

LE MONDE. *Shqip* diplomatie

Ju thatë
“Sistemor”?

Nga Serge Halimi / Faqe 2

Nr. 795 / Viti i 67 i botimit / Korrik 2020

ULSI MANJA, KRYETAR I KOMISIONIT PARLAMENTAR TË LIGJEVE

Ndryshimet kushtetuese, risitë për listat dhe koalicionet sipas mazhorancës

Ata që shprehen ose mendojnë se ndryshimet kushtetuese nuk lejojnë koalicionet parazgjedhore janë dashakëqinj në qëllimet e tyre dhe ju mungon kurajoja politike. Për Le Monde Diplomatique-Shqip, Manja shpjegon vendimin e mazhorancës dhe opozitës parlamentare për t'i hapur listat e kandidatëve për deputetë në zgjedhjet 2021.

INTERVISTOI: ARDIT RADA

SHPREHJA BRUTALE E PABARAZISË RACIALE NË SHBA

Një vend i minuar nga vrasjet e policisë

Në historinë e politikës amerikane, Minnesota është një përjashtim: është i vetmi shtet që ka votuar kundër Ronald Reagan në 1984. Herën e fundit që votuesit e saj zgjedhën një kandidat republikan

për president daton që nga viti 1972, gati pesëdhjetë vjet më parë. Gjatë brezave, kjo strehë e së majtës amerikane ka dërguar në Kongres Hubert Humphrey, Walter Mondale dhe Ilhan Omar, një nga dy gratë e para myslimane

Në Shtetet e Bashkuara, zbatimi i ligjit është përgjegjësi e autoriteteve lokale. Atëherë, si shpjegohet që një qytet si Minneapolis i cili njihet për progres, është vazhdimisht skenë e dhunës raciste nga policia? Pajisur me një pasivitet për sa i përket dhunës ndaj banorëve me ngjyrë, shërbimet policore gëzojnë pothuajse imunitet total. Të paktën deri në vdekjen e George Floyd, paguanin kurrë, z. Jamie Dimon u gjuhëzua para një kasaforte gjigande të zyrës së tij.

NGA RICHARD KEISER *

që janë zgjedhur. Duke pasur parasysh këtë reputacion, vrasja e George Floyd nga një patrullë e policisë dhe përplasja popullore që ndezi mund të duket e habitshme. Për një vëzhgues të njohur me Twin Cities – qytetet binjak të

Minneapolis dhe Saint Paul, kjo e fundit është kryeqyteti i vendit – megjithatë këto ngjarje nuk ishin të papritura. Edhe pse Minnesota është në mesin e shteteve të renditura më mirë në vend përsa i përket // Faqe 12

Koment

Deri në një lajmërim të dytë...askush të mos bëj asnjë lëvizje

Nga Leart Kola / Faqe 2

Historia në Ballkan është e rëndësishme që të dihet, por jo për ta përsëritur atë vazhdimisht e vazhdimisht në kushtet e aktualitetit, por për të mos e përsëritur kurrë më dhe për ta përqaftuar modernizmin me gjithë kostot e të panjohurës që ajo mbart. Ky është kushti jo për t'u integruar diku, por për t'u integruar në fillim këtu, ku jemi.

Debat

“Ballkanizimi” i (ri)ndërtimeve

Nga Shkodran Hoti / Faqe 9

Nisja e ndërtimit të Xhamisë së Madhe në Prishtinë rikthen debatin mbi kaosin dhe fragmentarizimin arkitektural e urbanistik në Kosovë, si dhe raportin e tyre kundrejt kujtesës, trashëgimisë, historisë, modernitetit, ideologjisë

Turizmi pas Pandemisë

Të rifillosh, por jo si më parë...

Nga Rodolphe Christin* / Faqe 13

Si të ikim nga turizmi duke e rizbuluar thelbin e udhëtimit? Dalja nga ky makth që ka marrë përmasa planetare kërkon ta gjejmë një lidhje të çliruar nga pushtimi. Të largohemi nga përditshmëria pa e pushtuar përditshmërinë e të tjerëve, duke i dhënë prioritet itinerarit dhe jo destinacionit.

Kulturë

Libri, me shumë vlerë...

Nga Thierry Discepolo / Faqe 17

Shumëllojshmëria e titujve dhe shtëpive botuese do të sugjeronte që “libri nuk është një produkt si të tjerët”. Sidoqoftë, këtu si gjetkë, përqendrimi i kapitalit ushtrohet me rigorozitet dhe sjell më shumë se vetëm fitime të këndshme.

Ju thatë “sistemor”?

NGA SERGE HALIMI

Shumëkombëshet amerikane i drejtohen shumë shpesh filantropisë për t'i fshehur punët e këqija që i kanë pasuruar. Që nga maji i kaluar, ata kanë derdhur qindra miliona dollarë për shoqatat e ndryshme afrikano-amerikane, përfshirë 'Black Lives Matter'. Liberalitete të tilla drejt një strukture militante që e lufton “racizmin sistemor” ta kujtojnë disi pagesën e një police të sigurimit. Apple, Cisco, Walmart, Nike, Adidas, Facebook, Twitter, të cilët e dinë më mirë se kushdo se ç' do të thotë “sistemor”, mbase druajnë se vërja në pikëpyetje e pabarazive strukturore në Shtetet e Bashkuara mund t'i shënjestroj në të ardhmen e afërt punët e tjera të ndyra krahas dhunës policore. Më afër bordit të tyre drejtues.

Në këtë hipotezë, protestuesit nuk do të kënaqen për një kohë të gjatë me gjeste “simbolike” të gjuhësimit para afrikano-amerikanëve, prishjen e statujave, riemërimin e rrugëve, pendimin për “privilegjin e bardhë”. Andaj edhe është për këtë repertor, të padëmshëm për ta, që shefat e shumëkombësive do të donin ta kufizonin lëvizjen popullore e cila zgjoi shoqërinë amerikane pas shpërndarjes së pamjeve të vdekjes së një njeriu të zi të ngufatur nën gjurin e një oficeri të bardhë policie.

Drejtori i Përgjithshëm i bankës 'JPMorgan' që ka shkatërruar familje të panumërta zezake duke i joshur ato me kredi patundshmërie që nuk do të mund t'i paguanin kurrë, z.Jamie Dimon u gjuhëzua para një kasaforte gjigande të zyrës së tij.

Kandidati republikan në zgjedhjet presidenciale më 2012, z.Willard (“Mitt”) Romney, pati vlerësuar asokohe se 47% e popullsisë amerikane përbëhej nga parazitët. Ai murmuriti “Black lives matter” duke marrë pjesë në një protestë anti-raciste.

Parfumeri Estée Lauder shpenzoi 10 milionë dollarë për ta “promovuar drejtësinë racore dhe shoqërore, si dhe qasjen më të madhe në arsim”. Sigurisht se janë këto qëllime që e kishin nxjerrtur atë ta financojë fushatën e z.Donald Trump më 2016.

Më 1994, senatori

Biden ishte arkitekti

i madh i arsenalit

gjyqësor që e përshpejtoi

burgosjen masive të

afrikano-amerikanëve.

Kjo nuk i pengoi - ngjyra

e lëkurës nuk garanton

gjithmonë përzgjedhjet

e duhura - 26 nga 38

të zgjedhurit zezakë të

votojnë për atë ligj në

Kongres.

Përtej këtyre fantazive që të jkalojnë regjistrin e paradisë, si mund të mos vërejmë se protestat kundër “racizmit sistemor” zhvillohen disa javë pasi që kandidati i cili kishte më shumë të ngjarë ta sulmojë vërtetë “sistemin”, z.Bernie Sanders, u mund nga një njeri, z.Joseph Biden, që kontribuoi shumë për t'i forcuar tiparet e tilla. Më 1994, senatori Biden ishte arkitekti i madh i arsenalit gjyqësor që e përshpejtoi burgosjen masive të afrikano-amerikanëve. Kjo nuk i pengoi - ngjyra e lëkurës nuk garanton gjithmonë përzgjedhjet e duhura - 26 nga 38 të zgjedhurit zezakë të votojnë për atë ligj në Kongres.

Në Shtetet e Bashkuara, pasuria pronësore e shumicës së familjeve afrikano-amerikane mbetet e mbërthyer nën 20.000 dollarë, me fjalë të tjera asgjë [1]. Prandaj, ato familje duhet të banojnë në lagjet e varfëra dhe t'i dërgojnë fëmijët e tyre në shkolla mediokre, sepse ato financohen shumë nga taksat e pronave. E ardhmja e tyre profesionale pengohet që në fillim. Thelbi i çështjes - “sistemi” - është aty: “privilegji i bardhë” është para së gjithash ai i kapitalit. Sa për simbolet, ato e patën një President: Barack Obama.

Deri në një lajmërim të dytë...askush të mos bëj asnjë lëvizje

Historia në Ballkan është e rëndësishme që të dihet, por jo për ta përsëritur atë vazhdimisht e vazhdimisht në kushtet e aktualitetit, por për të mos e përsëritur kurrë më dhe për ta përqaftuar modernizmin me gjithë kostot e të panjohurës që ajo mbart. Ky është kushti jo për t'u integruar diku, por për t'u integruar në fillim këtu, ku jemi.

NGA LEART KOLA*

Para disa ditësh pati zgjedhje në Maqedoninë e Veriut. Këtu tek ne, në Shqipëri, askush nuk foli, as përpara as pas. Për dikë që e sheh nga jashtë, kjo heshtje do ishte e çuditshme, duke qenë se qeveria e mëparshme e Zaevit u quajt “Qeveri e dalë nga marrëveshja e Tiranës”. Heshtja iu tregon edhe më skeptikëve, që Tirana ishte emri i cili fshihte Berlinin, Londrën apo Washingtonin, edhe pse në atë kohë politikanëve shqiptarë kjo iu pëlqeu dhe e përqaftuan si nismë.

Indiferentizmi absolut në këto zgjedhje i nxorri krejt zbuluar. Më duket se as urime për fituesit në rrjetet sociale nuk bënë. Meqenëse ishin në mes të sherrit për reformën zgjedhore në Tiranë, kjo sjellje tregon që nëse nuk është plani i një force më të madhe, apo nëse nuk kemi ndonjë ide për t'i prishur punë ndonjërit aty, politikanët tanë nuk kanë asnjë interes të informohen e aq më pak të përfshihen.

Ndryshe reagoi Vetëvendosja, e cila jo vetëm ishte e vëmendshme dhe e informuar, por praktikisht garoi në Maqedoninë e Veriut nën logon e Aleancës për Shqiptarët të Zijadin Selës, në kuadër të idesë më të vjetër në botë, asaj të (pan-shqiptarisë). Tek ne shqiptarët është zgjuar një pasion për shekullin e 19-të, që nuk përshkruhet me fjalë. Zijadini humbi. Fitoj Ali Ahmeti dhe BDI e tij. Si zakonisht do shtoja, mbase nuk morën vota sa i kishin pritshmëritë, por mjaftueshëm për të qenë vendimtar në përcaktimin e qeverisë së ardhshme. Shpresoj, që shumë shpejt ta kemi një vazhdimësi të qeverisjes me Zaev, jo vetëm si një interes praktik i shqiptarëve atje, porse (shqiptarët e Maqedonisë së Veriut) kanë fituar të drejta gjatë dy vjetëve të Zaevit me Ali

Ahmetin sa për 20 vjet. Për t'i numëruar disa : njohja e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare, përdorimi i flamurit shqiptar etj.. Por mbi gjitha për ta bërë të pavlefshme elektoralisht atë patetizëm nacionalist të treguar nga të gjitha palët në lojë në këto zgjedhje, që nëse do rezultonte fitues do përbente një problem, që për klasën aktuale politike, si shqiptare po ashtu edhe maqedonase, do ishte shkatërrimtar i gjithë asaj që është ndërtuar në gjithë vitet pas lufte.

Albini, mund t'ia kursente vetes atë angazhim në RMV, ashtu si Rama mund t'ia kursente vetes atë udhëtim “porsi vala e Drinit të bardhë”, që bëri në Prishtinë, pasi doli lajmi për thirrjen në Gjykatën Speciale të Hashim Thaçit.

Për të ardhur keq, sepse e filloj mirë, me një fjalim në zhanrin e patetizmit emocional në Parlamentin e Shqipërisë, të cilin unë personalisht e pëlqeva shumë dhe nga niveli i “shpërndarjeve në rrjetet sociale” (tashmë e vetmja provë për të vërtetën), se tregon që kështu u ndjenë dhe një pjesë e madhe e shqiptarëve... po kaq, të kalërosh valën e patetizmit është gjëja me e keqe, që mund t'i bësh shqiptarëve në këto kohë krizash të forta politike dhe ekonomike. Dyditeshi i Kryeministrit Rama në Prishtinë ishte i trishtë në radhë të parë, sepse vajta atje si të ishte avokati mbrojtës i Hashim Thaçit, që sot ka apo nuk ka 10% të votave, i vendos gjithë të tjerët në një situatë pak të thuhet e sikletshme, sidomos kur pavarësisht çfarë themi të gjithë e dimë, që Gjykata Speciale nuk e heton periudhën e luftës, por kohën e pasluftës ose më saktë vitin menjëherë pas saj, që lidhet me një kapitull jo dhe aq të lavdishëm edhe të vrasjeve të shqiptarëve nga shqiptarët, pra

UÇK legjendë, dakord, por Hashim Thaçi hero... pak më pak.

Udhëtimi i Ramës edhe një herë shpalosi jo vetëm mosnjohjen absolute, që ka politika e Tiranës për realitetin elektorale në Prishtinë, por mbi të gjitha injorancën historike për periudhën e pasluftës në Kosovë, se për atë përpara lufte kjo as nuk diskutohet. Interessant është fakti, që nuk ka një banor të Shqipërisë, që nuk flet me kompetencë gati mallëngjyese për çfarë ishte, është dhe do të jetë Kosova, duke ja “huqur” siç thonë në Kosovë, gati gjithmonë.

Hashimit i ka ngel vetëm Rama tani, por ky i fundit nuk e di. Ky mendon që Hashimin e duan të gjithë. E ka këtë bindje se ai e sheh me sytë e dashurisë që buron nga koha, kur Hashimi ishte në formë të mirë sportive dhe elektorale. Në ato kohë të arta kur organizoj një prej vjedhjeve më spektakolare elektorale të Shqipërisë demokratike; zgjedhjet për Bashkinë e Tiranës 2011, ku me një operacion logjistik të mirëmenduar zhvendosi 20 mijë anëtarë të PDK në Tiranë për të votuar për Lulzim Bashën. Operacioni i drejtuar nga Hashimi dhe dashuria e tij e asaj kohe, Sali Berisha, rezultoi pjesërisht i suksesshëm, sepse Rama fitoi me 10 vota dhe pse sondazhet paraprake e nxirrnin mbi 20 mijë vota përpara...një punë gati perfekte do thonin profesionistët e fushës, e cila u finalizua me një goditje anti-ligjërrore mjeshtërore nga vetë Sali Berisha dhe KQZ e kohës (meqë jemi në fazë të reformimit, mirë do ishte të freskohej pak memoria se çfarë bënte Sali Berisha kur kontrollonte institucionet zgjedhore).

Rama qartazi dashurohet me persekutorët e vet. Këtë e tregon jo vetëm

[1] Lexo Dalton Conley, « Aux États-Unis, la couleur du patrimoine », Le Monde diplomatique, shator 2001.

pasioni i tij i sotëm për Hashimin, por dhe toleranca ekstreme, që tregon ndaj abuzesve të regjimit të djeshëm, me në krye Berishën, i cili bashkë me fëmijë e katandi prosperon sot më shumë se dje.

Berisha nga ana tjetër, nuk e ka pjesë të karakterit këtë tolerancë. Ai e sulmon sot Hashim Thaçin si tradhtarin kryesor të Kosovës, pa ju dridhur qerpiku, hiç se dikur vidhnin bashkë. Ai, Saliu pra, e harroj kohën e shkuar për të ndërtuar të ardhmen mbi bazamentin e dashurisë së re me Albin Kurtin, i cili nuk shkel në Tiranë, pa marrë “avdes” te zyra e Saliut, që gjendet në një nga këto pallatet shumëkatëshe të Tiranës, aq lart mbi nivelin e detit dhe aq larg nga selia e PD, sa vetëm takim dashurie mund të jetë se zyrtar kurrsesi.

Aq të shpeshta janë këto takime, sa kanë zgjuar dhe xhelozinë e LDK ose dashuria e parë e Sali Berishës dhe PD. Aq e fortë dhe pasionante është kjo dashuri sa kur futej ndonjë socialist në Kosovë dukej si hasmi dhe këta të fundit dilnin nga salla kuvendi, kafe, restoranti, pasticerie etj, vetëm mos të rrinin afër kësaj kolere, me këtë emër, që shumicës së tyre i kujton

E vetmja ide e logjikshme është ajo e bashkëpunimit rajonal ose “minishengenit” siç njihet në formën e tij latente dhe kjo jo sepse është ndonjë mendim kushedi se sa revolucionar, por të paktën është frymëzuar nga ndodhitë e këtij shekulli ku po jetojmë. Pikërisht për këtë është dhe ideja më e sulmuar ndër shqiptari, sepse nuk rezonon me asnjë koncept të para disa shekujve, në të cilat ne e kemi ndërtuar botëkuptimin shoqëror dhe politik.

punëdhënësit, që pjesa më e madhe e LDK ka pasur deri afër viteve 90-të, kur Jugosllavia ishte e mirë dhe emri socializëm lidhej me një banesë të mirë në mes të Prishtinës.

Këta socialistët (e këqij) të Shqipërisë prej fillimit të viteve 90-të kanë qenë e vetmja forcë konsistente në mbështetjen praktike të përpjekjeve të Kosovës dhe shqiptarëve të rajonit për liri. Këto luftëra kanë ndodhur gjatë Administratave të Qeverive Socialiste dhe jo për ndonjë rastësi hyjnore, por për një aspekt praktik. Se para kësaj kohe Sali Berisha në atë kohë President, së bashku me SHIK-un Shqiptar dhe kreun e saj Bashkim Gazidede, si punë të përditshme kishin thyrjen e embargos dhe furnizimin e Jugosllavisë me naftë, për të mbajtur në lëvizje makinerinë e saj të luftës e si hobi arrestimin dhe dhunimin e gjithë atyre, që mendonin se Shqipëria ishte një zonë e sigurtë për shqiptarët e Kosovës dhe Maqedonisë, që kërkonin çlirimin nëpërmjet luftës së armatosur. Nga Adem Jashari e deri tek ushtari i fundit, e kanë provuar qelinë e ftohtë të regjimit të këtij Sali Berishës, që i ka numrat më të larta të pëlqyeshmërisë jashtë kufijve të Shqipërisë,

kryesisht në këto treva.

Të ndarë para lufte, të ndarë në luftë, të ndarë dhe pas saj. Ky ka qenë realiteti i marrëdhënieve të partive të Shqipërisë, Kosovës dhe shqiptarëve të Maqedonisë. Ndonjëherë personazhet ngatërroheshin, por muzika mbetej e njëjtë dhe asnjëherë për bindje, gjithmonë për interesa totalisht personale dhe nuk kishte si të ndodhte ndryshe, sepse nëse nuk ka një debat ideologjik dhe modernist, ajo çka mbetet është një ndarje egosh dhe interesash kryetarësh, si në kohët e bukura të mesjetës. Prandaj edhe Vëtvendosja që ka mbërritur deri në shekullin e 19-të duket si partia më moderne në shqiptari.

E vetmja ide e logjikshme është ajo e bashkëpunimit rajonal ose “minishengenit” siç njihet në formën e tij latente dhe kjo jo sepse është ndonjë mendim kushedi se sa revolucionar, por të paktën është i frymëzuar nga ndodhitë e këtij shekulli ku po jetojmë. Pikërisht për këtë është dhe ideja më e sulmuar ndër shqiptari, sepse nuk rezonon me asnjë koncept të para disa shekujve, në të cilat ne e kemi ndërtuar botëkuptimin shoqëror

dhe politik. Për këtë arsye është e destinuar të humbasë në harresë për fat të keq.

Historia në Ballkan është e rëndësishme që të dihet, por jo për ta përsëritur atë vazhdimisht e vazhdimisht në kushtet e aktualitetit, por për të mos e përsëritur kurrë më dhe për ta përqafuar modernizmin me gjithë kostot e të panjohurës që ajo mbart. Nëse duam të ecim përpara duhet të jemi absolutisht modern. Ky është kushti jo për t'u integruar diku, por për t'u integruar në fillim këtu, ku jemi. Qartazi pas çdo hapi para vrapojmë mbrapa, si kjo histeria me pop-star, që nxjerrin flamura inekzistent në kuptimin gjeografik me fjalë, që nuk përkojnë me asnjë gjuhë të njohur në këtë botë, përpos asaj të komentatorëve sportivë.

Lëreni këtë punë, nëse vërtetë nuk bëni dot diçka të mirë për ta modernizuar shoqërinë, të paktën mos beni asgjë, që ka vetëm funksion budallalëpsjen e saj, prandaj dhe deri në një lajmërim të dytë...askush mos të bëj asgjë më mirë.

*Autori është drejtor i Institutit të Studimeve Sociale dhe Humane në Tiranë

ULSI MANJA, KRYETAR I KOMISIONIT PARLAMENTAR TË LIGJEVE

Ndryshimet kushtetuese, risitë për listat dhe koalicionet sipas mazhorancës

Ata që shprehen ose mendojnë se ndryshimet kushtetuese nuk lejojnë koalicionet parazgjedhore janë dashakëqinj në qëllimet e tyre dhe ju mungon kurajoja politike. Për Le Monde Diplomatique-Shqip, Manja shpjegon vendimin e mazhorancës dhe opozitës parlamentare për t'i hapur listat e kandidatëve për deputetë në zgjedhjet 2021.

INTERVISTOI: ARDIT RADA

– Partia Socialiste është shprehur pro listave të hapura, por a ka rrezik që të mbushet parlamenti me njerëz “të fortë”, duke i dhënë fund partive ku së paku kupolat përbëhen nga profesorë dhe doktorë shkencash?

Ulsi Manja : Do të jetë e kundërta e kësaj dhe ky është efekti i parë real që buron nga hapja e listave shumë më të cilat çdo subjekt zgjedhor do të garojë në zgjedhjet e vitit 2021.

Partia apo kryetari i partisë ka përsëri përgjegjësinë politike të hartimit dhe të pastërtisë së listës së kandidatëve, por me hapjen e listave atyre u ka ikur nga duart renditja fundore e kandidatëve që do të fitojnë një ulëse në sallën e Parlamentit, pasi kjo e drejtë me ndryshimet kushtetuese i ka kaluar qytetarëve nëpërmjet votës parapëlqyese që do të japin për subjektin politik, por edhe për kandidatin që ata dëshirojnë. Sistemi ynë zgjedhor nuk ka ndryshuar. Ne do të vazhdojmë me sistemin proporcional

– Më shumë se teknike e prodhimit të fletës së votimit dhe e administrimit të procesit, duket sikur kërkesa e PS për moslejimin e koalicioneve lidhet me rezultatin zgjedhor, pasi opozita ka më shumë parti aleate dhe në vota është treguar se aleatët tuaj të majtë kanë më pak vota. Si e komentoni këtë strategji?

Ulsi Manja : Ndryshimet kushtetuese të datës 30 korrik 2020 nuk i shoh as si teknikë e fletës së votimit dhe e administrimit të procesit dhe as si strategji elektorale të PS, por në qëllimin e tyre të mirë i konsideroj si adaptim i standardeve më të larta zgjedhore që aplikohen sot në botën demokratike dhe që garantojnë barazinë e votës dhe vullnetin e zgjedhësve.

– A e kanë garantuar si duhet vullnetin e zgjedhësve rregullat e përcaktuara në ligjin tonë zgjedhor?

Ulsi Manja : Për të qënë më i qartë me lexuesin tuaj të ftohtë politikisht dhe për të qartësuar arsyet e ndryshimeve kushtetuese të datës 30 korrik 2020 më duhet të shpjegoj konceptin e koalicioneve parazgjedhore dhe si kanë funksionuar ato sipas ligjit zgjedhor në Shqipëri.

Koalicionet parazgjedhore janë formacione elektorale që i përdorin zakonisht partitë e vogla politike që nuk e kalojnë pragun elektoral si taktikë për t'u përfaqësuar në parlament duke hyrë në koalicion me një parti të madhe në mungesë të peshës së tyre politike në elektorat.

rajonat, por pas hapjes së listave, partitë politike apo subjektet zgjedhore, për ta maksimalizuar rezultatin zgjedhor në favor të tyre do të kujdesen të dalin para qytetarëve me emra sa më cilësorë kandidatësh me formim intelektual të ndryshëm dhe që vijnë nga shtresa të caktuara shoqërore. Partitë apo subjektet zgjedhore nuk do t'i marin kandidatët e listave të tyre në hënë e as do t'i importojnë nga jashtë. Ata do të përzgjidhen brenda nesh, por e rëndësishme është që të jenë njerëz të ndershëm, të jenë të njohur në zonat zgjedhore ku do të kandidojnë, të kenë figurë të pastër morale dhe politike, por mbi të gjitha të kenë kaluar filtrat e dekriminalizimit. Pastaj populli me votë le të zgjedhë atë që do për ta përfaqësuar në Parlamentin e ardhshëm.

Sistemet elektorale dhe rregullat e zbatimit të tyre janë pronë e subjekteve politike që marin pjesë në një garë politike, ndërsa për qytetarët që thirren për të zgjedhur përfaqësuesit e tyre në Parlament. Rëndësi ka që këto rregulla loje zgjedhore të garantojnë barazinë e votës, lirinë dhe fshehtësinë e saj, si e drejtë themelore kushtetuese.

Ulsi Manja

Formula e koalicioneve parazgjedhore sipas ligjit tonë zgjedhor deri para ndryshimeve kushtetuese i

përshtatej listave të mbyllura të kandidatëve në një mënyrë absurde që jo vetëm nuk përfaqësonte vullnetin e vërtetë të zgjedhësve por e devijonte atë në drejtim të kundërt me vullnetin e tij, drejt partisë udhëheqëse të koalicionit ose partisë pasuese në rradhë sipas numrit të votave të fituara.

Ky model koalicioni parazgjedhor korruptiv i mishëruar në ligjin zgjedhor i reshtonte kryetarët e partive të vogla si ushtarë te lista e sigurtë e partisë udhëheqëse të koalicionit duke u siguruar një ulëse në parlament dhe ndërkohë kandidatët e listës së partiçkës së tyre brenda koalicionit shpërndareshin në çdo cep të Shqipërisë duke mbledhë vota që i shkonin në torbë jo partiçkës së tyre

– Cili mund të jetë reagimi i mazhorancës nëse PD do të vendosë si kusht të padiskutueshëm lejimin e koalicioneve?

Ulsi Manja : Ata që shprehen ose mendojnë se ndryshimet kushtetuese nuk lejojnë koalicionet parazgjedhore janë dashakëqinj në qëllimet e tyre dhe ju mungon kurajoja politike dhe profesionale për t'i treguar qytetarëve të vërtetën e këtyre ndryshimeve : që koalicionet parazgjedhore lejojnë por me një listë të vetme kandidatësh dhe jo me lista partiçkash me emra pafund e pakrye që stimulojnë korupsion zgjedhor duke prodhuar mandate fiktive për partitë e mëdha dhe duke tjetërsuar vullnetin e zgjedhësve shqiptarë.

Ndryshimet kushtetuese nuk i pengojnë koalicionet parazgjedhore, por korrigjojnë një padrejtësi të ligjit zgjedhor aktual ku partitë hynin në koalicion

– PS po tenton mandatin e tretë që nuk e ka arritur deri më tani asnjë forcë politike. Nga ana tjetër ju keni nisur që tani takimet për zgjedhje. Nga parashikimi, sa është numri i deputetëve që prisni? Dhe së dyti, kur ndodhën ndryshimet kushtetuese për reformën në drejtësi, mazhoranca u shpreh se kushtetuta nuk do të preket më për 30 vite. Si ndiheni sot që kushtetuta sërish ndryshoi sa hap e mbyll sytë?

Ulsi Manja : Drejtësia dhe vota kanë të përbashkët barazinë për të gjithë qytetarët dhe si të tilla janë themelore dhe thelbësore për çdo Kushtetutë moderne. Si përfaqësues i kësaj shumice parlamentare me një rol aktiv në zhvillimet e rëndësishme politike të kohës, unë ndjehem mirë që vota ime dhe e kolegëve të mi deputetë si në mesnatën e datës 21 korrik 2016 ashtu edhe në mesditën e datës 30 korrik 2020, u vunë në funksion

që as bëhej fjalë të kalonte pragun elektoral sipas ligjit, por partisë së parë të koalicionit në numër votash me premtimin korruptiv për ti bërë zv/ ministra apo drejtorë kandidatët e këtyre partive të vogla në rast fitoreje të zgjedhjeve.

Për mendimin tim formula e koalicioneve parazgjedhore sipas ligjit tonë zgjedhor ishte një rast tipik i korupsionit zgjedhor të mishëruar në vetë ligjin zgjedhor dhe që u korrigjua me ndryshimet kushtetuese të datës 30 korrik 2020 sipas modeleve më të mira zgjedhore që aplikohen sot në pothuajse të gjitha vendet anëtare të OSCE-ODHIR.

Por hapja e listave pas ndryshimeve

parazgjedhor me listat e tyre dhe mandatet i merte partia e parë apo e dytë e koalicionit, sipas numrit të votave të fituara në çdo zonë zgjedhore. Me ndryshimet kushtetuese vlejën të njëjtat rregulla për koalicionet, por ndryshimi i referohet hapjes së listave, çka e bën të detyrueshëm konkurimin e koalicionit me një listë të vetme kandidatësh dhe jo me mijëra kandidatë në lista partiçkash si dhëndurë për t'u bërë zv/ ministra, drejtorë qëndrorë apo lokalë. Rregullat e reja të koalicioneve vlejën njëllësi si për PS, ashtu dhe për opozitën e bashkuar në rrugë pakrye apo për çdo lëvizje politike rishtas. Ato kanë në themel vullnetin real të zgjedhësve dhe synojnë të risin konkureshmërinë e partive politike në zgjedhje, të

kushtetuese dikton në mënyrë të natyrshme një formë të re të koalicioneve parazgjedhore me një listë të përbashkët shumë më tërë që jo vetëm e thjeshton procesin zgjedhor për zgjedhësit, por e barazon dhe i jep peshë reale votës parapëlqyese të zgjedhësve për kandidatin apo për partinë që duan, dhe kjo vlen për të gjitha partitë garuese në zgjedhjet politike të rradhës.

Ndryshimet kushtetuese i hapin rrugë një gare të vërtetë politike ku çdo subjekt zgjedhor duhet të dalë përpara zgjedhësve shqiptarë me potencialin e vet politik dhe jo të marrë mandate deputetësh fiktivë me bishtat e partive të tjera.

evidentojë peshën reale politike të tyre tek zgjedhësit. E thënë më shkoqur çdo parti politike apo subjekt zgjedhor pas këtyre ndryshimeve kushtetuese duhet të shkojë tek votuesi me fytyrën e vet dhe jo me maska ose nëse vendosin të shkojnë me maska duhet të mblidhen të gjitha maskat në një listë. Hapja e listave dhe riformësimi i koalicioneve parazgjedhore në funksion të tyre, duke garantuar barazinë gjinore dhe barazinë e votës sipas standardeve të Venecias dhe të GJEDN është meritë e këtij Parlamenti që iu përgjigj zërit të qytetarëve shqiptarë, çdo qëndrim i kundërt është llogari e pastër politike që bën opozita jashtëparlamentare përkundër vullnetit të popullit shqiptar.

sa më përfaqësuese, duke korrigjuar vetveten, duke dhënë llogari për çfarë kemi bërë mirë e çfarë jo, do të kuvendojmë hapur e shtruar për çdo ditë të qeverisjes tonë dhe do t'u kërkojmë shqiptarëve që bashkarisht të mbyllim plagët e hapura nga përballja me dy fatkeqësi natyrore njëherazi, tërmetin e 26 nëntorit 2019 dhe pandeminë globale të shkaktuar nga Covid-19 dhe shumë e shumë punë të tjera në kryerje e sipër.

PROTESTAT NË SERBI

Midis zhgënjimit shoqëror dhe manipulimit të pushtetit

Protestat që tronditën Serbinë rrëshqiten shpejt në përballje të dhunshme midis policisë dhe "huliganëve". Regjimi i Vuçiqit jo vetëm që ka arritur ta shkatërrojë opozitën qytetare, por edhe tejshquan ekstremistët e djathtë për t'u dukur si « e keqja më e vogël ». Këndvështrimi i pesë intelektualëve serbë.

NGA VLLADO VURISHIQ

P ara pak kohësh, mijëra protestues dolën në rrugët e Beogradit dhe në qytetet e tjera të Serbisë për ta shprehur zemërimin e tyre kundër regjimit autoritar të Aleksandër Vuçiqit. Sado që u shfaqen frustrimet e shoqërisë serbe, ato nuk e tronditën pushtetin, i cili doli edhe më i fuqishëm nga zgjedhjet e fundit parlamentare të 21 qershorit, të cilat i bojkotoi opozita. Së bashku me Bjellorusinë, Serbia është tanimë vendi i vetëm në Evropë që nuk ka as opozitë "dekorative" në parlament.

Megjithatë ishte e vështirë të kuptohen profilet shumë të larmishme të protestuesve,

si dhe të dallohen kërkesat e tyre. Në Beograd, protestuesit paqësorë fërkuar shpatullat me të tjerë, më agresivë, të cilët ngritnin simbole çetnike dhe ikona të Shën-Savës, apo

edhe me ata që bartnin simbolet e Çe Gevarës. Në mesin e protestuesve gjindeshin studentë, aktivistë të majtë, kundërshtarë të 5G, apo edhe konspiracionistë që nuk

besojnë në koronavirusin.

Si të kuptohet kjo lëvizje protestuese heterogjene. E përditshmja kroate 'Jutarnji List' ka bashkëbiseduar për këtë

temë me pesë intelektualë të Serbisë.

TEOFIL PANÇIQ : « NJË GJENDJE E TILLË I PËRSHTATET VUÇIQIT I CILI PO DUKET SI 'E KEQJA MË E VOGËL' »

Teofil Pançiq është gazetar dhe shkrimtar.

Në vjeshtën e vitit 1996, kur Millosheviqi vodhi zgjedhjet lokale, shpërthyen protesta të mëdha. Policia në mënyrë sporadike rrahu protestuesit, të cilët disa prej tyre ju përgjigjeshin me : « Shkoni në Kosovë ». Një çerek shekulli më vonë, policia serbe nuk mund të shkojë në Kosovë, përveç nëse ftohen nga vetë Presidenti dhe Kryeministri (skenar që nuk do të ndodhte as me Monty Python) ... Vuçiqi ka zënë vendin e Millosheviqit dhe fëmijët që as nuk ishin të lindur më 1996 ju thonë sërish policëve : "Shkoni në Kosovë". Policë të cilët shpeshherë janë të lindur pas vitit 1996.

Pra, vallë, asgjë nuk paska ndryshuar nën qiellin e Beogradit?

Përkundrazi, shumë gjëra janë të ndryshme, zakonisht për të keq. Serbia sot është një vend që kontrollohet nga një njeri i vetëm, pushteti i të cilit nuk e ka pamjen më të vogël të besueshmërisë, racionalitetit ose kompetencës. Nuk ka më opozitë parlamentare, as ndonjë autoritet publik me kredi të mjaftueshme, për t'i qetësuar pasionet. Shikuar nga jashtë, nuk është pra ndonjë çudi që po imponohet më shumë imazhi i banditëve dhe huliganëve të cilët po duken se duan ta gjykojnë Vuçiqin për "tradhti ndaj

Kosovës", sesa për qeverisjen e tij autokratike, nacionaliste dhe kleptokratike.

Dhe një imazh i tillë i demonstratave dhe protestuesve i përshtatet përsosmërisht Vuçiqit,

meqë e bëjnë atë të duket si "e keqja më e vogël" dhe Serbinë si një vend të pa alternativë. Shikuar nga terreni, nga vetë kortezhet, gjërat janë krejtësisht ndryshe. Protestat janë spontane. Ato nuk u organizuan nga askush dhe për këtë arsye edhe paraqesin një diversitet shumë të rëndësishëm. Protestuesit me një moshë të caktuar burojnë si gjithnjë nga ajo « Serbi qytetare » e cila diti në kohën e saj ta rrëzoi Millosheviqin,

përderisa më të rinjtë të cilët janë rritur në këtë "shtet jonormal" të shoqërisë – shumica prej tyre vështirë e mbajnë mend edhe periudhën "para-Vuçiq" dëshirojnë të jetojnë në një vend "normal", në rastin më të mirë pa pasur nevojë të ekzilohe.

Nga ana tjetër duket se askush nuk është në gjendje t'i përfaqësojë dhe aq më pak t'i udhëheq këta qytetarë të revoltuar. I gjithë spektri politik është bluajtur nga "makineria Vuçiq", nga e majta liberale deri tek forcat konservatore. Prandaj rrymat që do të ishin "edhe më keq se ai" mbeten të dukshme. Një situatë kjo nga e cila përfiton i gjithëpushtetshmi në Beograd.

ZHELJKO BODROZHIQ : « MADJE EDHE NË KOHËN E MILLOSHEVIQIT KISHTE MË SHUMË OPOZITË QYTETARE DHE DEMOKRATIKE »

Zheljko Bodrozhiq është kryetar i Shoqatës së Gazetarëve të Pavarur të Serbisë.

Marrëdhënia midis Serbisë qytetare dhe protestave është e padiskutueshme, por

pamjaftueshëm e artikuluar. Palët që e pretendojnë këtë opsion u asgjësuan nga regjimi i Vuçiqit. Pra ekziston një Serbi qytetare, por që mbetet në margjina dhe e fragmentuar. Protestat u kapën nga

grupet e ndryshme të së djathtës radikale, të cilët tani duan ta theksojnë zërin e tyre. E gjithë pyetja është nëse këto grupe janë "autonome", apo dorë e zgjatura e regjimit.

Nëse mobilizimi vazhdon, shpresoj që këto grupe do të zhvendosen në rend të dytë dhe që do të demaskohet roli i tyre i vërtetë. Ne kemi nevojë për një lëvizje të organizuar që shmangë provokimet, por

edhe për të definuar dhe formuluar kërkesa. Problemi i Serbisë është fuqia e madhe e "shtetit të thellë", i cili nuk është vënë kurrë në dyshim që nga koha e Millosheviqit. Natyrisht se ka të infiltuarë

dhe provokues që punojnë në bashkëpunim me policinë.

Ky heterogjenitet i protestuesve dhe mungesa e dukshme e një plani është rezultat i viteve në pushtet të Aleksandër Vuçiqit dhe të partisë së tij, të cilat veprojnë si një grupim interesash politiko-ekonomike. Vuçiqi shpartalloi institucionet, shoqërinë, sistemin parlamentar dhe kjo është arsyeja pse protestuesit dolën në rrugë. Nuk ka asnjë mënyrë tjetër për qytetarët që të shprehin mendimet dhe pakënaqësitë e

tyre. Pushteti kontrollon mediat, radio-televizionin publik (RTS) dhe kanalet e tjera me frekuenca kombëtare, si dhe një numër të madh të gazetave, përfshirë tabloidet që përdhosin, sulmojnë dhe fyejnë çdo ditë udhëheqësit e opozitës dhe intelektualët e pavarur. Opozita qytetare dhe demokratike ishte në këmbë edhe gjatë kohës së Slllobodan Millosheviqit, por Aleksandër Vuçiqi e asgjësoi.

Nacionalizmi i përcaktuar nga Millosheviqi është ende në veprim në Serbi, veçanërisht

Zheljko Bodrožić

në lidhje me Kosovën, por ai përparon i maskuar nga retorika për perspektivën evropiane të Serbisë dhe hapjen e negociatave me Bashkimin Evropian. Duke pasur parasysh pandeminë dhe intensifikimin e problemeve sociale dhe të tjera, besoj se Kosova mbetet në prapavijë në mendjet e njerëzve. Edhe pse disa protestues brohorasin parulla për Kosovën, unë dyshoj se janë në shumicë. Shumica e protestuesve shprehin kundërshtimin e tyre për kushtet e jetesës çdo herë e më të vështira dhe kritikojnë

mosrespektimin e lirive qytetare, liritë e minoriteteve dhe kontrollin e mediave.

Suksesi i madh i Aleksandër Vuçiqit është se ia ka dalur ta bindë Bashkimin Evropian se ai është negociatori i vetëm i përshtatshëm në Serbi. Ajo e paraqet anëtarësimin në BE dhe stabilitetin rajonal si qëllime të tij, përmbush kushtet themelore të BE-së për Kosovën dhe tregohet zyrtarisht gjithnjë i dëgjueshëm.

FILIP DAVID, SHKRIMTAR: « NJË TEATËR I ABSURDIT »

Filip David

Kaluam shpejt nga masat e ashpra të izolimit në mbajtjen e zgjedhjeve...Lejuam tubime të mëdha, ndeshje futbollit dhe tenisi me prani të publikut, duke ia hapur kështu dyert e mëdha rikthimit të pandemisës. Në të njëjtën kohë, bojkoti opozitar i zgjedhjeve nuk dha rezultatet e dëshiruara dhe vetëm rriti pakënaqësitë.

Protestat qenë kaotike dhe pasqyruan të gjitha frustrimet. Nuk i njohim as organizatorët dhe as kërkesat. Pati shumë dhunë dhe brutalitet nga ana e protestuesve dhe policisë. Huliganët e shohin luftën me forcat e rendit si një mundësi, por ata janë në të vërtetë të kontrolluar nga partitë në pushtet, duke i shtuar kështu një tjetër shënim të absurditetit këtij kaosi. Dhe Serbia e famshme qytetare mbetet për momentin në

margjina.

Përderisa protestuesit mallkojnë Presidentin Vuçiq, liderët e opozitës janë ata që po rrihen, si ata që i bojkotuan zgjedhjet, ashtu edhe ata që garuan. Autoritetet flasin për “ndërrhyrje të huaj”, por neve na mbetet të hamendësojmë nëse ajo qenka ruse ose perëndimore. Konfuzioni është total dhe si provë e këtij teatri të absurdit edhe u arrestuan dy izraelitë!

Asnjë nga liderët politikë të opozitës nuk po ka qëndrim të qartë për anëtarësimin në Bashkimin Evropian dhe për negociatat me Kosovën. Opozita është shndërruar në një tërësi grindavecësh që nuk po mund të pajtohen midis tyre për disa qëllime strategjike.

MILLAN ÇULLIBËRK: « BASHKIMI EVROPIAN PO TOLERON GJITHÇKA »

Millan Çullibërk është kryeredaktor i javores NIN.

Dhuna në protesta po i shërben vetëm autoriteteve. Është e tmerrshme që nuk ka asnjë përfaqësues të vetëm të opozitës qytetare në mesin e 250 deputetëve. Nëse kjo pjesë e shoqërisë gërryhej ngadalë nga ardhja në pushtet të Aleksandër Vuçiqit, ajo tanimë është plotësisht në margjina. Jo vetëm që Vuçiqi ka arritur të mbjellë përçarje në mesin e liderëve të opozitës, por ata po sulmohen kaq shumë nga mediat e regjimit, sa që po e kalojnë kohën e tyre duke u mbrojtur.

Problemi është që Vuçiqi ua vodhi fushën e tyre të veprimit politik, duke hapur negociatat me Bashkimin Evropian dhe duke pretenduar se anëtarësimi i Serbisë në BE ishte projekti i tij strategjik. Në këtë pikë, sjellja e BE-së është e pajustificueshme. Le të kujtojmë se Boris Tadiqi pati refuzuar disa kushte të BE-së në lidhje me Kosovën; gjë që i pati kushtuar me humbje në zgjedhje, përderisa Brukseli besonte se gjeti në Vuçiqin një partner i cili do t'i realizojë pritjet në lidhje me Kosovën dhe rajonin. Në

Millan Çullibërk

njëren anë, Evropa toleron gjithçka që ndodh këtu, e në anën tjetër Serbia nuk e ka hapur asnjë kapitull të ri negociues për gjashtë muaj.

Aleksandër Vuçiqi është pragmatik. Ai e mbron BE-në për sa kohë i shërben të qëndrojë në pushtet. Ai do ta bënte të njëjtën gjë me Rusinë dhe Kinën nëse do të ishte e nevojshme. Sot gjendemi në një situatë skizofrenike, ku Partia Përparimtare Serbe (SNS) e Vuçiqit mbledh rreth vetes të gjitha opsionet, nga e majta ekstreme e përfaqësuar teorikisht nga Aleksandër Vulini, e deri te Nenad Popoviqi që është

haptazi anti-evropian dhe pro-rus. Kemi të bëjmë me një ‘gloubi-boulga’ politik që i mundëson Vuçiqit ta mbulojë një hapësirë të gjerë, të prishë planet e kundërshtarëve të tij, me përjashtim të së djathtës ekstreme e cila po i shërben për t’i trembur qytetarët serbë dhe veçanërisht komunitetin ndërkombëtar, me mesazhin e mirënjohur: “Shikoni çfarë ju pret në vend timin...”

MILIVOJ BESHLIN: « NJË SHOQËRI MË ANTI-EVROPIANE SE PARA DHJETË VITESH »

Milivoj Beshlin ligjëron në Institutin e filozofisë dhe të teorisë sociale në Beograd.

Nëse do ta kërkonim katalizatorin për shpërthimin e fundit të pakënaqësisë dhe dhunës në Serbi, atëherë padyshim se ai do të ishte vetë Presidenti Vuçiq. Vendimet, metodat dhe qëndrimet e tij publike provokuan drejtpërdrejtë këto protesta. Kjo edhe është arsyeja se pse debatet ideologjike midis protestuesve mbeten në plan të dytë : është refuzimi i figurës së Vuçiqit që po i bashkon gjithë këta njerëz. Fakti është se Vuçiqi, nga vetë personaliteti i tij, polarizoi ekstremet e shoqërisë serbe : je për ose kundër tij, pa masa gjysmake.

Serbia qytetare është në pakicë, siç ka qenë gjithmonë, por ajo ekziston ende. Ajo është e përqendruar në zonat urbane, në një pjesë të elitës intelektuale, në media të caktuara dhe në një pjesë të shoqërisë civile, por nuk ka më përfaqësues të fuqishëm ose të njohur. Madje kemi përshtypjen, e cila mund të jetë mashtruese, se rryma nacionaliste është në shumicë. Ajo po imponohet sidomos vitet e fundit. Shoqëria serbe është më e djathtë, më anti-evropiane dhe më rusofile se dhjetë vjet më parë. Këtë e tregojnë të gjitha studimet. Ky është efekti i dekadave të “vuçiqizmit” në Serbi.

Bashkimi Evropian i cili po

e mbështet regjimin aktual do ta shoqërojë demokratizimin e shoqërisë, por dinamika duhet të vijë nga vetë shoqëria serbe. Është idioteske dhe kundërpërditëse që një pjesë e konsiderueshme e opozitës në Serbi beson në mundësinë e largimit të Vuçiqit nga pushteti me ndihmën e diktaturës së Putinit, edhe që disa liderë të opozitës serbe i premtojnë Kremlinit dhe përsërisin për mediat ruse, se ata do ta zbatojnë kursin nacionalist të Serbisë dhe orientimin rusofil të Serbisë, në një mënyrë shumë më koherente sesa Vuçiqi.

(Jutarnji List)

Milivoj Beshlin

MOSBESIMI I QYTETARËVE NDAJ POLICISË

Forcat e rendit shoqëror

“Të gjithë e urrejnë policinë”. Kjo parullë e parë shpesh në protestat franceze, shpreh një irritim që nuk kufizohet më vetëm në grupet më militante. Shumë shpesh të vendosur për t’i shtypur lëvizjet sociale, me një brutalitet të jashtëzakonshëm, forcat e rendit kanë parë misionin e tyre të ngatërrohet me atë të një roje pretoriane të pushtetit. Popullariteti i tyre nuk rezistoi.

NGA LAURENT BONELLI*

I mazhet e agonisë së George Floyd i mbytur nga një polic i Minneapolis ndërkohë që kolegët e tij u nuk bënë asgjë për ta ndaluar, nxitën një valë proteste jashtëzakonisht të madhe në Shtetet e Bashkuara. Qindra mijëra njerëz janë mbledhur në të gjithë vendin për të denoncuar me forcë dhe ndonjëherë dhunshëm, diskriminimin që i bëhet minoriteteve nga policia. Disa ditë më vonë, dhjetëra mijëra protestues u mbledhën në Paris dhe në disa qytete franceze, me apelin e Komitetit të Drejtësisë për Adama Traoré, i cili vdiq pas arrestimit të tij nga policia në korrik 2016. Së bashku me qytetarët e thjeshtë marshuan figura të shquara politike, ndërsa lëvizja mori mbështetjen e yjeve të kinemasë, futbollit apo muzikës. Kjo protestë bëri madje shumë shpejt që Ministri i Brendshëm, Christophe Castaner, të vinte në pikëpyetje praktikën e mbytjes nga shtëngimi dhe premtot të përmirësimit etikë dhe forcave të rendit, veçanërisht në lidhje me racizmin.

Shkalla e lartë e këtij mobilizimi, si mbulimi i tij politik dhe mediatik, është në kundërshtim me historinë e luftës kundër dhunës policore. Nga Youssef Khaïf e deri te Lamine Dieng, nga Wissam El-Yamni tek Ibrahim Bah, duke përfshirë Zyed Benna dhe Bouna Traoré, Abdelkader Bouziane, Allan Lambin, Amine Bentounsi dhe shumë të tjerë, një listë e gjatë e të rinjë që vinin nga klasa punëtore, vdekja e të cilëve i atribuohet, drejtpërdrejt ose indirekt, policisë. Midis janarit 1977 dhe dhjetorit 2019, 676 njerëz të vrarë nga policia ose nga agjentët e xhandarmërisë u regjistruan kështu nga site Basta!, pra mesatarisht 16 në vit. Gjysma e tyre ishin nën 26 vjeç dhe pothuajse gjysma e rasteve përfshinin rajonin e Parisit, Lyonit dhe Marseilles.

Sekuencat e reagimit ndaj këtyre tragjediave përsëriten dhe ngjajnë me njëra-tjetrën: lagjia nga e cila vjen viktimat ngrihet për disa netë, të afërmit organizojnë protesta lokale, pastaj fillojnë vitet e gjata të betejave ligjore të kryera nga familja dhe disa aktivistë, të cilat rrallë çojnë në dënimin e fajtorëve. Por deri vonë, përpjekjet për të zgjeruar bazën e këtyre iniciativave kishin qenë të pasuksesshme.

Kjo kauzë mbetet pa shumë bujë sepse ajo më së shpeshti ka të bëjë me viktimat “të këqija”, “të njohura në mënyrë të pafavorshme për policinë”.

Diskualifikimi i tyre nga autoritetet, si dhe ekspozimi nga shtypi i të dhënave të tyre të mëparshme kriminale, krijojnë dyshime për rrjedhën e ngjarjeve dhe përforcojnë narracionin e policisë. Ata gjithashtu e bëjnë më të vështirë mbështetjen e forcave politike ose sindikale të majta, historikisht të ndjeshme ndaj shtypjes së punëtorëve, por të pakëndshme përballë atyre më rezistent ndaj atyre që në një tjetër periudhë do të quhej lumpenproletariati (sipas teorisë marksiste, shtresa e ulët e popullsisë që nuk është e interesuar në avancimin revolucionar). Ky ankth është përkeqësuar nga distanca e cila gradualisht është rritur midis këtyre organizatave dhe të rinjëve, që nuk janë më në gjendje të integrohen në rangun e tyre, e në të cilët është e vështirë të marresh parasysht kushtet konkrete të jetesës. Nga ana tjetër, përpjekjet për ta ndërtuar një autonomi politike për lagjet e klasës punëtore, domethënë struktura të afta për të shprehur një diskurs të mbi këto të fundit, shumë rrallë ka patur sukses.

Pra, si shpjegohet fuqia e protestave të qershorit 2020? Ne mund të sjellim koincidencën e kalendarit francez me vdekjen e George Floyd në Shtetet e Bashkuara dhe emocionin që ky ka ngjallur ndërkombëtarisht, pa dyshim i nxitur nga një armiqësi ndaj Donald Trump dhe politikave të tij. Mund të theksojmë edhe punën e madhe të aktivistëve (si ato të Lëvizjes së Emigracionit dhe rrethinave, MIB), për t’u ngritur kundër dhunës nga policia, për të cilën Assa Traoré, motra e Adamës, ka ditur të behet zëdhënëse. Por të gjitha

këto arsye mund të mos ishin të mjaftueshme pa shtrirjen e mosbesimit ndaj zbatimit të ligjit jashtë qarqeve në të cilat ishte shprehur tradicionalisht.

“Teoria e xhamit të thyer”

Shkalla e këtij mosbesimi mbetet e vështirë për t’u matur. Sondazhet zbulojnë pjesë të tij. Ashtu si ai i botuar nga e përjavshmja L’Express (20 janar 2020) – e cila nuk është, sidoqoftë, ndër më kritikët e institucionit – duke zbuluar se vetëm 43% e atyre që merren në pyetje “besojnë” në policinë, që 20% e midis tyre ndjen “ankth” para tyre dhe 10% “armiqësi”. Punë shkencore konfirmojnë këtë prirje. Kështu, një studim evropian i realizuar në vitet 2011-2012, me 51.000 të anketuar, vërteton se policia franceze shihet me sy të keq. Ajo renditet e 19-ta nga 26 për respektin që do të tregonte ndaj njerëzve (pak përpara Republikës Çeke, Greqisë, Sllovakisë, Bullgarisë, Ukrainës, Rusisë dhe Izraelit). Çdo protestues mund të konstatojë gjithashtu se slogani “Të gjithë e urrejnë policinë” tani është pjesë e repertorit klasik të manifestimeve.

Përdorimi i forcës, justifikuar ose jo, është bërë më i dukshëm. Telefonat smartphone të pajisur me kamera dixhitale bëjnë të mundur dokumentimin e gjerë dhe rrjetet sociale për shpërndarjen e tij. Deri në atë pikë që rreth tridhjetë deputetë kanë transmetuar kërkesat e sindikatave të policisë, që të ndëshkohen me gjobë prej 15.000 euro dhe një vit burgim ata

që “shpërndarjnë me çfarëdo mënyre, imazhin e zyrtarëve të policisë kombëtare, ushtarëve, oficerëve të policisë komunale ose agjentëve të doganave” (Asambleja Kombëtare, 26 maj 2020). Një masë e miratuar tashmë në Spanjë, pas lëvizjes së gjerë të 15-M, në 2011.

Veprimtaria fizike e policisë është gjithashtu më e dukshme, pasi ka lëvizur nga lagjet periferike në qendrat e qytetit dhe tani po prek popullsitë që nuk ishin mësuar me këtë përvojë. Kriza e jelekëveverdheve, protestat kundër ligjit të punës ose reformës së pensioneve, apo kontrollat e bëra gjatë izolimit prej epidemisë Covid-19 kanë rezultuar në një rritje të konsiderueshme të viktimave dhe dëshmitarëve të ndërhyrjeve policore, përtej asaj që sociologët e quajnë “gjuetia policore” tradicionale. Dhe është padyshim kjo shtrirje e kontrollit policor mbi shoqërinë tonë që bën të mundur të kupetohet rezistenca kolektive që po vetëmanifestohet sot.

Për të shpjeguar këtë lëvizje, së pari është e nevojshme të shpjegohet miti kokëfortë se policia merret ekskluzivisht me luftën kundër krimit. Përveç disa njësive të specializuara, kjo detyrë nuk e tejkalon 20% të veprimtarisë së saj. Policia më së shumti është e angazhuar me zgjidhjen e një numri të pafundme situatash që nuk janë akte penale: konflikte mes komshinjeve, brenda familjes, në lidhje me hapësirën publike, rregullimin e trafikut të automjeteve, informacionin administrativ, menaxhimin e tubimeve publike, kontrolli i migrimit të parregullt, mbikëqyrja politike, mbështetja ndaj institucioneve

të tjera (nga urgjencat mjekësore deri tek dëbimet e qiramarrësve), etj. Sociologu amerikan Egon Bittner nënvizon kështu “se nuk ka asnjë problem njerëzor, real apo të imagjinueshëm, i cili mund të thuhet me siguri se nuk mund të bëhet në asnjë punë e policisë”. Pra, kjo e fundit është më pak një agjenci për zbatimin e ligjit – siç sugjeron termi anglo-sakson i law enforcement agency – sesa një forcë e rendit, domethënë një institucion i dedikuar mirëmbajtjes e zbatimit të rendit social.

Sidoqoftë, nga vitet 1980, gradualisht policia iu shfaq shumë qeverive si një zgjidhje magjike për t’i përballuar pasojat e pabarazive të thella sociale dhe ekonomike, të pranishme brenda shoqërive perëndimore, si midis vendeve të Veriut dhe të Jugut. Me ndryshime në kronologji dhe ton, temat e pasigurisë dhe migracionit (veçanërisht atij ilegal) politizohen; partitë politike me frymëzim dhe tendenca të ndryshme shndërrohen kështu në kuaj betejash elektorale. Politikë sociale, të parandalimit dhe të zhvillimit, pa u braktisur kurrë plotësisht, po i hapin rrugën qasjeve më të sigurta, përmes kontrollit dhe shtrëngimit. Për rrjedhojë, është më pak çështje e luftimit të shkaqeve strukturore të pabarazive (të perceptuara si të dëshirueshme nga disa, jashtë mundësive nga të tjerët) sesa të disiplinimit të pjesëve të popullatës më rebele ndaj rendit të ri neoliberal, të brendshëm dhe internacional.

Ndër racionalizimet që shoqërojnë këtë dinamikë, “teoria e xhamit të thyer” zë një vend

të veçantë. Shkruar nga dy akademikë amerikanë, James Q. Wilson dhe Georges L. Kelling, ajo sugjeron që toleranca për çrregullime të vogla urbane do të çonte gradualisht në zhvillimin e formave më serioze të kriminalitetit. Përballë mungesës së një baze empirike – Wilson më vonë pranoi se ishte thjesht “spekulim” (New York Times, 6 janar 2004) – ai fitoi publicitet në mbarë botën pasi Rudolph Giuliani, kryebashkiak i New-York nga 1994 në 2001, dhe shefi i policisë, William Bratton, u frymëzuan nga ai për ta reformuar veprimtarinë e institucionit.

Nga Shtetet e Bashkuara në Francë, duke kaluar nga Mbretëria e Bashkuar ose Spanja, do të favorizohen dy mënyra të tjera: përforcimi i shtypjes penale të krimeve të vogla në fushën publike dhe zhvillimi i masave administrative me ligjshmëri ndonjëherë të diskutueshme, të tilla si urdhrat kundër lypjes, ndalim-qarkullimi për të mitur, të cilat bëjnë të mundur verbalizimin e asaj që britanikët e quajnë “Sjellje Anti Sociale” (Anti Social Behaviours). Konsumi i alkoolit ose drogës në rrugë, zënia e hapësirës publike, vjedhja në mjete transporti, bixhozi, lypja “agresive”, larja e xhamave në semafore, shitësit ambulantë (pije të ftohta, kopje të CD-ve, DVD-ve, çanta dore, syze dielli, rripa, etj.), prostitucioni në rrugë do të bëheshin objektiva kryesorë të policisë.

Pikerisht kësaj të fundit qeveritë i kanë besuar detyrën e kontrollit të krimit të vogël falë fuqive të reja që i janë dhënë. Siç konstatuan Wilson dhe Kelling, policia mund të “bëjë arrestime për arsye të tilla si ‘person i dyshimtë’, ‘egërsi’ ose ‘dehje në publik’, të gjitha akuza të zhveshura nga përgjegjësi të forta ligjore. Sidoqoftë, nëse akuza të tilla ekzistojnë, nuk është se shoqëria u jep mision gjykatave për ta kontrolluar zhurmën ose dehjen, por përkundrazi ajo dëshiron t’i sigurojë policisë mjete ligjore, duke i lejuar ata të dëbojnë njerëzit e padëshiruar nga kjo ose ajo lagje, kur të gjitha përpjekjet joformale për të ruajtur rendin kanë dështuar”.

Sidoqoftë, t’i besosh një institucioni zgjidhjen e një çështje të caktuar nuk është pa pasojë. Kjo me të vërtetë promovon inkudrimin e situatës dhe i jep peshë analizave të saj. Burokracitë, kujton shkencëtari politik amerikan Murray Edelman, priren “të ndërtojnë probleme, si justifikime për zgjidhjet që ata propozojnë”: ka vizione institucionale, të sedimentuara në historinë e tyre, në formën e rutinave, skenareve dhe përfaqësime që u janë imponuar agjentëve të tyre si në trajnime ashtu edhe në punën e përditshme. Oficerët e policisë u pëlqen t’i kujtojnë njerëzve se “ata nuk janë asistentë socialë” dhe vlerësojnë të urdhëruarit. Prandaj ata do të kontrollojnë rendin urbanistik “në mënyrën e tyre”, veçanërisht duke zbatuar strategji ngacmimi. Një komisioner i Mossos d’esquadra, policia Katalanase,

shpjegoi në një intervistë politiken e tij në lidhje me të rinjtë që mbledhen në hapësirat publike të Barcelonës: “Ju shkoni në shesh, i bërtisni atyre, ushtroni presion të vogël mbi ta dhe i thoni, mirë, do të vij çdo ditë. Dhe nëse nesër jeni këtu, unë do t’ju kërkoj dokumentat, nëse pini alkool në rrugë, do t’iu vemë gjoba, nëse keni edhe çokollatë (cannabis). Që do të thotë se disi i bëjmë të largohen. Ndhmon për të zhvendosur problemin. ». Ky kombinim i shtypjes dhe dëbimit të atyre që perceptohen si të padëshirueshëm përmbledh pak a shumë sensin praktik të forcave të rendit për të përmbushur misionet që i janë caktuar.

Përse i bindemi policisë?

Këto taktika dukshëm ngjalin rezistencë nga ata që janë shënjestra, në formën e fyerjeve, refuzimit dhe ndonjëherë konfrontimeve individuale ose kolektive, veçanërisht kur raporti i fuqisë nuk është në favor të policisë. Në Francë, numri i grindjeve dhe dhunës kundër autoriteteve u rrit kështu nga 22.000 në 1990 në 68.000 në 2019, një rritje trefish në tridhjetë vjet.

Përballë kësaj situatë, institucioni reagoi duke i ofruar stafit të tij (jelekë antiplumb, granata me gure gome) dhe mjete të tjera (pistoleta elektrike) . Kjo pajisje ka nxitur kritikën për një “militarizim” të policisë, veçanërisht të dukshëm në njësi të specializuara siç janë brigadat franceze kundër krimit (BAC). Simbolet e tyre me imazhe të grabitqarëve (tigrat, ujqërit, luanët, krokodilët, kobras, etj.) duke vështuar mbi qytetin e fjetur, hedhin dritë mbi llojin e marrëdhënies me hapësirën dhe popullsitë që duan të mishërojnë. Street Crime Unit e Nju Jorkut u shpërbë në 2002 pasi kishin goditur me plumba një të ri të paarmatosur afrikano-amerikan, madje kishin pasur edhe moton « Nata na përket neve » (“We Own the Night”).

Këto njësi janë kryesisht përgjegjëse për dhunën, ndonjëherë fatale, që është ngarkuar kundër institucionit. Ata gjithashtu akuzohen se kanë kontribuar në përshkallëzimin e tensioneve kudo që dërgohen.

Duke filluar nga këtu, zhvillimi i strategjive plotësuese, të emërtuara sipas vendeve “policia e komunitetit” ose “e prokimitetit”, duke synuar afrimin e policëve pranë publikut falë një pranije të dukshme (patrollime në këmbë) dhe krijimit të hapësirave për dialog për të adresuar çështjet lokale. Këto përvoja janë goditur nga entuziazmi i dobët dhe nga kufizimet e përsëritura buxhetore, për shkak të kostos së stafit të nevojshëm. Por aty ku janë vendosur, ata kanë ndihmuar në përforcimin e qendrimit të policisë në rregullimin e marrëdhënieve shoqërore dhe për t’i ripërcaktuar ato si çështje

sigurie.

A kanë mbajtur këto strategji premtimin e tyre për të frenuar çrregullimet e vogla urbane? Natyrisht jo. Por a mund të besojë dikush seriozisht se ata do të kishin sukses pa adresuar shkaqet kryesore? Shumë zyrtarë policorë janë të vetëdijshëm për këtë kur flasin për një “fuçi danaïdi” (nga mitologjia greke dhe nënkupton « një punë që nuk ka fund ») në një intervistë. Sidoqoftë, ky dështim nuk ka ndryshuar opsionet e zgjedhura nga ata që janë në pushtet.

Zgjedhja politike për ta bërë policinë drejtuesin e mbrojtjes së rendit urban ka rivlerësuar pozicionin e tyre në fushën burokratike dhe i ka vendosur qeveritë në një marrëdhënie ndërvarësie të pafavorshme. Ky fenomen është veçanërisht i theksuar në Francë ose në Shtetet e Bashkuara (lexoni artikullin nga Richard Keizer faqe 7) nga ekzistenca e sindikatave të fuqishme të korporatave. Me një shkallë sindikalizmi prej gati 70% (kundrejt 19% për shërbimin publik dhe 8% për punonjësit e sektorit privat), policia është deri tani profesioni më i organizuar. Këto sindikata luajnë një rol të rëndësishëm në zhvillimin e karrierës. Ata janë gjithashtu të vetmit në gjendje të flasin në media, sigurisht, jashtë autoriteve hierarkike – gjë e cila kufizon shprehjen publike të mosmarrëveshjes së brendshme dhe forcon iluzionin e një policie të bashkuar. Kjo forcë çon në bashkëmenaxhimin e institucionit, duke ndërthurur negociatat, nxitjet publike dhe veprimet kolektive (protesta, pushime në rast problemi shëndetësorë, braktisja e misioneve “jo-urgjente”).

Policia ishte më e aftë të mbronte veten nga reformat liberale sesa shërbimet e tjera publike, në aspektin e azhurnimeve ligjore dhe të pagave ose kredive. Për shembull, gjatë reformës së pensioneve, në dhjetor 2019, ishte e mjaftueshme për sindikatat që të ngrinin mundësinë e një tërheqje për të marrë menjëherë një përgjigje, edhe pse qindra mijëra të punësuar (transporti, spitali, arsimi kombëtar, etj.) ndoqen për javë greva dhe demonstrata, pa marrë rezultate pozitive për pikat që ngriten.

Po kështu, institucioni kundërshton çdo gjë që percepton si një vënie në dyshim e prerogativës së tij. Komentet e fundit të z.Castaner për ndalimin e mundshëm « të mbyljes » nxitën menjëherë akuza për “tradhti” dhe protesta lokale, duke bërë që ministri të rishikojë propozimin e tij. Mund të vërehen episode të ngjashme, nga demonstratat kundër ministrit të drejtësisë Robert Badinter në 1983 deri tek ato kundër ligjit për prezumimin e pafajësisë (15 qershor 2000), përfshirë kundërshtimin ndaj reformës së paraburgimit (14 Prill 2011) ose arrestin shtepiak (15 gusht 2014). Kjo armiqësi ndaj kritikës shprehet edhe me rezistencën ndaj të gjitha organeve të jashtme që mund të sigurojnë kontroll mbi

veprimtarinë e saj. Autoritetet e pavarura si Komisioni i Etikës së Sigurisë Kombëtare (CNDS) u është dashur të luftojnë beteja të vazhdueshme për t’i ushtruar misionet e tyre dhe fusha e tyre e veprimit ka qenë gjithmonë e vogël në krahasim me ambiciet fillestare. Kjo vlen edhe për gjyqësorin i cili nuk ndihet rehat për të gjykuar veprimet policore, edhe pse magjistratët varen nga kjo për punën e tyre të përditshme. Në fund, Inspektoriat i Përgjithshëm i Policisë Kombëtare (IGPN) duket shumë më i prirur të sanksionojë devijimet e brendshme sesa të hetojë ankesat nga jashtë. Drejtoresha e tij, Komisionerja Brigitte Jullien, pranoi se nga 378 rastet e të cilave ajo ishte kapur në kuadër të lëvizjes së jelekëveverdheve, vetëm dy kishin dhënë propozime për sanksione administrative (“Envoyé spécial”, Francë 2, 11 Qershor 2020).

Kombinimi i kësaj autonomie të institucionit dhe rolit qendror që i atribuohet në rregullimin e rendit shoqëror, ka shndërruar marrëdhëniet që agjentët e saj mbajnë me pjesën tjetër të shoqërisë. Duke pasur parasysh situatat e vështira me të cilat përballen profesionalisht (aksidente, dhunë, konflikte, mjerim), zyrtarët policorë tradicionalisht zhvillojnë një pamje mjaft pesimiste të botës sociale – një mekanizëm i ngjashëm i vërejtur tek zjarrfikësit. Kjo shoqërohet me përfaqësime negative të atyre që ata i quajnë “klientët” e tyre. Kjo siguron gjithashtu një çelës për ta shpjeguar racizmin e policisë. Ka vërtet një pakicë agjentësh që janë të bindur ideologjikisht për pabarazitë racore. Por, për shumë nga kolegët e tyre, stereotipet raciste krijojnë në marrëdhëniet e ashpra që hasin çdo ditë me pjesë të caktuara të qarqeve të klasës punëtore – një pjesë e mirë e të cilave vijnë nga migrimet ose minoritetet – të cilat më pas aplikohen në të gjithë ata që mund t’i ngjajnë këtyre të fundit.

Sidoqoftë, për tridhjetë vitet e fundit, zgjerimi i spektrit të veprimeve policore ka zgjeruar automatikisht atë të grupeve që janë objekt dyshimi. Për t’u bindur për këtë, mjafton të konsultoheni me dosjen TAJ (për “përpunimin e procesverbalit gjyqësor”), në të cilën policia dhe oficerët regjistrojnë personat për të cilët ka “të dhëna serioze që ata mund të kenë marrë pjesë si autorë ose bashkëpunëtorë, në kryerjen e një krimi të klasës së pestë”- një dosje, e cila në asnjë mënyrë nuk sugjeron pasojat juridike që do të sjellin (të të dyshuarve, pra, dhe jo të fajtorëve). Që nga 15 nëntori 2018, 18.9 milion njerëz ishin subjekt i dosjes, domethënë gati 30% e popullsisë franceze ... Nuk është për t’u habitur që oficerët e policisë franceze duket se janë më të mosbesuarit ndaj qytetarëve në Evropë.

Të inkurajuar nga elitat qeverisëse dhe nga vetë hierarkia e tyre për ta perceptuar veten si një rrethim i fundit midis rendit dhe kaosit, ata nuk ngurojnë më të përdorin

rregullisht teknikat që i kishin rezervuar më parë për kriminelët më të eger. Vdekja e Cédric Chouviat, një shofer, pasi pësoi një mbytje nga shtrëngimi me duar, atë të Steve Maia Caniço që u shtyu në La Loire (lumë në Francë) nga një polic, përdorimin masiv i LBD-ve (armëve me plumba gome) kundër jelekëveverdheve ose protestuesve kundër reformës së pensioneve, si dhe poshtërimet që u janë shkakuar nxënësve të shkollave të mesme (si ato të Mantes-la-Jolie të gjunjëzuara, me duar në pjesën e pasme të qafës në dhjetor 2018), mbi feministët ose gjatë gjendjes së urgjencës sanitare janë padyshim pjesë e kësaj dinamike .

Megjithatë, kjo nënvlereson themelet e autoritetit policor. Sekretari i Përgjithshëm i Sindikatës së Njësisë së Policisë SGP, Yves Lefebvre, kohët e fundit shprehu keqardhje se çelësi i praktikës së shtrëngimit me duar është “gjithnjë e më shumë i përdorur sepse gjithnjë e më shumë njerëz po përipien të shmangin kontrollin e policisë” (Libération, 8 Qershor 2020). Pa e kuptuar, ai shtoi një pyetje thelbësore: përse ne i bindemi policisë? Përgjigja është e thjeshtë: shkalla e bindjes ndaj institucionit është në përpjesëtim me perceptimin e legjitimitetit të tij. Sidoqoftë, kjo nuk jepet kurrë një herë e përgjithmonë. E drejta penale, shpjegoi sociologu Emile Durkheim, “mbron ndjenjat kolektive të një populli në një kohë specifike në historinë e tij”. Dmth, ai vizaton kufirin moral të një shoqërie, duke dalluar një shumicë të “qytetarëve të mirë” nga një pakicë e “kriminelëve”. Sidoqoftë, delegacioni i vendosur në polici për menaxhimin e rendit urban, flukset migratore dhe madje protesta sociale dhe politike ndryshon peshën relative të dy grupeve. Për rrjedhojë, “qartësia e veçantë” e ndjenjave kolektive për të cilat flet Durkheim bëhet e paqartë dhe oficerët e policisë nuk mund të paraqiten më si garantues të interesit të përgjithshëm, por si gardianë të një rendi shoqëror të konsideruar të padrejtë nga një numër në rritje individësh. Kur nuk i binden, ata janë më të gatshëm të përdorin forcën për të fituar respekt, gjë që rrit edhe mëtej mosbesimin ndaj të cilit ata u nënshtrohen. E cila nga ana tjetër forcon mosbesimin e tyre ndaj qytetarëve.

Ky rreth vicioz prodhon një ndjenjë të thellë asfiksie që masat e policisë (20.7 milion kontrolle dhe 1.1 milion thyerje ligji midis 17 marsit dhe 11 majit 2020) kanë sjellë shpërthime emocionesh. Duke rezonuar me mbytnjen fizike të George Floyd, shpërthimi shprehet sot në mobilizime nën sloganin “Na lini të marrim frymë!”.

*Lektor në shkenca politike në Universitetin e Parisit. Bashkautor me Fabien Carrié, La Fabrique de la radicalité. Une sociologie des jeunes djihadistes français, Seuil, Paris, 2018.

ARKITEKTURA KOSOVARE MIDIS MUTACIONEVE SHOQËRORE

“Ballkanizimi” i (ri)ndërtimeve

Nisja e ndërtimit të Xhamisë së Madhe në Prishtinë rikthen debatin mbi kaosin dhe fragmentarizimin arkitekural e urbanistik në Kosovë, si dhe raportin e tyre kundrejt kujtesës, trashëgimisë, historisë, modernitetit, ideologjisë dhe identiteteve.

NGA SHKODRAN HOTI

Arkitektura dhe urbanizmi nuk përbëjnë përjashtim sa i përket kaosit që ka prodhuar (pas)lufta në Kosovë, por edhe ndryshimi i sistemit në fillim të viteve ‘90.

Në vendet ish-socialiste të Ballkanit Perëndimor, arkitektura e “planifikuar shtetërore” asaj kohe, shpesh cilësohej si “peizazh i unifikuar”, më shumë një përkthim ideologjik në formë sesa krijimtari shprehëse. Nga ana tjetër, periudha post-socialiste karakterizohet sidomos me kaosin e “privatizimit” urbanistik, të nxitur nga politikat neoliberale.

Ku jemi sot dhe sa ka gatishmëri për t’u diskutuar sot mbi arkitekturën dhe urbanizmin e periudhës moniste? Si mund të

konceptualizohen ato pas vitit ‘89/’99?

Për këto tema, bashkëbiseduam me dy ligjërues të arkitekturës në Universitetin e Prishtinës: Florina Jerliu dhe Xhelal Llonçari.

– Së fundi, projekti për ndërtimin e Xhamisë së Madhe në Prishtinë ka nxitur debat edhe identitar. Një debat të ngjashëm pati nxitur edhe ndërtimi i Katedralës së madhe, pa e harruar edhe simbolikën e ndërtimit të Kishës Ortodokse në oborrin e kampusit universitar. Ç’nënkuptojnë për ju këto tri ndërtime të kultit dhe si e keni vlerësuar debatin shoqëror për çështjen përkatëse?

Florina Jerliu : Nuk arritëm konsistencë të debatit që del me qëndrime të qarta dhe të pranuar nga të gjithë, në asnjërin rast. Përkundrazi, pati shumë polarizime e edhe manipulim dhe politizim të skajshëm të aspekteve që do të duhej të ishin thjesht administrative. Ndërtesa e kishës së papërfunduar ortodokse në kampusin universitar është materializmi në tulla i dhunës serbe në Kosovë dhe më konkretisht i dhunës ndaj studentit e studentes shqiptare që

për Serbinë ishin armiku numër një. Si shtet i krijuar pas luftës së 1998/99-tës, ne e trashëguam këtë strukturë dhune, ashtu siç i trashëguam miliona përditshmëri dhune të Serbisë ndaj popullit të Kosovës; pra kemi mjaft dëshmi të tjera të drejtpërdrejta dhe simbolike të dhunës serbe, prandaj (që prej kur nisi të ndërtohej) jam që kjo kishë të hiqet nga aty. Ajo duhet të largohet nga kampusi universitar dhe ka mënyra sesi bëhet kjo, po ashtu mbështetur në parime dhe në përvoja të dëshmuara.

Tani, Katedralja dhe Xhamia e Madhe janë dy momente interesante që tregojnë sheshit për krizën politike-identitare të Kosovës së pasluftës. E para nisi të planifikohej në një kohë krize mbijetese e rimëkëmbjeje nga lufta, ndërsa e dyta si përgjigje e pamundësisë së tejkalimit të kësaj krize, shtu këtu krizën globale dhe thellimin e mëtejme të hamendësimit identitar të Kosovës.

Katedralja që në fillim pati konotacione politike-identitare; mendimi qytetar ishte gjëja e fundit që u përfill nga politika, e cila vendosi se i duhet Kosovës simbolika e saj (në këtë diskutim e përjashtoj çështjen e kërkesave dhe nevojave) dhe bëri atë që bëri dhe pikë! Nëse pati nevojë për Katedrale, kjo është çështje që nuk diskutohet, sigurisht që po! Nëse do t’duhej ta zinte atë vend në qytet dhe nëse ka mundur të ketë arkitekturë reminishente paleokristiane autoktone dhe jo romanike të huaj, është diskutim që tashmë e ka humbur

rëndësinë. Fatkeqësinë e situimit dhe të arkitekturës që nuk na përfaqëson, do ta bartë Prishtina në supet e saja për një kohë të gjatë.

Në anën tjetër, Xhamia e madhe nuk është ndërtuar ende, rrjedhimisht gjykuar nga situata “fait accompli” e Katedrales, por konteksti skajshmërisht i shtrembëruar i të dytës që e ka tronditur debatin dhe shpirtin e qytetarëve, sugjeron të njëjtin skenar. Kulmi i stërkeqjes në rastin e Xhamisë (për dallim nga Katedralja) është abstenenca e politikës; politika këtu na del krejt jashtë kuadrit. Politika edhe në rastin e Xhamisë nuk e përfill mendimin qytetar (si te Katedralja), por kësaj radhe kemi të bëjmë me shpërfillje literale – asaj aq i bën! Pyes, a janë aq të pafuqishëm Presidenti, Kryeministri, Parlamenti dhe të tjerë të votuar para mendimit qytetar, apo nuk e kanë idenë se si të mendojnë? Abstenimi politik po e rrit polaritetin e mendimeve tashmë të ndara në dysh të qytetarit! Kjo dëshmon për një pikë klimaksi të krizës identitare të vetë politikanëve, krizë serioze në të cilën janë katandisur ata, e bashkë me ta po fundoset edhe qytetari. Ndërkohë që i kanë në duar institucionet dhe instrumentet shtetërore për t’i vënë në shërbim të qytetarit, ata kanë zgjedhur ta braktisin qytetarin dhe ta lënë atë që të zhytet në ligjet e xhunglës. Nëse ka nevojë për një Xhami qendrore në Prishtinë, është çështje që nuk diskutohet, patjetër që po! A duhet që kjo xhami ta përfaqësojë qytetarin e Kosovës edhe në kuptimin simbolik? Edhe këtu them fuqishëm po. Tani, këtu ndahen

rrugët midis patriotëve dhe jopatriotëve, varësisht nga cili kënd i vështrimit gjykon: çfarë simbolike duhet të ketë kjo Xhami që të mund ta përçojë identitetin tonë kolektiv? Kush jemi ne dhe kush duam të jemi në këtë shekull? Arkitektura e Xhamisë, në fund të ditës, do ta japë këtë përgjigje! Fort do të dëshiroja ta dëgjoja Presidentin e Kryeministrin se si do ta pajtonin ata identitetin kosovar euroatlantik me simbolikën e aluduar të Xhamisë.

Xhelal Llonçari : Sa i përket Xhamisë së Madhe, pa marrë parasysh nevojën e patjetërsueshme për ta pasur një të tillë, nuk i është gjetur lokacioni adekuat. Vendi në të cilin është paraparë të ndërtohet është shumë i vogël, i inkastruar në mes të objekteve të cilat do e ngulfatnin atë në një anë dhe lartësia e Postës në anën tjetër do t’i bënte konkurrencë në vertikalitet dhe dukje. Kështu që asnjë zgjidhje arkitektonike nuk do ta zbuste këtë të metë të lokacionit. Te Katedralja e kemi të kundërtën. Ajo ka një lokacion të mrekullueshëm, por fatkeqësisht vendosja e objekteve dhe arkitektura e saj katastrofale, të bëjnë të të vie keq për humbjen e të gjitha tipareve pozitive të vendit që e ka. Ndërsa, “Kisha” ortodokse qëllimisht ka përmasa të jashtëzakonshme me një pseudo-stil bizantin. Ajo kishte për qëllim të mbizotëronte peisazhin urbanistik të Prishtinës, kurse vetë lokacioni kishte një porosi tjetër. Ajo duhej të shndërrohej në një fokus dominant në kompleksin universitar, për ta traumatizuar hapësirën më vitale ekzistenciale të gjeneratave të

reja.

Mjerim i arkitekturës apo arkitekturë e mjerimit?

– Në Prishtinë ngjalli debat edhe fati i ndërtesës së ish-qendrës tregtare “Gërmia”, mes idesë që të rrënohet si objekt e të shndërrohet në objekt të sallës së re koncertale dhe ruajtjes së saj si pjesë e trashëgimisë kulturore, duke u bërë galeri e artit bashkëkohor. Kundërshtuesit e idesë së rrënimit e quajtnë idenë e rrënimit përpjekje për ta lënë Prishtinën pa ndërtesën e fundit që lidhet me të kaluarën?

Xhelal Llonçari : Këtu tentohet të flitet për njëfarë trashëgimie kulturore, gjë të cilën në kontekste tjera e kisha pranuar, pra do të isha pajtuar të ruhen objektet e tilla. Mirëpo sjelljet e deritashme tonat karshi objekteve të trashëguara e zbehin ose e zhbëjnë tërësisht këtë pajtueshmëri. Këtu shtrohet pyetja : nëse nuk e kemi ruajtur “Kuvendin e Kosovës” e që në

aspektin arkitektonik ka vlera të larta e se i njëjti, para syve tanë, është shndërruar në paçavurë në të cilën mund të shihen njollat e ekzebicionizmit të impotencës sonë kulturore e jo vetëm; duke i ndërruar shtyllat në hyrje të objektit, duke vendosur pervazë dekorative rreth dritareve të caktuara, duke e mveshur me qelq pa kurrfarë domëthënie një fasadë të tërë, duke shtuar shkallë atje ku nuk duhen, dhe së fundmi duke e mbështjellur pjesërisht me dofarë pllakash, si duket të para diku jashtë vendit. Pra, ku është reagimi qytetar e profesional, i cili po shkumon për ish-Shtëpinë e Mallërave? Pyetja tjetër e pashmangshme është shfytërimi i “Bankkosit”, në vëllim, në dukje, në funksion etj.. Paramendoni sikur nesër të flitej për rrënimin e “Teatrit” tonë (po e fus ne thonjëza sepse edhe ky është projektuar si shtëpi kulture, por po na shërben si teatër), çfarë zhurme do bëhej... Trashëgimi, kulturë, bla... bla... bla. Shiheni të njëjtin sot. Askush nuk flet asnjë fjalë për të, edhe pse ai jeton i zgjebosur, me lloj-lloj lyrt hash, me gangrena të shtuara do si do, pothuajse në të gjitha anët e tij. Ku është vlera e tij? Ku është kultura e të jetuarit të një objekti për të cilin nesër do të pretendojmë ta ruajmë? Ku është kuptimi i të jetuarit të një objekti të sëmurë kronik qe nuk na prezenton në mënyrë të denjë atë që është? Më tej, ku është hoteli “Bozhuri”? Çka u bë më të? T’i kthehem prapë Shtëpisë se Mallërave dhe asaj se cila është vlera e saj sot në kontekstin e shtruar më lartë. A thua ne do t’i lëshojmë të gjitha rastet për të ndërruar faqen e historisë sonë? Si është e mundur të lëshohet rasti për ta bërë një objekt i cili do të qartësonte kahjen e zhvillimit të shoqërisë sonë bashkëkohore? Raste të tilla i lëshuam kur e bëmë Akademinë e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, Bibliotekën e Qytetit, dashëm ta bëjmë një marri të ngjashme edhe me Operën dhe tash duam që Galerinë e arteve moderne ta fusim në atë qymez. A është kjo vallë mjerim i arkitekturës apo arkitekturë e mjerimit?!

– Si një objekt i periudhës së arkitekturës socialiste/komuniste, “Gërmia” ruan ende tipare karakteristike që konsiderohen vlera arkitekturnale, por megjithatë ka pasur ndërhyrje në tiparet origjinale. Kjo mosmirëmbajtje e origjinalitetit në këtë rast, por edhe në raste tjera, a e zbeh vlerën kulturore të këtyre objekteve?

Florina Jerliu : Te “Gërmia” ka pasur një periudhë të gjatë të mosmirëmbajtjes, alternimit dhe braktisjes dhe ndërhyrjet që janë bërë gjatë kësaj kohe janë të pritshme. Ideale (lexo: e vështirë) është që diçka që qëndron për një kohë të gjatë të mos ndryshohet, nisemi nga vetja jonë. Por ka gjithnjë mënyra për të kthyer disa tipare që humbim, me kusht që shumë nga

autenticiteti i ndërtesës ka arritur të ruhet. “Gërmia” në këtë rrafsh nuk qëndron keq; por edhe këtu, po e përsëris, bëhet valorizimi dhe mbi këtë bazë vendosen në tavolinë variantet e intervenimit (restaurimit) që duhet të bazohen në 1) ruajtjen e asaj që është burimore, 2) rikthimin e tipareve/vlerave që mbase kanë humbur dhe 3) krijimin e një vlere të shtuar për të akomoduar një funksion të ri (psh. galeri e artit), pa i cenuar dy të parat.

– Nga koha e Jugosllavisë, vitet e 70’ta cilësohen si “vite të arta” në përgjithësi, edhe nga studiuesit e ndryshëm, por edhe nga “kujtesa kolektive”. Një konstatim i tillë jepet edhe sa i përket arikitekturës të asaj kohe, duke konsideruar se Kosova në këtë drejtim ka arritur maksimumin e modernizimit në ato vite. Sa qëndron kjo?

Florina Jerliu : Jo e gjithë dekada e 1970-tave janë “vite të arta”. Në fakt ato fillojnë pas 1974 dhe përfundojnë gradualisht në periudhën e pas vitit 1981 (demonstratat e studentëve). Sidoqoftë, nga ajo kohë, ne trashëguam një bulevard ideologjik (Marshall Tito), i cili më parë ishte aveny, bosht përmbledhës administrativ-ekonomik, dhe të cilin pas luftës e rikthyem në aveny (Nëna Tereze), më shumë si promenadë. Trashëguam edhe lagje të bëra në frymën moderne, sepse e tillë ishte epoka: ekonomizimi, maksimalizimi dhe standardizimi i ndërtimeve në frymë moderniste, për klasën punëtore urbane. Por ky modernizim i qytetit tek ne u bë në fragmente dhe për më keq, mbeti i papërfunduar – si proces zgjati vetëm rreth 10 vjet. Tani, problemi që e trashëguam bashkë me të është kritik: ne filluam rindërtimin e pasluftës së 1998/99 mbi një pëlhurë urbane të fragmentuar; ndërtuam që 20 vjet aty ku gjetem vend dhe ku mundem. Nuk po them se është dashur që pas luftës ta përfundojmë vizionin e modernes, por është dashur detyrimisht të kemi vizion për modernen dhe për bashkëjetesën me të. Për më keq, sikur nuk patëm vizion fare!

– Në vendet ish-socialiste, në këtë rast edhe në ato të ish-Jugosllavisë, arkitektura e asaj kohe shpesh cilësohet si “peizazh i unifikuar” marrë parasysh linjën e njëjtë ideologjike në këto vende. Në këtë kuptim, nëse krahasojmë Prishtinën me kryeqendrat tjera të vendeve ish-jugosllave, a ka karakteristika dalluese arkitektura e saj gjatë kësaj

periudhe?

Florina Jerliu : “Peizazhi i unifikuar” nuk ekziston në rastin e Prishtinës, ai është i fragmentuar. Peizazh ideologjik? Po! Për dallim nga Prishtina, qytetet ish-jugosllave e patën pak më të përfunduar urbanizimin modern, pëlhura e tyre urbane u bë më kompakte. Në Prishtinë ndodhi ndryshe, pra u la e fragmentuar, pikërisht me qëllimin që të promovohet një peizazh specifik ideologjik për Prishtinën, kryeqytet i Kosovës: zona historike u zhbë, ndërsa e vjetra më e degraduar e strukturës urbane u la ashtu siç ishte, e mbijetuar nga luftërat, pushtetet dhe dhuna e vazhdueshme shekullore; pra, nuk u modernizua plotësisht Prishtina, sepse ish-pushteti nuk pati interes që ta modernizonte jetën dhe infrastrukturën e shqiptarëve; aq më mirë për të: kështu propagonte “kulturën primitive shqiptare” për ta justifikuar rrënimin, ndërsa ndërtonte me beton modern “shpresën” që shteti shprehimisht po ia jepte shqiptarëve brenda ish-Jugosllavisë. Edhe “shpresën” e manipuloi: e bëri “prima facie” – arkitektura moderne shihet vetëm nga rrugët kryesore, ndërsa po të dilni prapa tyre, ose vështroni kontekstin e ngushtë të ndërtimeve moderne, ende ka “mbetje” të së kaluarës që kurrë nuk u trajtuan. Për shembull, prapa ish Komitetit ka shtëpi të vjetra e parcela toke, të vjetra së paku 100 vjet. Gjithashtu prapa ish KEK-ut. Pastaj, mentalisht, për dikë-dikë, Prishtina urbane përfundon me ndërtesën e Komunës; i gjithë veriu i Prishtinës është peizazh ideologjik i mbijetesës. Kjo është karakteristika më dalluese e dukshme e arkitekturës sonë në raport me qytetet tjera të ish-Jugosllavisë.

Xhelal Llonçari : Jo. Nuk ka “peisazh unifikues” tek ne dhe as në kryeqytet e ish-Jugosllavisë.

– Ka shumë arkitektë që vlerësojnë se arkitektura në vendet komuniste më shumë se krijimtari shprehëse është përktim i ideologjisë në formë. A ndikon kjo që shpesh të këtë refuzim për t’u diskutuar mbi vlerat dhe rëndësinë që kanë objektet në Prishtinë të ndërtuara gjatë periudhës socialiste?

Xhelal Llonçari : Duhet dalluar ish-Jugosllavinë nga vendet e tjera komuniste të kohës, sepse me tone të theksuara ideologjike ishin vetëm përmendoret e Luftës së Dytë Botërore. Objektet kulturore nuk ishin brenda këtyre kllapave, sikurse që nuk ishin as objektet turistike, siç janë hotelet. Ato kishin një arkitekturë moderne, pa tipare të socializmit. Kështu që, nga ky pikëveshtrim, nuk ka asnjë arsye për ndonjë refuzim.

– Duke pasur parasysh

se ndërtimi i një qyteti ndër të tjera përfshinë brenda vetes edhe dimensionin historik, çfarë do të thotë për Prishtinën riprojektimi që i është bërë – madje pa ndonjë debat shoqëror – objekteve të periudhës socialiste, siç është rasti me Pallatin e Shtypit?

Florina Jerliu : Pallati i Shtypit nuk bën përjashtim; ndryshimi në fasadë, por edhe në enterier e tjetërsoi idenë origjinale të brut-arkitekturës që e kishte, e që është e rrallë në Kosovë (pra, ka vlerë rariteti). A kemi pasur nevojë për ndërtesë qeveritare? Po. A ka mundur të restaurohej dhe të modernizohej (retrofiting) e jo të rinovohej aq brutalisht? Sërish po. A jemi pyetur, qoftë specialistët, ose qytetarët? Jo. Përdërisa qytetari shtyhet në margjina të qytetarisë, kështu do t’i kemi punët! Pallati i Shtypit u ndryshua në mënyrë jodemokratike nga një pari që bën bé në demokratizimin e Kosovës.

Xhelal Llonçari : Pallati Shtypit mbase është storia më e dhimbshme dhe më e shëmtuar që i ka ndodhur Prishtinës. S’di a ka nevojë ta potencojmë rolin e atij Pallati, ku botohej gazeta ditore “Rilindja”, ku botoheshin periodikët, librat shkollorë, libra të beletristikës etj.. Pra ishte një pishtar i emancipimit kulturor. Sa i përket arkitekturës, ajo ishte brutaliste – nga betoni. Armeja me një pamje “burrërore”, e tash duket – sikur e kam quajtur në një shkrim të mëhershëm – “burrë i veshur me fustan”.

Ndërhyrja stihike

– Kur flasim për objekte simbolike të periudhës socialiste, shpesh pjesë e debatit ka qenë edhe ideja e rrënimin të tyre, duke krijuar një narracion të ri apo duke ua mveshur një simbolikë tjetërfare këtyre objekteve. Është i fre-skët rasti i monumentit “Vëllazërim Bashkimi”, që kishte për synim promovimin e solidaritetit mes kombeve në ish-Jugosllavi dhe që daton nga 1957’ta, por që sot nga zëra të shumtë cilësohet si sinonim i shtypjes jugosllave/serbe gjatë viteve të ’80-ta e ’90-ta. Çfarë thonë për Prishtinën objektet e tilla dhe çfarë do të thoshte në rastin e këtij monumenti përgjigja e institucioneve për t’u përballur me

sentimentin nacionalist të masave, që do të mund të rezultonte me një vendim për rrënimin e këtij objekti?

Florina Jerliu : E thoni që ideja e rrënimin të objekteve të socializmit ka qenë shpesh pjesë e debatit, por në fakt, realiteti është ndryshe. Nuk u rrënua ndërtesa e ish-Kuvendit për ta ndërtuar një Parlament të ri, si simbol i shtetit të ri, siç ishte qëllimi i ndërtesës burimore të ndërtuar nga ish pushteti komunist, e as ish Komiteti, as Burgu, as Komuna, e as tre-rremëshi (monumenti i “Vëllazërim-Bashkimit”). Simbolikat që u mveshen janë të ndryshme; ne nuk kemi një përshkrim të trashëguar, të shkruar, lidhur me arkitekturën dhe simbolikën që bartin këto struktura. Bazohemi vetëm në interpretimet e masës, e ato janë të ndryshme. Ka edhe interpretime më shken-core, por janë të rralla, meqë këto struktura nuk janë mbrojtur me ligj dhe prandaj nuk kanë interpretim formal.

Xhelal Llonçari : Ajo përmendore më shumë ka simbolikë në emër se në vetë veprën. Ajo vepër ka në vete simbole të tjera e shumë pak ideologjike, dhe si e tillë nuk duhet rrënuar.

– Periudha paskomuniste është karakterizuar edhe me prirjen për të shkatërruar gjithçka të vjetër në emër të modernitetit. Nëse do të duhej konceptalizuar arkitekturën dhe urbanizmin e viteve ’90 në rajon dhe sidomos të pas ’99 në Kosovë, si do ta kishit cilësuar?

Florina Jerliu : Rindërtimi i pasluftës së viteve 1998/99 në esencë është ndërhyrje stihike, e kudondodhur në kontekste pasluftërash, me synimin për të ndërtuar i lirë në vendin tënd. Kjo s’ka asgjë të bëjë me ndonjë slogan të tipit “në emër të modernizimit”! Kosovarët pas luftës ndërtuan në emër të lirisë nga represioni dhe shteti serb, pra jo se menduan se qyteti ishte i prapambetur e tani këta po e modernizojnë!

Xhelal Llonçari : Kjo periudhë tek ne në Kosovë, në vitet e ’90 –ta, është karakterizuar me ndërtimin e objekteve militare dhe me ngritjen e objekteve me tipare folklorike serbe nga ana e po atij pushteti. Sa i përket periudhës së pasluftës, hasim në tendenca të tilla sikur e permenda Pallatin e Shtypit apo sikurse është rasti me “Hotel Bozhurin”, “Bankkosin”, “Eksimkosin” etj. Nëse duhet të gjendet një emërues i përbashkët për të gjitha ndodhitë në fushën e arkitekturës për këtë periudhë, atëherë më e sakta do te ishte: kaos.

ALEANCA MIDIS QEVERIVE DHE GJIGANDËVE TË SILICON VALLEY

Dy fytyrat e censurës

Shtetet dhe multinacionalet dixhitalë paraqiten rregullisht si kundërshtarë, të parët duke bërë përpjekjet e tyre për kontrollin e këtyre të fundit, të cilët luajnë me ligjet. Por kur bëhet fjalë për monitorimin dhe censurimin e internetit, marrëdhënia e tyre bëhet simbiotike. Kjo aleancë midis pushtetit publik dhe kapitalizmit konjitiv nuk është e re...

NGA FÉLIX TRÉGUER*

Më 12 nëntor 2018 në sallën e madhe të konferencave të Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Arsimin, Shkencën dhe Kulturën (Unesco) në Paris, mbahet Forumi për Qeverisjen e Internetit. Me plot entuziazëm, z.Emmanuel Macron ecën drejt tryezës. I vendosur për ta luajtur rolin e mbrojtësit të demokracisë liberale përballë populizmit “joliberal”, presidenti i ri francez duket mjaft i qetë përballë audiencës ndërkombëtare që ka ardhur ta dëgjojë atë të diskutojë çështjet kryesore të dixhitalizimit. Sic pritej, në fjalimin e tij, ai përballë dy modele të rregullimit të Internetit: nga njëra anë, “Internetin Kalifornian”, libertarian, “i drejtuar nga aktorë privatë, të fortë, domineues, botërorë”, dhe i gatshëm për çdo kontroll shtetëror; nga ana tjetër, “Interneti kinez”, “i veçuar dhe i monitoruar plotësisht” nga “shtete të forta dhe autoritare”. Një alternativë që i lejon atij të përcaktojë një model të tretë: ku “të gjithë aktorët e Internetit” – “shoqëritë civile, aktorët privatë, OJQ-të [organizatat joqeveritare], intelektualët, gazetarët, qeveritë” – arrijnë ta zhvillojnë një “rregullorë bashkëpunuese të përbashkët”.

Pas mitit të përhapur të një “qeverisjeje shumëpalëshe” të Internetit, megjithë referencat për “shoqërinë civile”, presidenti francez promovon projektin i cili, nga këndvështrimi i tij, do të bëjë të mundur artikullimin e më të mirës së të dyjave botëve: kapitalizmi mbikëqyrës i pakontrolluar dhe grushti i hekurt i shtetit. Në mungesë të kampionëve kombëtarë dixhitalë – ata me të cilët Kina ose Rusia mund të mburren për të armatosur politikën e tyre të kontrollit të Internetit -, vendet evropiane duhet të bëjnë ç’të mundën me një pjesë të vogël të kompanive amerikane që po kalojnë në krye të kapitalizmit mbikëqyrës i pakontrolluar dhe grushti i hekurt i shtetit. Në mungesë të kampionëve kombëtarë dixhitalë – ata me të cilët Kina ose Rusia mund të mburren për të armatosur politikën e tyre të kontrollit të Internetit -, vendet evropiane duhet të bëjnë ç’të mundën me një pjesë të vogël të kompanive amerikane që po kalojnë në krye të kapitalizmit mbikëqyrës i pakontrolluar dhe grushti i hekurt i shtetit.

Historia e mbikëqyrjes dhe censurimit të komunikimit është e nevojshme për të kuptuar këto zhvillime. Kjo sepse, përtej konjunkturës neoliberalë, logjika e bashkëpunimit midis pushtetit publik dhe menaxherëve privatë të mediave duket se është një konstante në historinë e mediave. Përballë krizave të shkaktuara nga ndërprerje teknologjike ose trazira politike, këto aleanca bëjnë të mundur rikthimin e kontrollit efektiv mbi qarkullimin e ideve.

Në shekullin e 16-të, ndërkohë që zhvillimi i shtypshkronjës ndihmoi në demokratizimin e aksesit në libra dhe përhapjen e doktrinave politike dhe fetare, shteti i drejtua partneriteteve publike-privatë për të mbyllur hendekun e kundërshtimeve. Në Francë, qysh në vitin 1539, François I përcaktoi kushtet për ushtrimin e profesionit të printimit dhe shitësit të librave në Paris dhe Lyon, qendrat kryesore të botimit. Po ashtu, ai krijoi dhoma sindikale përgjegjëse për të luajtur rolin e bashkëbiseduesit të shtetit për të gjithë sektorin. Në vitin 1618, u krijua një dhomë sindikale unike e librit e cila ishte e pajisur me kompetenca policore: përfaqësuesit e saj vizitonin shtypshkronja dhe librari, mbikëqyrnin zbatimin e rregullorëve, etj. Për ta dobësuar konkurrencën, shitësit e librave parizanë kërkuar monopol të përhershëm në botimin e librave. Kardinali i Richelieu pranoi pjesën më të madhe të kërkesave të tyre, por në këmbim, ata duhet të kryenin detyrat e tyre policore dhe të plotësonin kritere të ndershmërisë.

Pas disa ndryshimeve, veçanërisht në favor të shitësve të librave në provinca, kjo politikë do të mundësonte që rreth tridhjetë printues-librarë të kontrollojnë sa më mirë prodhimin dhe shpërndarjen e librave brenda mbretërisë. Ashtu si sot me gjigandët dixhitalë, ky centralizim i ekonomisë së printuar i lejon shtetit të zvogëlojë numrin e ndërmjetësve për të kontrolluar, dhe për këtë arsye të ulë “kostot e transaksionit” që lidhen me censurën.

Pas periudhës së paparë më parë të lirisë së shprehjes që shoqëroi Revolucionin Francez, Perandoria Napoleoniane zhduku gazetën e pavarur dhe zvogëloi në asgjë numrin e printuesve dhe titujve. Nga vitet 1830, megjithatë, me lehtësitë që solli ligji i vitit 1881 për lirinë e shtypit, qeveria toleroi ngritjen e një shtypi popullor me numër të madh botimesh. A duhet të shihet kjo si një lëshim për idealin e lirisë, apo thellim të partneritetit midis pushtetit politik dhe industrive të shtypit? Përveç valëve shtypëse që goditën botimet kundërshtuese, veçanërisht botimet socialiste, duket se përkundrazi, në një sektor të rrënuar nga rritja e përqendrimit ekonomik, janë garancitë e dhëna nga komuniteti i biznesit që e bënë të mundur një liberalizim të tillë.

Rishtë në teknikat e shtypjes, shfaqja e shtypit “me çmim të lirë” të financuar nga reklamat, si dhe progresi në lexim, ndezën një garë që favorizoi kalimin nga një shtyp politik opinionit në një shtyp informacioni dhe argëtimi. Një proces i tillë presupozon lidhje gjithnjë e

më të ngushta midis tregtarëve të shtypit dhe autoritetit rregullator. Koncesionet për liritë publike, të simbolizuara nga ligji i vitit 1881, i cili i dha fund censurës duke i kushuar mbrojtje gjyqësore lirisë së fjalës, duhet të maten në funksion të lëvizjes së depolitizimit, të iniciuar nga hyrja në epokën e mediave masive. Në vend të një pushtimi heroik të një shtypi tanimë të pavarur nga pushteti politik – sipas narrativës zyrtare në historinë mbizotëruese të mediave – ligji i vitit 1881 shpreh pranimin nga pushteti, se policia e saj është akoma më efikase kur di të sillt me liberalizëm; me pak fjalë, kur shpata e ligjit u hap rrugë disiplinave të kapitalizmit informativ. Për më tepër, pasi ligjvënësi i Republikës së Tretë ishte i kujdesshëm për të siguruar veten përmes masave që synonin të shtypnin disa kritika ndaj autoritetit.

Aleanca të ngjashme do t'i garantonin shtetit, që nga vitet 1860, kontrollin e rrjetëve të para private të telekomunikacionit. Në fund të shekullit XX, pas epokës së monopoleve shtetërore në median hertziane, procesi i privatizimit i riktheu në jetë këto konflikte. Edhe një herë, hapësira mediatike ishte subjekt i një nënshtrimi të dyfishtë, i shtetit dhe i tregut.

Në vitet 1990, në sajë të militantëve të saj avant-garde, Interneti u shfaq si një forcë e aftë të ndryshojë situatën: Web-i do të lejonte përhapjen e mediave alternative dhe do shkatërronte hegjemoninë e grupeve të mëdha të komunikacionit, të varura nga pushteti politik. Megjithatë këtu përsëri, në vazhden e krizave të sigurisë, shteti po rindërtonte kontrollin e tij duke luajtur me përqendrimin e ekonomisë politike të Internetit. Duke ndjekur logjikën e tyre të akumulimit, platformat e mëdha dixhitale vërtet arrijnë të centralizojnë një pjesë të madhe të komunikimeve tona dhe të zhvillojnë aftësi unike për të monitoruar popullsinë dhetë censurojnë hapësirat e shprehjes se opinionëve. Këto janë të gjitha teknikat që shteti synon të adoptojë.

Që në vitin 2013, dokumentet e paraqitura nga Edward Snowden zbuluan pjesëmarrjen e platformave kryesore në programet e survejimit të inteligjencës amerikane. Në atë

kohë, drejtuesit e këtyre kompanive nuk kishin kursyer asnjë përpjekje për t'u shkëputur nga aparati i sigurisë dhe të siguronin përdoruesit e tyre – pa kufizuar megjithatë bashkëpunimin e tyre me autoritetet, veçanërisht kur hetuesit kërkojnë qasje në informacione private të lidhura me llogari private. Midis 2013 dhe 2018, në Shtetet e Bashkuara, numri i përdoruesve të prekur nga kërkesa ligjore të autorizuar në bazë të Foreign Intelligence Act (Ligjit për Inteligjencën e Jashtme) u rrit me 680% në Google dhe me 1.300% në Facebook. Në Francë, shkëmbimet e vendosura që nga 2015 në kuadrin e një “grupi kontakti” midis oligopolit dixhital dhe Ministrisë së Brendshme gjithashtu kanë shkaktuar një rritje mbresëlënëse të numrit të të dhënave të dërguar tek autoritetet: një rritje prej 670% për Google dhe 800% për Facebook midis 2013 dhe 2019. Falë këtij organi të errët, një pasardhës i largët i dhomave të sindikatave të shtypësve-librashitësve nën Regjimin e Vjetër, këto kompani i mbajnë gjithashtu autoritetet franceze të informuara për update-et që po bëjnë në shërbimet e tyre, për shembull protokolle kriptografike të cilat rrezikojnë të minimizojnë kapacitetet e mbikëqyrjes së shtetit.

Në të njëjtën kohë, traktatet e bashkëpunimit gjyqësor, të cilat më parë qeverisnin qasjen nga autoritetet kombëtare në të dhënat e ruajtura jashtë kufijve të tyre, janë duke u anashkaluar. Legjislacioni i ri siç është Cloud Act, i shpallur në Mars 2018 nga Donald Trump dhe ekuivalenti i tij Evropian – paketa “e-Evidence” – që aktualisht po shqyrtohet, janë promovuar në mënyrë aktive nga Google ose Microsoft. Ata i lejojnë këto kompani të vendosin vetë nëse një kërkesë e veçantë ekstraterritoriale respekton të drejtat themelore të përdoruesve. Këto mekanizma mund të ndërkombëtarizohen përmes traktateve si Konventa e Këshillit të Evropës për Kriminalitetin Kibernetik.

Në frontin e censurës po formohen aleanca analoge dhe po shënojnë një rënie historike në garancitë e lirisë së shprehjes. Që prej sulmeve të janarit 2015 në Paris, lufta kundër propagandës xhihadiste dhe “gjuhës së urrejtjes” justifikon një bashkëpunim gjithnjë e më të

ngushtë midis forcës policore dhe platformave për të fshirë shprehje që konsiderohen të paligjshme ose thjesht “të padëshiruara”, sipas termit të përdorur nga Z. Macron në Unesco. Tani behet fjalë për masivizimin e censurës duke anashkaluar procedurat ligjore. Shtetet kanë për qëllim të përgjithësojnë përdorimin e teknikave të “inteligjencës artificiale” të zhvilluara nga gjigandët e Silicon Valley për të identifikuar “përmbajtje” të cilat konsiderohen të papërshtatshme në oqeanin dixhital dhe për ti bllokuar ato. Dhe kjo edhe nëse, tani për tani, platformat duhet t'i bëjnë thirrje mijëra “duarve të vogla të censurës”, këta punëtorë përgjegjës për zbatimin e politikave të moderimit.

Pas eksperimenteve të kryera në nivel kombëtar ose nën kujdesin e organeve të tilla si Europol, tekstet ligjore po përjetojnë këtë model të ri të censurës. Ky është kuptimi i ligjit gjerman NetzDG, i miratuar në qershor 2017 për të luftuar “gjuhën e urrejtjes” në internet, por edhe të ekuivalentit të tij në proces miratimi nga Parlamenti Francez (ligji i propozuar “kundër përmbajtjeve të urrejtjes në internet”), ose rregullorja evropiane kushtuar luftës kundër propagandës terroriste, e cila aktualisht po miratohet në Bruksel.

Në një letër të përbashkët dërguar Komisionit Evropian në prill 2018, ministrat e brendshëm francez dhe gjerman folën hapur për qëllimin e këtyre teksteve: përgjithësimin në të gjithë Webin e pajisjeve të censurës të zhvilluara nga Google ose Facebook. Ata gjithashtu shpjegojnë se “justifikimi i terrorizmit” (l'apologie du terrorisme) – një nocion i përdorur rregullisht për t'i bërë të padukshëm shprehjet kundërshtuese – ishte vetëm një hap i parë. Në fund të fundit, shkruajnë ata, “do të jetë e nevojshme të zgjerohen rregullat e përcaktuara për përmbajtjen e pornografisë së fëmijëve dhe për ato që lidhen me gjuhën e urrejtjes (nxitje ndaj diskriminimit dhe urrejtjes racore, sulm ndaj dinjitetit të personit njerëzor)”. Exit, ligji i vitit 1881 dhe mbrojtja gjyqësore e lirisë së shprehjes. Një regjim censurimi jashtëgjyqësor kryesisht i privatizuar dhe gjithnjë e më i automatizuar, është në proces konsolidimi.

SHPREHJA BRUTALE E PABARAZISË RACIALE NË SHBA

Një vend i minuar nga vrasjet e policisë

Në Shtetet e Bashkuara, zbatimi i ligjit është përgjegjësi e autoriteteve lokale. Atëherë, si shpjegohet që një qytet si Minneapolis i cili njihet për progres, është vazhdimisht skenë e dhunës raciste nga policia? Pajisur me një pasivitet për sa i përket dhunës ndaj banorëve me ngjyrë, shërbimet policore gëzojnë pothuajse imunitet total. Të paktën deri në vdekjen e George Floyd.

NGA RICHARD KEISER*

Dhuna e policisë është padyshim shprehja më e qartë e këtyre pabarazive.

Në historinë e politikës amerikane, Minesota është një përjashtim: është i vetmi shtet që ka votuar kundër Ronald Reagan në 1984. Herën e fundit që votuesit e saj zgjodhën një kandidat republikan për president daton që nga viti 1972, gati pesëdhjetë vjet më parë. Gjatë brezave, kjo strehë e së majtës amerikane ka dërguar në Kongres Hubert Humphrey, Walter Mondale dhe Ilhan Omar, një nga dy gratë e para myslimane që janë zgjedhur.

Duke pasur parasysh këtë reputacion, vrasja e George Floyd nga një patrullë e policisë dhe përplasja popullore që ndezi mund të duket e habitshme. Për një vëzhgues të njohur me Twin Cities – qytetet binjak të Minneapolis dhe Saint Paul, kjo e fundit është kryeqyteti i vendit – megjithatë këto ngjarje nuk ishin të papritura. Edhe pse Minesota është në mesin e shteteve të renditura më mirë në vend përsa i përket arsimit, të ardhurave dhe mirëqenies, këto statistika, siç kujtoi Guvernatori demokrat Timothy Waltz, një nate rebelimi pas vdekjes së Xhorxh Floidit në 25 maj, “janë adekuate vetëm nëse je i bardhë. Nëse nuk je, çdo gjë përmbysët”.

Minesota renditet e tridhjetë e nënta në listën e shteteve me më shumë afrikano-amerikanë me shkollë të mesme. Në listën e njerëzve me ngjyrë që janë të punësuar, ajo bie në vendin e dyzet e pestë (nga pesëdhjetë) dhe madje bie në dyzet e tetën nëse marrim parasysh përqindjen e Afro-Amerikanëve që janë pronarë të shtëpive të tyre. Paga mesatare e një familje të bardhë në Minneapolis është afërsisht 100.000 dollarë në vit, ndërsa ajo e një familje me ngjyrë është rreth 28.500 dollarë. Të bardhët dhe njerëzit me ngjyrë mbeten të ndarë dhe të pabarabartë.

Pabarazitë racore janë rritur në mënyrë të vazhdueshme në Shtetet e Bashkuara që nga vitet 1970. Prandaj nuk është për t'u habitur që Covid-19 ka shkaktuar më shumë humbje mes afro-amerikanëve sesa mes të bardhëve, jo vetëm për sa i përket vdekshmërisë, por edhe humbjet e vendeve të punës dhe vështirësi për të përmbushur detyrimet gjatë gjithë kësaj krize. Pasojat më të drejtpërdrejta nga konfinimi – mbyllja e shkollave dhe gati pamundësia për të punuar – është dëshmuar se po penalizon në mënyrë disproporcionale afrikano-amerikanët, duke u dhënë atyre edhe më shumë arsye dhe kohë për t'u mobilizuar dhe për ta bërë këtë çdo natë. Siç ndodh shpesh në shpërthime të tilla zemërimi, banorët kanë sulmuar pronat private në lagjet në të cilat jetojnë të izoluar. Rrallë, rebelët sulmuan gjithashtu butikë luksi, restorante dhe banka që ndodheshin disa blloqe larg.

Në Shtetet e Bashkuara, zbatimi i ligjit është një prerogativë lokale, e ushtruar nga qyteti ose qarku, jashtë kontrollit të juridiksioneve shtetërore ose federale. Departamenti i Policisë në Minneapolis (MPD) është treguar pasiv ndaj dhunës vdekjeprurëse kundrejt banorëve me ngjyrë. Deri në lançimin e xhirimit të George Floyd, MDP gëzonte pandëshkueshmëri pothuajse sistematike, si në rastin e personave përgjegjës për vdekjen e Jamar Clark dhe Philando Castile vitet e kaluara. Ndërkohë që njerëzit me ngjyrë përbëjnë 40% të banorëve të Minneapolis, ata përbëjnë 74% të rasteve të dhunës së ushtruar nga MPD.

Sipas një studimi të publikuar më 2018 nga një mbrojtës publik i qarkut, shoferët makina e të cilëve kontrollohet i përket tre në katër herë, komunitetit afrikano-amerikan, edhe pse ky i fundit përfaqëson vetëm një në katër banor. Kur vetë shoferi është subjekt i kërkimit, ai është me ngjyrë në 76% të rasteve, kundrejt vetëm 13% për të bardhët. Duke marrë parasysh shkallën e lartë të pushtetit që zotërojnë policët, çfarëdolloj motivi mund të justifikoj ndërrhyrjen e tyre.

Çdo njeri me ngjyrë e di që kur është në makinë, ngjyra e lëkurës është e mjaftueshme për të ngjallur dyshime. Në Twin Cities, pak persona mund të kenë harruar patrullimet e policisë që gjummonin të arratisurit në kohet e skllavërisë. Sindikata e Agjenteve të Policisë është një nga pjeset kyçe e këtij sistemi. Në Minneapolis, presidenti i degës lokale, toger Robert Kroll, tregon besnikërinë ndaj trupave të tij duke sabotuar përpjekjet e kryebashkiakeve demokratë për të disiplinuar agjentët e dhunshëm. Sipas kryebashkiakut aktual, Jacob Frey, “shëfat e policisë dhe të zgjedhurit që kanë tentuar të ndryshojnë gjërat janë përballur me armiqtë nga sindikata dhe nga legjislacioni që mbron autorët e dhunës”.

Z. Frey dhe ish-shëfja e policisë Jané Harteau, akuzoi sindikatën se ka penguar çdo tentative për të sanksionuar oficerët fajtorë. Këto të fundit mbrohen nga një protokoll arbitrazhi i negociuar nga sindikata dhe ka për qëllim asimilimin e çdo abuzimi me pushtetin duke e bërë atë akt mbrojtje. Derek Chauvin, agjenti që asfiksoi George Floyd-in duke i vendosur gjurin në fyt për rreth 9 minuta kishte shtatëmbëdhjetë ankesa për dhunë në 20 vite karrierë, ndër të cilat vetëm për njërin i është tërhequr vëmendja.

Sipas marrëveshjeve me sindikatën, përmbajtja e këtyre ankesave nuk u

zbulua kurrë. Nga tre oficerët që asistuan në mënyrë pasive në vdekjen e Xhorxh Floidit, dy ishin në detyrë prej më pak se një viti. I treti, Tou Thao, kishte gjashtë ankesa për dhunë, pesë prej të cilave u hodhën poshtë. Ai dhe një nga kolegët e tij kishin rrahur në 2017 një person të prangosur. Megjithatë denoncuesit iu dhanë 25.000 dollarë si kompensim, z.Thao gëzonte mbrojtjen e sindikatës dhe nuk u ndëshkua kurrë.

Simboli i “killology-së”

I parë në krah të Donald Trumpit në një miting në vitin 2019, togeri Kroll shprehet se i sheh demokratët që drejtojnë qytetin si tradhtarë të kauzës së tij. Ai i kritikon, ndër të tjera, që nuk kanë punësuar më shumë efektive për ta shmangur dhunën urbane. Ankesat e tij ilustrjnë mentalitetin e të sulmuarve dhe pakënaqësinë ndaj të majteve që karakterizojnë forcat e rendit në këtë vend. Kurdoherë që shëfat e policisë të emëruar nga kryebashkiaku kanë krijuar programe për të mësuar teknikat e depërshkallëzimit ose për të frenuar “paragjykimet” e oficerëve, sindikata i ka ndaluar me përpikëhmëri këto nisma. Dhe, kur zyrtarët e zgjedhur hartuan një projekt-ligj për të detyruar oficerët e policisë MPD të banonin në qytetin e tyre, në mënyrë që ata të jetojnë afër popullatës së saj, senati vendor, nën presionin e lobimit të policisë, hodhi poshtë projekt-ligjin. Sot, 92% e agjentëve të MPD janë me vendbanim jashtë qytetit ku ata punojnë. Kryetari i Minneapolis ka marrë vendimin për të ndaluar kurset që mësojnë oficerët e policisë ta perceptojnë çdo shtetas me ngjyrë si një kërcënim – një program i dhënë nën emrin e killology (ose vrasjes), një doktrinë me pretendime shkencore e cila kërkon të nxis në çdo polic impulset grabitqare që gjenden në secilin prej nesh. I pushtuar nga ky botëkuptim dhe për të zbrapsur idetë e kryetarit të bashkisë, z.Kroll u hakmor duke krijuar programin e tij të trajnimit, të financuar nga sindikata, duke u inspiruar edhe ai nga pikëpamjet e killology-së.

Sipas tij, politika e depërshkallëzimit nuk mund të zbatohet për MPD, sepse, thotë ai, “nuk është në natyrën e tij. Ju dëshironi t'i mësoni ata të heqin dorë dhe thjesht nuk është e natyrshme. Gjithë stresi vjen prej këtui, nga këta policë që nuk kanë pushtetin për të kapur dikë dhe t'i thonë: “Jo, do të qetësoheni ose do t'ju çoj në burg ose, nëse është e nevojshme, do përdor forcë”. Z. Kroll e quajti George Floyd një “kriminel të dhunshëm” dhe akuzoi protestuesit se i përkisnin një “lëvizje terroriste”. Trupat e tij i kushtojnë

besnikëri të palëkundur. Ai u rizgjedh me lehtësi në zgjedhjet e fundit të sindikatës, ku askush nuk i doli kundër. Për më tepër ai e ka emëruar vetë pasardhësin e tij. Lidhja e oficerëve të policisë ndaj shefit të sindikatës është se ai i mbron kurrizin në të gjitha rrethanat, madje edhe veprimet më brutale ose vdekjeprurëse, siç është zakoni në sindikatën e policisë në të gjithë vendin. Kjo është arsyeja pse disa qendra të mëdha të punës në Minesota dhe gjetkë në Shtetet e Bashkuara kanë kundërshtuar ashpër sindikatën e policisë në vazhden e lëvizjes në solidaritet me George Floyd. Lidhjet e bashkëpunimit midis MPD-së dhe sindikatës, shtuar faktin se kjo e fundit përfaqëson pa dyshim policinë, pasi votojnë për të, kanë marrë pak vëmendje për momentin. Z. Kroll do të dalë së shpejti në pension, por kultura e forcës që përshkon sindikatën e tij do të vazhdojë, në Minneapolis dhe gjetkë, derisa departamenti e policisë të shpëtojnë nga prija e tyre për dhunë dhe paragjykimet raciste.

Po tani? Që nga shpërthimi i ditëve të fundit të majit, një lëvizje e drejtuar nga aktivistë dhe zyrtarë të zgjedhur është shfaqur në Minneapolis, e cila bën thirrje për “definancimin” (defund) e policisë. Me këtë emër të keqpërcaktuar, disa kuptojnë idenë e ndarjes së një pjese të fondëve të alokuara në polici për rialokimin e tyre në shërbime sociale dhe programe mbështetëse – veçanërisht për njerëzit me çrregullime mendore – nën mbrojtjen e community (“komuniteti”), ose i këshillit të lagjeve të cilat do të kishin ngritur zërin për të marrë përsipër një pjesë të attributeve të rezervuara deri më tani për MPD.

Sidoqoftë, ai do të vazhdonte të merrej me krime dhe krime të dhunshme. Të tjerët i japin “përkufizimit” një kuptim më radikal: shpërberjes së MPD-së dhe rindërtimit të diçkaje të re, një ambicie që mbjell edhe entuziazëm (pak) dhe shqetësim (shumë) në qarqet me të bardhe në Minesota.

Një pasojë tjetër e protestave është se institucione të mëdha si Universiteti i Minesotës, shkollat në Minneapolis dhe parqet publike në të njëjtin qytet kanë thyer kontratat e partneritetit të tyre me MPD. Policët që jepnin siguri në shkolla ose në ngjarje sportive në universitet, kështu humbën një shtesë të konsiderueshme të të ardhurave të tyre, pasi këto detyra shpesh kryheshin jashtë orarit të punës. E gjykuar si shumë e pamjaftueshme nga aktivistët, kjo valë e paparë e përçarjes institucionale ka kapur në befasi të gjithë vëzhguesit. Efektet e tij nuk do të jenë të papërfillshme. Nëse ata duan të rikthejnë burimet e tyre të të ardhurave, policia duhet të jetë më

e prirur të pranojë ndryshimet që z.Kroll luftoi kaq ashpër, veçanërisht në një kohë kur MPD dhe sindikata duhet të rinencojnë marrëveshjen e tyre. Më në fund, guvernatori i shtetit i besoi Departamentit për të Drejtat e Njeriut një hetim mbi dyshimet për praktika diskriminuese ndaj njerëzve me ngjyrë në MPD. Departamenti do të ketë autorizimin të urdhërojë ndryshime specifike, apo edhe të marrë përkohësisht kontrollin e policisë dhe sindikatës. Është jashtëzakonisht e rrallë për oficerët e policisë që kanë vrarë shtetasit afrikano-amerikanë të dënohen në gjykatë, për arsyen e thjeshtë që në Shtetet e Bashkuara, siç na kujton lëvizja Black Lives Matter, jeta e njerëzve me ngjyrë ende nuk llogaritet. Lista e viktimave nuk do të përfundojë me George Floyd: tashmë, emrat e tjerë janë shtuar, siç është ai i Rayshard Brooks, i vrarë në 12 qershor nga një oficer policie në Atlanta pasi u arrestua për shkak se e kishte zënë gjumi në makinën e tij. Por ky nuk është një fenomen ekskluzivisht amerikan. Qofshin ata njerëz me ngjyrë në Shtetet e Bashkuara, migrantët në Evropë, indigenët apo të pastrehët në vendet e tjera, kombinimi i kapitalizmit modern dhe nacionalizmit të ringjallur ka ndryshuar përkufizimin tonë për qytetarinë dhe të drejtat që e themeluan atë, duke krijuar kategori njerëzish, jetën e të cilëve mund ta marrë shteti pa shkaktuar trazira. Grupet e synuara do të diskreditohen si antisociale, të dënuara për t'u dëbuar nga rrugët në rastin e të pastrehëve, që konsiderohen të paintegrueshëm në shoqëri, si ajo e refugjatëve ose si një armik i brendshëm që sfidon rendin mbizotërues, si në rastin e njerëzve me ngjyrë.

Kjo është arsyeja pse videoja e z.Chauvin që përkulet mbi qafën e George Floyd mund të mos jetë mjaftueshme për të dënuar policin dhe tre bashkëpunëtorët e tij. Gjurmët e ilaceve që gjenden në trupin e tij, një veprimtari potencialisht kriminale, siç është përdorimi i preten-duar i një kartëmonedhe të falsifikuar ose shitja e cigareve kontrabandë, mund të jenë të mjaftueshme për ta shndërruar viktimën në fajtor në sytë e shumicë. Në çështjen George Floyd, rezultati i gjykimit pa dyshim do të varet nga përbërja e jurisë. Edhe në hipotezën e dënimit të katër policëve, një pjesë e së majtës dhe i gjithë kampi konservator do të tregojë tezhën e mollës së kalbur për të shpëtuar pjesën tjetër të shportës. Do të bëhen thirrje solemne për të rikthyer besimin në polici, i cili, në fund të fundit, nuk e bën dhe aq keq tjetrën për të mbrojtur mirëqenien e klasave të mesme dhe të larta. Nga ky këndvështrim, Minneapolis mund të mos jetë aq larg siç mendoni nga Nju Jorku, Parisi, Sidnej ose Rio de Janeiro.

TURIZMI PAS PANDEMISË

Të rifillosh, por jo si më parë...

Si të ikim nga turizmi duke e rizbuluar thelbin e udhëtimit? Dalja nga ky makth që ka marrë përmasa planetare kërkon ta gjejmë një lidhje të çliruar nga pushtimi. Të largohemi nga përditshmëria pa e pushtuar përditshmërinë e të tjerëve, duke i dhënë prioritet itinerarit dhe jo destinacionit.

NGA RODOLPHE CHRISTIN*

Duket sikur koronavirusi ka arritur atë që disa ‘desperados’ të “anti-turizmit” nuk kanë mundur as ta imagjinojnë! Aktiviteti të cilin Organizata Botërore e Turizmit e konsideronte si perspektivë e rritjes pakufi është ndalur krejtësisht duke shfaqur brishtësinë e tij. Tani e kemi kuptuar se hiperlëvizshmëria e domosdoshme për kapitalizmin e globalizuar në përgjithësi dhe për turizmin në veçanti mbetet në mëshirën e një ndalje të veprimtarisë që mund të ndodhë në çdo kohë. Një fatkeqësi e tillë nuk është aspak për t’u mirëpritur, duke marrë parasysh jetërat e shkatërruara nga falimentimet dhe largimet nga puna, hapësirat e betonuara dhe shoqëritë e dezinfektuara, me qëllim të shfrytëzimit të çdo burimi material apo njerëzor.

Megjithatë, kapitalizmi mund ta gëlltit shumë mirë Covid-19 me disa veprime të përshtatjes dhe me masa kompenzuese. Në mesin e muajit maj, kryeministri Edouard Philippe ka zhbllokuar 18 miliardë euro për ta ndihmuar turizmin të kapërcejë “*sfidën më të rëndë në historinë e tij ...*”. Tashmë shihet në horizont iluzioni i rritjes së gjelbër, i mbështjellur me një mori gënjeshtresh dhe lëshimesh, që fshehin mospërputhjen mjedisore.

Mos t’i shmangim temat që nuk pëlqehen: në mesin e atyre që thonë se dëshirojnë një “ndryshim”, në të vërtetë sa prej tyre kuptojnë konkretisht se në çfarë mënyre do të ndikoj ky “tranzicion” në shprehjet e tyre? Sa do të kërkoj një transformim i tillë të heqim dorë nga elementet ekzistenciale të rehatisë, të konsideruara deri më sot normale, praktike dhe mbi të gjitha të këndshme? Me neoliberalizmin, shfrytëzohemi në çdo cep të ekzistencës. Në punë, e cila shpesh konsiderohet si punë e mërzitshme. Në aktivitetet e kohës së lirë që shoqërohen me mirëqenie, jetesë të mirë, pushim, kënaqësi, e madje edhe “emancipim”. Këtu shfaqet turizmi, mjet i përfshirjes së kohës së lirë në fushën e mallrave.

Është e lehtë ta denoncosh industrinë e rëndë që mban erë të keqe. Bën zhurmë dhe lidh trupat në vendet e punës. Nga ana tjetër, kritika e tregut të argëtimit dukej deri vonë një ndërmarrje e rrezikshme, në rastin më të mirë qesharake dhe e pavend; në rastin më të keq e dyshimtë dhe kjo në të gjitha mjediset. Turizmi, përveç që ishte i këndshëm, dukej i virtytshëm: favorizonte marrëdhëniet të qeta njerëzore. Ishte një mjet për zhvillimin e shteteve të jugut ose për rajonet e largëta, me “valorizimin” e natyrës dhe kulturave. Për t’i shitur dhe për t’i shfrytëzuar këto aktivitete, ato duhej të mbroheshin përmes tregtimit të tyre, i cili besohej se ishte i verbër ndaj kundërshtimit të logjikës. Pa i cekur përfitimet simbolike për turistët me fat, ata konsumatorë të thjeshtë të lumtur që i kanë mundësitë, apo edhe vetëkënaqësinë e tyre narcisistike gjatë përshkrimit të pushimeve.

Që nga përhapja e punës me pagë dhe më pas të shoqërisë konsumatore, turizmi ka qenë motori ndihmës i shoqërisë produktiviste. Kjo industri ngushëlluese regjistrohet menjëherë si një formë kompensimi për punën e lodhshme. Pagë në shkëmbim të produktivitetit, ky është shkëmbimi djallëzor i mbërthyer në një shpresë nostalgjike: ta shohim pak parajsën, të cilën duhet ta vizitojmë në versionet e shumta dhe në mënyrë fluturuese, duke lëvizur varësisht nga moda dhe dëshira. Për më tepër, zhvillimi i tregut të argëtimit ka bërë të mundur që pagat të mbesin në prehër të konsumit: një pagë duhet të përdoret për të konsumuar.

E drejta për pushime me pagesë u shndërrua shpejt në të drejtën për turizëm

Mbajtja e punonjësit në këtë qark të mbyllur është një taktikë e vjetër. Henry Ford e kishte kuptuar qysh atëherë duke i rritur të ardhurat e punëtorëve të tij në mënyrë që t’ua shiste më mirë veturat e tij dhe kështu ta sigurojë përparimin e lëvizjes individuale – si një praktikues efektiv i taylorizmit, ai e admironte nazizmin, si dhe ishte laborator i vërtetë i masave shtrënguese. Siç e ka treguar qartë Dany-Robert Dufour, i punësuar punon dy herë, një herë duke prodhuar, një tjetër duke konsumuar. Propaganda e marketingut maskon këtë kufizim të dyfishtë duke na lënë përshtypjen se jemi gjithmonë “të lirë t’i bindim apo jo” urdhërit që të konsumojmë për të ekzistuar. “*Nënshtrroje lirinë tënde, do të jap kënaqësi*” ... Si rezultat i një intelligence perverse, një operacion i madh i mashtimit me anë të imazheve të peizazheve të bukura, të mikëpritjes së popullsisë vendase dhe të kënaqësisë, bën që nisja për pushime të duket si diçka që në fakt nuk është: një arratisje.

Duhet konstatuar se e drejta për pushime me pagesë, një fitore emblematisht shoqërore, u shndërrua shpejt në të drejtën për turizëm: shkuarja në pushim shitej si shenjë e “demokratizimit” të tregut. Në një shoqëri të konsumatorit, demokracia politike degradohet në demokraci të konsumatorit. Politika në fund barazohet me menaxhimin e thjeshtë të “fuqisë blerëse të amvisërive”. Do t’ishte dashur që intelektualët, lëvizjet politike dhe qeveritë, të mendonin më me kujdes për ripushtimin e kohës së lirë dhe për shfrytëzimin e saj, në mënyrë që ta ruanin me xhelozë këtë liri popullore: “*Ke kohë, merre dhe ruaje*”, siç thotë një formulë që është dalluar gjatë vetizolimit. Por, kapitalizmi është treguar si një arenë e një mashtrimi të hatashëm, përmes ndryshimit të turizmit shoqëror drejt turizmit sipërmarrës.

Fillimisht turizmi është konsideruar

në qarqet e *Front Populaire* dhe pastaj të *Libération* si një kontribut emancipues me anë të edukimit popullor dhe të zbulimit gjeografik dhe kulturor, mandej është shfrytëzuar nga kapitalizmi, rishpërndarës i shoqërisë së konsumatorit. “Liria”, e cila veq është shndërruar në shërbim, tanimë blihet dhe konsumohet. Më shqetësues është fakti se duket sikur mendimi kritik e ka injoruar tërësisht këtë marketing të hatashëm që i ka futur aktivitetet e kohës së lirë në qarqet e tregut. Këtu kemi të bëjmë me debatin e vjetër në mes reformës dhe revolucionit: ta rregullojmë kapitalizmin për ta bërë të pranueshëm duke e zgjeruar bazën shoqërore të tregut të aktiviteteve argëtuese, ose t’i ndryshojmë kushtet e jetesës dhe ushtrimit e pushtetit duke i rimenduar qëllimet e ekzistencës.

Turizmi, me kënaqësitë e tij të njëpasnjëshme, na bën individë normal, që përshkatan funksionalisht, individë që prodhojnë në punë, që dinjë të kënaqen në pushime. Të ngushëlluar përkohësisht për punën e lodhshme që kemi, tani, kënaqemi me botën e tillë siç është. Tjetër: të lumtur që jetojmë në një vend të zhvilluar, ndjehemi të pasur në kontaktet me më të varfërit, disa herë ndjehemi në faj – në rastin më të mirë – dhe në rastin më të keq, bëhemi shumë cinik. I tillë është modeli i jetës borgjeze. I shtrirë për ta rritur klientelën dhe për t’i shtuar fitimet. Pandemia e ka ndaluar përkohësisht këtë botë, por ajo dëshiron të rifillojë. Vetëm përmes rrethanave të jashtëzakonshme shohim ndjenjën e keqe që fshihet gjithandej.

Qëllimet terapeutike të turizmit nuk përbëjnë diçka të re, por nuk është rastësi që kriza shëndetësore ka shkaktuar mbylljen masive dhe globale pikërisht të kësaj industrie. Nuk është rastësi që ky propozim në favor të një shfrytëzimi shëndetësor të turizmit pas-covid gjindet nën tastierën e themeluesit të portalit ‘Easyvoyages’, z.Jean-Pierre Nadir: “*Pasi t’i shërojmë trupat, do të duhet t’i shërojmë kokat. Nëse rinis makineria, madje mund ta konceptojmë dhe zhvillojmë një plan për një pushim “falas” për personelin shëndetësor këtë verë (në formën e kuponave për pushime)*”. Ja pra një sugjerim po aq zbulues sa edhe i pahijshëm, e megjithatë në përputhje me përfitimet shoqërore, le të themi, të turizmit si një formë tregtare e kohës së lirë: t’i riparojmë punëtorët në mënyrë që ata të riftojnë aftësinë e tyre prodhuese. Për ta shpëtuar veten e tyre, a do të shndërrohen agjentët turistikë në mjekë për çrregullime psikike nga vetizolimi dhe për personel të raskapitur shëndetësor? A do të bëhet turizmi një

mision i ri i shërbimeve publike kushtuar shërimit të çrregullimeve të stresit post-traumatik? Këto pyetje duken edhe më shqetësuese duke marrë parasysh se vendet për pushime janë shpesh të mbyllura dhe të izoluara, sikurse spital-et. A do të kalojnë së shpejti në kompetencë të Ministrisë së Shëndetësisë?

Do të duhej t’i rezistonim zhvillimit të vendeve të shkëmbyeshme

Por turizmi nuk është një produkt i rëndësishë së parë. Turizmi i kushtohet individëve që zotojnë mjete ekonomike për të shkuar në ndonjë vend tjetër vetëm për “kënaqësinë” e tyre. Sipas Observatorit të Pabarazive, 80% e kuadrove shkojnë në pushime, por vetëm 50% e punëtorëve, por as në kushte dhe as në vende të njëjta. Në vendet në zhvillim dallimi është edhe më i madh.

Shërbimet që shiten nga industria e turizmit janë simptomatike të transformimit që është bërë nga globalizimi në marrëdhëniet tona me territorin, domethënë shpërputhjen që kemi me territorin. Në anën tjetër, vetizolimi na ka zhytur përsëri në mungesat dhe mrekullitë e përditshmërisë sonë. Pikërisht në këtë pikë, do të duhej ta mobilizonim aftësinë tonë për veprim mbi realitetin duke u bazuar në inventarin kritik të kushteve tona të jetës. Qëllimi do të ishte ta ndryshojmë atë që duket e pajetueshme në përditshmërinë tonë, ta bëjmë të jetueshme atë që na shtyn të shkojmë ta harrojmë në fund të botës, deri në vrasjen e ekzotizmit, në banalizimin e “nacionit të së ndryshmes”, siç thoshte Victor Segalen, duke e përshtatur atë për ta vërë në shërbimin tonë. Do të duhej t’i rezistonim zhvillimit të vendeve të shkëmbyeshme, të rregullimit të realitetit që me kënaqësi kontribuojnë në shkatërrimin e tij.

Sidoqoftë, çështja nuk është ta shndërrojmë territorin në një kamp të ngulitur, por përkundrazi të shkëmbejmë globalizimin me globalizëm, duke ndjekur rrugën e hapur nga poeti dhe mendimtari Édouard Glissant : “*Refleksimi i globalizmit, të cilin e apostrofojmë vazhdimisht, nga frika se nuk do të dimë ta dallojmë nga zjarri rrotullues i globalizimeve tona kataklizmike*”. Kjo do të thotë, të kthehemi në një refleksim të vendeve, formave hapësinore të të jetuarit bashkë – nga lagja në pyll – për t’i konsideruar si hapësira të bashkimit

ku mediton njerëzimi, ku vendosen marrëdhënie të reja midis njerëzve dhe botës materiale ose natyrës. Na mbetet ta shpikim një refleksim të ndjeshëm, një inteligjencë që do të ishte njëkohësisht poetike edhe praktike, e cila do të synonte forma të reja të mikëpritjes, marrëdhënie të ekuilibruar me gjallesat e jo shkatërrimin e ekosistemeve natyrore edhe kulturore në emër të rendimentit të gjenralizuar. Do të nevojitej një arsim popullor i tillë, në një farë mënyre arsim në natyrë.

Kërkesat e globalitetit do të kërkonin gjithashtu që të gjindet një politikë e mikpritjes, larg marrëdhënieve tregtare. Pse të mos imagjinojmë shkëmbime në formë kompenzimi mallrash (banesa, krevate) ndërmjet qyteteve, rajoneve apo shteteve? Hapja ndaj botës do të bashkëjetonte me rilokalizimin, pasi që lidhja për territor nuk është më çështje trashëgimie, por çështje dëshire, e ndarë mes të posaardhurëve dhe vendasve, për t’i shpikur format e takimit të tyre: ndihmë në punë, shkëmbime shërbimesh dhe aftësish, prani e thjeshtë ose shkëmbim bisedash, zhytje në territor ... Këtu nuk është çështje e shtrirjes së një modeli të vetëm diku tjetër (logjika e globalizimit), por e artikullimit të shkëmbimeve që respektojnë tiparet e çdo shoqërie në marrëdhëniet e saj me territorin e saj natyror.

Globaliteti do të përcillte një qëllim të ekologjisë shoqërore, të lokalizuar dhe shtuar sa të jetë e mundur, duke e konsideruar si të domosdoshme përshtatjen në diversitetin kulturor dhe natyror. Për këtë qëllim, do të kombinoheshin refleksimet e Murray Bookchin dhe Edouard Glissant.

Linja politike do të konsistonte në ndërtimin e botës “së jetueshme” përmes solidaritetit të hapur për të gjitha gjallesat. Atëherë, udhëtimi do ta merr kuptimin e tij të plotë si një përvojë e ndjeshme, në lëvizje të këtij solidariteti të zgjeruar. Kjo nuk do të bëhet me udhëtime pa shpirt apo shije, por falë shkëmbimeve “me marrëdhënie” më të dendura, më të rralla, më poetike dhe më pak sipërfaqësore. Këto do të ankorohen në potencialin e reciprocitetit të një mikpritje të vendosur si parim, të organizuar politikisht, larg nga asimetria e një marrëdhënie ekonomike midis vizitorëve dhe vendasve.

* *Autor i La vraie vie est ici. Voyager encore ?, Écosociété, Montréal, 2020*

TURIZMI PAS PANDEMISË

Në kërkim të udhëtimit “eko-përgjegjës”

Komunitetet, ofruesit e akomodimeve, hoteleria, operatorët turistik: shumë akterë në këtë sektor i kanë paraprirë krizës për të menduar një qasje tjetër ndaj argëtimit, një qasje më të përgjegjshme ndaj njerëzve dhe planetit. Por, a munden këto iniciativa në mënyrë vetanake të ofrojnë zgjidhje ndaj kontradiktave të turizmit, i cili dëmton vendet që promovon?

NGA GENEVIËVE CLASTRES*

“**T**urizmi nuk duhet të rillojë si më parë: nëse mbështetja financiare për profesionistët është e domosdoshme për t’iu mundësuar atyre të mbijetojnë, është gjithashtu thelbësore që këto masa ekonomike të kenë efekte pozitive në aspektet mjedisore dhe sociale.” Qysh në muajin prill, *Shoqata Acteurs du Tourisme Durable (ATD – ‘Akteurët e turizmit të qëndrueshëm’)* – e cila bashkon operatorë turistikë, agjensi turistike, komunitete, ofrues të akomodimit, shërbime të biznesit dhe media – botoi një manifest të destinuar për autoritetet publike. Duke imagjinuar më shumë një plan të transformimit të sektorit sesa një plan të rinisjes, ATD mbron katër prioritetet: emetim i ulët i karbonit dhe ruajtje e mjedisit; ndihmë e ndërsjellë, solidaritet dhe drejtësi sociale; përfitime ekonomike lokale; turizëm kuptimplotë. Do të thotë shumë akse që janë shfaqur si rezultat i shumë viteve reflektimesh, debatesh, madje edhe të zvarritjes rreth qëllimeve të një aktiviteti, përgjegjësi ky i shumë të këqijave dhe i 8% të emetimeve të gazrave serë, më shumë se dy të tretat e të cilave mund t’i atribuohen udhëtimeve.

ATD bashkon rreth 150 organizata të madhësive të ndryshme dhe pozicionohet si “përfaqësuesi i akterëve të turizmit të qëndrueshëm”, duke u përpjekur të ndërthurë objektiva ekonomike, sociale dhe mjedisore. Grupe të tjera bashkojnë profesionistë të kësaj veprimtarie, sikurse ‘Agir pour un tourisme responsable (ATR) – ‘*Të veprojmë për një turizëm përgjegjës*’, që bashkon operatorët turistikë që nga viti 2004, ose l’Association pour un tourisme équitable et solidaire ‘Shoqata për Turizëm barazitar dhe Solidar ‘(ATES), 31 struktura anëtare të së cilës dhurojnë një pjesë të fitimeve të tyre për projekte të zhvillimit (ripullëzim, ndërtim të puseve, shkolla, etj.). « *Nuk duhet të mbyllemi në diktaturën e karbonit, thekson z.Julien Buot, president i ATR, por duhet të kujtojmë gjithashtu virtytet e turizmit, faktor i paqës dhe i kontakteve në mes popujve.* » Si mund të inkurajohen shkëmbimet, hapja ndaj botës, braktisja e paragjytimeve, pa shkuar gjithmonë më larg, më shpejt, me struktura gjithnjë e më të mëdha dhe më shkatërruese?

Ndërsa vetizolimi ka treguar sesa ka nevojë njeriu të ketë lidhje me të tjerët përtej ekraneve, ai ka zbuluar gjithashtu absurditetin e disa praktikave. Kush do të dëshironte në të ardhmen të lundroj në njërin prej këtyre pallateve lundruese, të cilat gjatë sezonit jo vetëm shpërndajnë masa marramendëse të turistëve në qytete tashmë të ngulfatura, por edhe janë treguar si çerdhe të virusëve? A mund të injorohet akoma koston mjedisore të një fundjave në skajin tjetër të Evropës, e cila mundësohet vetëm nga mashtrimi i zbritjeve të udhëtimeve ajrore? Si t’i

japim fund këtyre hoteleve gjigjande që thithin shtresat e ujërave të vendeve të shtjerrura, këtyre rrjeteve që organizojnë vizita të shkurta me buxhet të kufizuar, këtyre plazheve të mbushura me njerëz, apo rritjes marramendëse të çmimeve të patundshmërisë që ju pamundësojnë të rinjve vendas të banojnë në qytetet apo fshatrat ku u rritën?

Këto çështje ushqejnë diskutime për më shumë se tridhjetë vjet, por ekonomia e turizmit nuk ka evoluar shumë, përveç drejt globalizimit dhe masifikimit që çon në ngulfatjen e shumë vendeve turistike. Derisa po debatohej për “overtourism”, abuzimet e patundshmërisë ose turpin e fluturimit, po lulëzonin kompanitë e mëdha si Ryanair, Airbnb dhe Booking. Vetëm kriza Covid-19 ka mundur t’i shkundë. Ajo mund ta tërheq vëmendjen tonë ndaj qasjeve të tjera dhe t’i detyrojë operatorët e mëdhenj t’i ndryshojnë praktikën e tyre. “Që një-dy vjet gjërat lëvizin realisht në nivelin e territoreve”, thotë Guillaume Cromer, presidenti i ATD. Zyrtarë turistike, komitetet e turizmit të departamenteve dhe rajoneve janë gjithnjë e më të vetëdijshme për nevojën e një tranzicioni me tema siç janë: çështjet sociale, përfshirja e banorëve në projekte, emergjenca klimatike, mobiliteti, etj. “Për shembull, rajoni i Occitanie-së ka krijuar një fond prej 101 milion eurosh për të mbështetur projektet që synojnë zhvillimin ose përjetësimin e frekuentimit, siç është oenoturizmi-turizmi i verës,” turizmi i ngadaltë “ose përshtatja e stacioneve të skijimit në mënyrë që të mos mbështetet e gjithë veprimtaria e tyre në dëborë.

Oportunizëm apo tregues që vërtetë gjërat kanë filluar të lëvizin? Bashkësitë territoriale kurrë nuk kanë komunikuar aq shumë në lidhje me potencialet e tyre turistike. Ato bëjnë thirrje për zvogëlimin e udhëtimeve në distanca të largëta, për një përqendrim në vend, për valorizimin e “mikro-aventurave”, por edhe për “çngopjen” e vendeve tepër të frekuentuara në favor të destinacioneve të reja. “*Turizmi i së ardhmes do të jetë i gjelbër dhe do të punojmë në ‘cluster’.* Unë mendoj se turizmi masiv është pas nesh dhe duhet të jemi më të respektueshëm në bashkëveprimet tona në të ardhmen”, pohon znj.Cathy Fermanian, drejtore e Vaucluse Provence attractivité. Ajo tani dëshiron të promovoj udhëtimet e shkurtra dhe të përfshihet më tej në “cleans labels”, një koncept i marketingut që i referohet thjeshtësisë dhe natyralitetit të produkteve.

Vetëdijësimi përballë elefantëve që

janë duke e kanibalizuar tregun

Këto shqetësime nuk ndahen nga të gjithë. Zëvendës-drejtori menaxhues i shitjeve dhe marketingut në linjën luksoze të lundrimit Ponant, z.Hervé

Bellaïche vendos si prioritet masat e përqendruara në shëndet dhe siguri: “*Turizmi i së ardhmes do të kërkojë një forcë të jashtëzakonshme të adaptimit nga të gjithë akterët. Pika kryesore mbi të cilën po punojmë do të jetë ofrimi i të gjitha garancive të nevojshme, të cilat udhëtarët kanë të drejtë t’i kërkojnë. Përsosmëria në protokole dhe inovacioni do të jenë elementet kyçe në ofrimin e udhëtimeve dhe lundrimeve plotësisht të sigurta, në mënyrë që të rivendosim besimin*”. Ponant përmbledh kontradiktat e sektorit. E përsëritur si e vetmja kompani që operon nën flamurin francez, e shpërblyer nga ATD në shkurtin e kaluar me “Palmes du Tourisme Responsable” për anijet e saja më pak ndotëse dhe protokollet e saj që minimizojnë ndikimin në mjedis, Ponant i adresohet të privilegjuarit (një natë në bord kushton 400 deri 1.000 euro) dhe vazhdon të pajisë anije të reja për të shkuar gjithmonë më larg, veçanërisht drejt poleve me akullthyesin e saj që pritet për vitin 2021.

Janë në rritje praktikën e buta si turizmi me bicikleta, shëtitjet të cilat janë shumë më të arritshme nga ana financiare. Shumë nisma ilustrojnë një vetëdijësim përballë makinerisë së elefantëve që janë duke e kanibalizuar tregun. Për shembull, Fairbooking, një webfaqe e krijuar nga disa profesionistë të hotelierisë, ngacmon centralën botërore për rezervime përmes internetit Booking duke ofruar një mjet për zgjedhjen e ofertave të cilat mundëson lidhje direkte me profesionistët anëtarë. VaoVert gjithashtu bashkon turistët e shqetësuar për ndikimin e tyre në mjedis me akomodimin “eko-përgjegjës”. Platforma e komunitetit Fairbnb favorizon pronarët e një vendbanimi të vetëm dhe dhuron gjysmën e shpenzimeve administrative për “projekte solidarë” vendore që i përzgjedh turisti, kur Airbnb riatdhezon pjesën më të madhe të fitimeve ose largon nga puna një pjesë të madhe të stafit që në shfaqjen e problemit më të vogël sanitar. Për t’i mos përmendur të gjithë, mund të cekim edhe Oiseaux de Passage, një grup partnerësh nga fushat e turizmit, kulturës dhe ekonomisë sociale, i cili favorizon takimet midis banorëve, fermerëve, artizanëve, artistëve vendas dhe udhëtarëve.

Gjithçka është akoma e brishtë, bashkëpunimi shfrytëzohet hapësirat e lira me pak ose shumë sukses. Shumë projekte mund të marginalizohen përballë

presionit nga grupet e mëdha, të cilat e kanë mundësinë t’i thejnë çmimet. Nuk mjafton më të shprehim vetëm në angazhimin e konsumatorit. Kështu disa operatorë turistikë më në fund kanë integruar kompensimin e karbonit në çmimin e tureve turistike, duke vërejtur se kur ky kompensim ishte vetëm opsional, shumë pak klientë pranonin ta paguanin atë ... Dhe udhëtarë i shqetësuar për zgjedhjen më të mirë mund të mashtrohet: “*Kujdes nga kompanitë të cilët bëjnë biznes me çështjet solidarë, të cilat nuk kanë projekte solide dhe janë të pashtrullta*”, paralajmëron Caroline Mignon, drejtore e ATEs. Vitrat e gjelbërta kanë prirje të shumohen për t’iu përshtatur trendit ...

A janë të gatshëm profesionistët, udhëtarët dhe vendimmarrësit për një qasje tjetër? Fjalimet e shumta në muajt e fundit vështirë gjejnë një bazë të përbashkët. Sipas z.Jean François Rial, president i grupit ‘Voyageurs du Monde’, zgjidhja do të vijë nga një reformë tatimore, e cila do ta merr parasysh presionin mbi biodiversitetin, rezervat natyrore, me një taksë të vërtetë të karbonit, të llogaritur në të gjitha emetimet që kanë të bëjnë me udhëtimet, në mënyrë që secili akter të paguajë për gjurmën që lë në klimë. “*Unë nuk mendoj se qytetarët do të pranojnë të paguajnë menjëherë taksën të tilla, por ata do të zgjedhin zyrtarë që do të mund t’i implementojnë në programet e tyre. Çmimi i vërtetë duhet të paguhet, shton ai, duke pranuar: edhe nëse kjo do të thotë tkurrje e tregut*”.

Aksioni publik dhe orientimi i politikave do të jenë vendimtare. Rregulloret, taksat, kompensimi për ndihmë direkte ose indirekte mund të promovojnë një model të ri që nuk do ta shikoj turizmin vetëm përmes prizmit të të hyrave dhe vlerës ekonomike që përfaqëson, por që gjithashtu do t’i merr parasysh çështjet sociale dhe mjedisore. Ne ishim akoma larg kësaj qasje në këshillin e parafundit ndërmënyrës për turizëm në Francë, që u mbajt më 19 maj 2019. Dosja e qeverisë grumbullonte shifra: numri i vizitorëve të huaj (89.4 milion në vjet), të hyra ndërkombëtare të turizmit (56.2 miliardë euro në vit), për të theksuar “*nivelin e tyre më të lartë historik*” të arritur në vitin 2018. Një vit më vonë, më 14 maj, kur po i afrohej “*niveli më të ulët historik* », në fjalimin e tij në këshillin e fundit ndërmënyrës, kryeministri Édouard Philippe nuk ka

pasur asnjë fjalë të vetme për çështjet që lidhen me mjedisin, klimën, përgjegjësinë e akterëve, kuptimin e turizmit.

Termi “i qëndrueshëm” është

përsëritur në të gjithë planin

qeveritar

Në një grumbull njoftimesh për ndihmë ekonomike të të gjitha llojeve (në vlerë totale prej 18 miliardë eurosh), kemi vetëm një shqetësim për “turizmin shoqëror”. Një fond prej 225 milion eurosh do t’i mbështesë kompanitë në sektorin shumë të dobësuar nga kriza. A është kjo e mjaftueshme kur dihet se gjatë pesë viteve të fundit, është dashur që 65% e francezëve të heqin dorë nga pushimet verore për arsye financiare ? “Këto njoftime janë mjaft pozitive për sektorin tonë, i cili përfaqëson pak më shumë se një miliardë euro, reagon Simon Thiriot, delegat i përgjithshëm i Union Nationale des Associations de Tourisme et de plein air (Unat). Por do të duhet të sigurohemi se këto fonde janë me të vërtetë të arritshme për strukturat e vogla të vendosura brenda territoreve tona, duke siguruar, në të njëjtën kohë, ringjalljen e kërkesës për udhëtime të francezët më të fragjilizuar”.

Shumë akterë dhe aktivistë i kanë shpresat në punën thelbësore të re-alizuar në vitin 2019 nga Agjencia e Tranzicionit Ekologjik (ADEME), koordinatoreja e së cilës Aude Andrup po e pret një botim të ri, pa mundur të zbulojë përmbajtjen e tij ende konfidencial: “Ne kemi zhvilluar konsultë të gjerë me të gjitha palët e përfshira për krijimin e propozimeve operative të një strategjie për një turizëm më të qëndrueshëm për Francën”. Për të kompensuar pikat e sikletshme në fjalimin e Kryeministrit, termi “i qëndrueshëm” është përsëritur në të gjithë planin qeveritar të prezentuar më 14 maj, në të cilin zakonisht shoqërohet me termet “inovacion” dhe “dixhital”. Por është ende e vështirë të shihet se qysh do të përkthehet konkretisht kjo zgjedhje semantike në muajt e ardhshëm.

**Gazetare, ka udhëhequr punimin kolektiv Dix ans de tourisme durable, éditions Voyageons-autrement.com, Bourg-lès-Valence, 2018.*

FËMIJËT E PUNËSUAR NË MINIERAT E KOBALTIT NË KONGO

Ana e turpshme e “metalit blu”

I domosdoshëm për prodhimin e baterive elektrike, kobalti është një nga lëndët e para më të lakmuara. Është bërë aq i rrallë për t’u gjendur, sa po nxit shqetësime për mungesë në të ardhmen. Në Republikën Demokratike të Kongos (RDK), prodhuesi më i madh në botë, fëmijët punojnë në miniera për t’i furnizuar ndërmarrjet e mëdha në sektorët e automobilave, kompjuterave dhe telefonisë.

NGA AKRAM BELKAID

A do të rrezikohet ndonjëherë industria globale e kobaltit? Vitet e fundit, tregu i tij i vogël – 136,000 ton të prodhuar në vitin 2019- ka qenë në qendër të vëmendjes për shkak të rritjes së çmimeve të motivuara nga frika e shterimit. E përdorur shumë gjatë në imazherinë mjekësore dhe radioterapinë, “metali blu” është bërë një komponent thelbësor për bateritë litium-jon që gjenden në shumicën dërmuese të telefonave celularë dhe automjeteve elektrike. Një shënim hulumtues i McKinsey parashikon që këto te fundit duhet të përfaqësojnë 22% deri 30% të flotës globale në 2030. Meqenëse nuk ka xehërorë zëvendësues dhe riciklimi i baterive mbetet marginal, prodhimi i këtij metali më pas do të duhet të arrijë në 220.000 ton, një rritje prej 162% në një dekadë. Kjo është madje një hipotezë pasi këto projeksione nuk marrin parasysh interesin aktual për biçikleta elektrike.

Sidoqoftë, kobalti nuk është minerali më i përhapur në planet, pasi dy të tretat e rezervave gjenden në Republikën Demokratike të Kongos (RDK). Edhe pse është prodhuesi më i madh në botë (100.000 ton në vitin 2019), ky vend po lufton të zhvillojë dhe modernizojë infrastrukturën e tij minerare. Shumë projekte shfrytëzimi janë lancuar në Rusi (6100 ton të prodhuar në 2019), Australi (5100 ton), Kuba (3500 ton) ose Marok (2100 ton), por rreziqet janë të mëdha që “revolucionin e automjeteve elektrike”, për të përdorur fjalët e ekonomistëve të McKinsey, të mos ndalet nga kapaciteti i pamjaftueshëm i prodhimit. Duke e shtyrë arsyetimin në ekstrem, analistët në bankën UBS (*La banque suisse*) vunë në dukje se një botë ku flota e makinave do të ishte 100% elektrike do të kërkonte një rritje prej 1928% në prodhimin botëror të metaleve blu (+ 2,898% për litium dhe + 655% për mineralet e rralla).² Një mision i pamundur përveç se nëse rajone të tëra shndërrohen në komplekse minerare me një kosto shumë të lartë mjedisore.

Tregjet nuk gabohen. Më 21 Mars 2018, çmimi i kobaltit arriti rekordin historik prej 95.000 dollarë për ton në London metal exchange (LME), vendin kryesor të tregtimit të metaleve. Duke u ngritur gati 300% nga nivelet e tij në fillimin e dekadës, “ari blu” justifikoi kështu kete pesudonim tjetër të tij. Më pas, çmimet ranë në nivele më pak mbresëlënëse, por që mbetën të qëndrueshëm: gjatë gjysmës së parë të vitit 2020 dhe megjithë ngadalësimin e aktivitetit për shkak të pandemisë Covid-19, çmimi mesatar për një ton varjon midis 28.000 dhe 35.000 dollarë.

Ashtu si shumë lëndë të para të tjera, kobalti nuk është imun ndaj strategjive spekulative të fondeve që nuk dinë se çfarë të bëjnë me likuiditetin e tyre të marrë shumë lirë falë politikave të normave të interesit të ulëta të praktikuar nga bankat kryesore qendrore. Por është frika e mungesës në të ardhmen që shpjegon trendin në rritje të çmimeve.

Që nga viti 2018, prodhuesit e telefonave celularë dhe prodhuesit e automjeteve kanë konkurruar në heshtje për t’i siguruar furnizimet e tyre me metal blu. Nga frika se makina elektrike mund të thithë të gjithë prodhimin, ndërmarrjet si Apple dhe Samsung kanë hyrë në negociata të drejt-përdrejta me grupe të mëdha minierash në mënyrë që të garantojnë dërgesat për një periudhë disa vjeçare. Sidoqoftë, ideja e krijimit të stoqeve strategjike të destinuara për të kompensuar çdo mungesë në treg dhe menaxhimi i së cilës do t’i besohet një lloj bashkëpunimi për përdoruesit e baterive elektrike është zhdukur. “*Grupet e minierave nuk janë në favor të tij sepse kjo do të ndikojë negativisht në çmimet,*” na tha një ndërmjetës i mallrave me qendër në Zvicër. Sa për prodhuesit e telefonave ose makinave elektrike, ata do të duhet të bëjnë shpenzime të konsiderueshme për t’i mbrojtur stoqet. “

Që nga fillimi i viteve 2000, qoftë pambuku, nafta apo mineralet rralla (*lexoni artikullin më lart*), evolucioni i shumicës së lëndëve të para është luhatur sipas aktivitetit ekonomik kinez (kërkesa, prodhimi vendor, ndërmarrjet jashtë vendit). Në rastin e kobaltit, është gati-monopoli i Kinës. Në rafinimin, ai ka përparësi. Në vitin 2019, ky vend prodhoi vetëm 2000 ton metali blu nga minierat e veta, por ajo siguroi 80% të rafinimit të gjithë prodhim-it botëror. Një situatë kjo që shqetëson Pentagonin, i cili e përcakton kobaltin si “strategjik” për Shtetet e Bashkuara. Që nga viti 2016, Departamenti i Mbrojtjes është përpjekur t’i bindë kompanitë e Amerikës së Veriut të investojnë në infrastrukturën e rafinimit, në mënyrë që ta zvogëlojnë varësinë e tyre.

Më 6 maj, njoftimi nga grupi kanadez FirstCobalt për hapjen në 2021 të rafinerisë më të madhe të kobaltit në Amerikën e Veriut mori vëmendjen e mediave. E vendosur në Ontario, në veri të qytetit të Torontos, projekti prej 56 milion dollarësh përfshin rehabilitimin e një objekti industrial të mbyllur në vitin 2015, me një kapacitet përpunimi prej 25.000 ton. Për nxitësit e saj, siti do të jetë po aq konkurrues sa fabrikat kineze. Por, është sigurisht fakti i marrjes së mbështetjes nga autoritetet kanadeze dhe sigurimi i mundësive të tregut në Amerikën e Veriut që inkurajoi fillimin e këtij projekti. Sipas drejtuesve të FirstCobalt, xehërori i destinuar për rafinim do të furnizohet nga Glencore, gjigandi minerar anglo-zviceran.

Sidoqoftë, pyetja e madhe është nëse ky mineral do të vijë apo jo nga depozitat e RDK. Sepse, me rrezikun e shterimit, situata kontroverse e minierave të Kongos është çështja tjetër diskutuar në lidhje e me kobaltin. Në fund të shekullit të XIX-të, gjeologu belg Jules Cornet, duke bërë kërkime për llogari të ndërmarrjeve minerare, përdori frazën e famshme të “skandalit gjeologjik” për ta përshkruar rëndësinë e pasurisë minerale të Kongos dhe krahinës së saj të quajtur Katanga. Më shumë se një shekull më vonë, këto depozita ekzistojnë akoma dhe përbëjnë

të ardhurat kryesore të RDK, me gati një miliard dollarë të ardhura nga eksporti përfshirë hidrokarburet. Sidoqoftë, skandali, ai real, ka të bëjë me gjendjen e keqe të punëtorëve në minierat e kobaltit dhe paafësinë e RDK për të dalë nga renditja e pashmangshme e dhjetë vendeve me popullsinë më të varfër në planet.

Nëse grupe të mëdha si Glencore, Umicore ose BHP sigurojnë 80% të prodhimit të përgjithshëm të Kongos, pjesa tjetër vjen nga operacione artizanale pak a shumë të ligjshme, ku dyqind mijë “gërmues”, sipas termit që i është vënë, rrezikojnë jetën e tyre duke punuar me mjete rudimentare dhe pa asnjë pajisje mbrojtëse. Shumë prej tyre vuajnë nga problemet e mushkërive dhe dermatitit. Akoma më keq, disa mijëra fëmijë të vegjël të privuar nga shkollimi, punojnë në këto site.⁴ Disa janë caktuar për të transportuar rrënoja, të tjerët për të renditur dhe larë minerale. Disa madje de-tyrohen të futen nëpër galeri të ngushta për të nxjerrë me duar të zhveshura. blloqe e gurëve blu. Aksidentet në këto “tunele të vdekjes”, siç quhen në vend, janë të shpeshta. Më 27 qershor 2019, shembja e dy galerive në një vend afër qytetit të Kolwezi – “krqeqyeti” i kobaltit Kongolez – la 36 minatorë të vdekur dhe disa dhjetëra të plagosur.

Organizatrat për të drejtat e njeriut denoncojnë rregullisht këtë situatë. Më 15 Dhjetor 2019, shoqata Avokatët Ndërkombëtarë për të Drejtat (International Rights Advocates International Rights Advocates -IRA) njoftuan paraqitjen e një ankese në Uashington kundër disa firmave transnacionale të akuzuara për bashkëpunim në vdekjen e katërmëdhjetë fëmijëve në minierat e kobaltit në Kongo. Kjo procedurë implikon drejtpërdrejt Apple, Alphabet (kompani mëmë e Google), Dell, Microsoft dhe Tesla. Sipas IRA, kobalti është “*minuar në Republikën e Kongos në kushte të epokës së gurit, jashtëzakonisht të rrezikshme, nga fëmijë të cilët paguhen një ose dy dollarë në ditë (...) për të siguruar kobaltin që shërben për pajisjet e shtrenjta të fabrikuar nga disa prej kompanive më të pasura në botë.*” “

Qasja e IRA-s i bën jehonë asaj të Amnesty International e cila, me imazhe mbështetëse, ka disa vite që dokumenton situatën në minierat në DRC. Në vitin 2016, organizata publikoi me shoqatën e vëzhgimit të burimeve afrikane (Afre-watch) një raport që akuzonte gjashtëmbëdhjetë emra të mëdhenj në industrinë e kompjuterave dhe automobilave (përfshirë Apple, Daimler, Lenovo, Microsoft,

Sony dhe Samsung) se nuk hetuan nëse kobalti për bateritë e tyre vinte nga miniera që punësonin fëmijë. “Dritaret e butikëve elegantë dhe marketingu i teknologjive të larta kontrastohen me fëmijët që përkulën nën çanta shkëmbinjsh dhe me minatorë që punojnë në tunelet e ngushta që ata kanë gërmuar, të ekspozuar ndaj rrezikut të kontraktimit të sëmundjeve të përhershme të mushkërive.”, deklaroi z. Mark Dummett, specialist në përgjegjësinë e korporatave për të drejtat e njeriut në Amnesty International.

Qu’il s’agisse de la plainte d’IRA ou des mises en cause par Amnesty international, les réponses des industriels relèvent toutes de la réfutation catégorique. Dans un premier temps, les groupes informatiques ou automobiles ont assuré qu’aucun cobalt extrait par des enfants n’était présent dans leurs composants. Puis, face à la persistance des critiques, le discours a évolué pour désigner « la complexité » de la chaîne d’approvisionnement et la nécessité de prendre le temps pour mettre en place un système efficace de « transparence » et de « traçabilité », deux mots qui rappellent les éléments de langage employés au début des années 2000 par les joailliers mis en cause pour leur complicité passive dans le trafic de « diamants de sang ».

Pavarësisht nëse bëhet fjalë për ankesën e IRA-së apo akuzat e Amnesty International, përgjigjet e industrialistëve janë të gjitha përgënjeshtrike kategorike. Në fillim, grupet e mëdha kompjuterike ose automobilistike siguruan që asnjë kobalt i minuar nga fëmijët të mos ishte i pranishëm në përbërësit e tyre. Pastaj, përballë këmbënguljes së kritikës, fjalimi i tyre evoluoi për ta dizenuar “kompleksitetin” e zinxhirit të furnizimit dhe nevojën për të marrë kohë për të krijuar një sistem efektiv “transparence” dhe “gjurmueshmërie”, dy fjalë që kujtojnë elementet e gjuhës të përdorura në fillim të viteve 2000 nga argjendarët, të dyshuar për bashkëpunimin pasiv në trafikimin e “diamanteve të gjakut”⁽⁹⁾ (shën. diamantet e gjakut ose siç quhen ndryshe diamantet e konfliktit i referohen diamanteve që nxirren në Afrikë dhe që ushqejnë shumë luftëra civile).

Ndërsa presioni i mediave mbeti i lartë, prodhuesi BMW vendosi në vitin 2019 që të mos e përdorë më altin Kongolez për prodhimin e makinave të tij elektrike. Nga ana e saj, Tesla thotë se automjetet e saj në të ardhmen do të bëjnë pa kobalt, një njoftim i pritur me skepticizëm pasi ky metal mbetet thelbësor për prodhimin e baterive

elektrike. Sa i përket Apple, firma thotë se ka vendosur “auditime të pavarura nga palë të treta”, të cilat i lejojnë asaj të verifikojë nëse rafinuesit janë duke u furnizuar nga “gërmuesit”. Kompania njofton se në vitin 2019 ka përfunduar gjashtë furnizues nga kanalet e saj të furnizimit.

Logjika e këtij komunikimi të krizës synon të vendosë përpara përgjegjësisë grupet minerare dhe atyre të rafinerive. Shumë i pranishëm në RDK, ku siguron 60% të prodhimit të kobaltit, Glencore betohet se minierat e saj nuk punësojnë asnjë fëmijë dhe fajëson “gërmuesit” që përfshihen ilegalisht në sitet e saj, duke rrezikuar jetën. Nga ana e tij, grupi kinez Huayou, rafineri kryesor i kobaltit në RDK, njoftoi më 28 maj se po ndalonte blerjet nga minierat artizanale. Deri në atë kohë, “gërmuesit” ua shisnin prodhimin e tyre tregtarëve – kinezëve në pjesën më të madhe. Këta ndërmjetës ndodhen kryesisht në provincën e Lualaba, dhe furnizojnë Huayou dhe rafineritë të tjerë.

“*Roli i këtyre tregtarëve mbetet shumë i errët, vëren ndërmjetësi zviceran. Ata blejnë kobalt për rafinim nga kudo që të vijë dhe ia shesin kujt do që dëshiron ta blejë. Nuk ka asnjë organ të aftë të mbikëqyrë plotësisht veprimtarinë e tyre.* Ai vuri në dukje se pezullimi nga Huayou i blerjeve të kobaltit nga “gërmuesit” është vetëm “i përkohshëm”. Me kalimin e kohës, mbase, pasi trazirat e mediave mbi ankesën e IRA-së të zhdruken.

Sa për qeverinë Kongole, ajo nuk duket e aftë të ndikojë në rrjedhën e ngjarjeve. Më 24 nëntor 2019, për të treguar se ajo synon të mbrojë vendin nga shfrytëzimi intensiv, qeveria e deklaroi kobaltin një mineral strategjik, së bashku me coltanin dhe germaniumin. Ai filloi një përballje me kompanitë e minierave duke miratuar një kod të ri i cili parashikon rritjen e taksave për shfrytëzimin e minierave nga 3.5% në 10%. Sidoqoftë, kur bëhet fjalë për kushtet e punës në vendet e minierave, Kinshasa fillimisht paralajmëroi një komplot që synonte të mbronte interesat e Kongos dhe mbështeti fushatën “*Mos e prekni kobaltin tim*” që filloi nga gazetarë dhe shoqata. Përballë shkallës së madhe të zbulimeve, autoritetet mbajtën një profil të ulët, duke thënë se puna e fëmijëve është e ndaluar në RDK. Një argument i dobët, i cili nuk na bën të harrojmë se vendi – ku 90% e punëtorëve janë të pakualifikuar – ende nuk ka një projekt të vërtetë zhvillimi industrial që do shërbente drejtpërdrejt në popullatë. Pavarësisht gjithë pasurisë së tij minerale.

KUR PERËNDIMI NUK FRYMËZON FRIKË DHE RESPEKT

Pas pandemisë, zgjimi i Afrikës?

E menaxhuar shumë keq nga perëndimorët, Pandemia Covid-19 zbuloi kufijtë e hegemonisë së tyre. Tash e tutje, Evropa dhe Shtetet e Bashkuara kanë humbur autoritetin e tyre moral. Por, mbetet të mendohet një rend më i drejtë ndërkombëtar. Për Afrikën, këto ngjarje zgjojnë ndjenjën e një fati të përbashkët dhe të një lloj shpirti luftarak. Pengesat mbeten të shumta.

NGA BOUBACAR BORIS DIOP*

Gjatë tri dekadave të fundit, bota ka druajtur nga mundësia e ndonjë pandemie, SARS, H1n1, Ebola. Në fund, shqetësimet tejkaluan gjithë kërcënimin. Kjo është padyshim ajo që e pengoi me kohë vlerësimin e rrezikut që paraqiste koronavirusi i ri SARS-Cov 2. Ndoshta edhe nuk do të jetë aq vdekjeprurës sa gripi spanjoll i vitit 1918, por ndikimi i tij ekonomik premtonte të jetë më shkatërrues. Lufta kundër Covid-19 fshihet një tjetër, ende të heshtur, por tashmë shumë më të egër, për kontrollin, në vitet në vijim, të burimeve dhe të imagjinareve, në gjithë planetin.

Edhe Afrika është në gjendje lufte dhe letra e hapur dërguar vendimmarrësve afrikanë nga rreth njëqind intelektualë, nga Wole Soyinka dhe Cornel West, te Makhlily Gassama dhe Djibril Tamsir Niane, më 1 maj të vitit 2020, pati një jehonë të jashtëzakonshme.

Në vend të heqin dorë nga nisja e peticionit, iniciatorët e saj (Amy Niang, Lionel Zevounou dhe Ndongo Samba Syl-la) duan të transformojnë fjalët në vepra. Kjo edhe është arsyeja pse kanë zgjeruar thirrjen e tyre të shkencëtarët afrikanë. Në një kontinent ku pothuajse gjithçka duhet të ribëhet, pacientët që e presin agimin, mirëprirë pandeminë me krahë të hapur, duke shkuar aq larg sa ta shohin atë si një “mundësi historike” ...

Pandemia e bëri Afrikën më të vetëdijshme për cenueshmërinë dhe parëndësinë e saj në sytë e botës. Pandemia i mundësoi të konstatonte, konkretisht, se në tragjeditë e mëdha njerëzore, nuk mund të llogaritesh në askë për shpëtimin tënd. Në të vërtetë, nëse stuhia goditi të gjitha vendet në të njëjtën kohë, ato nuk u bënë bllok për t'i rezistuar. Përkundrazi, egoizmat kombëtarë e dominuan shumë shpejtë refleksin e solidaritetit. I varur nga të tjerët për pothuajse gjithçka, kontinenti afrikan kuptoi shpejtë se kushtet për shkatërrimin e tij ishin grumbulluar me kalimin e viteve.

Mjaft e thjeshtë: nëse virusi që gjunjëzoi vendet e pasura perëndimore do të ishte aq vdekjeprurës në Afrikë, katastrofa e paralajmëruar do të kishte ndodhur me siguri atje. Sidoqoftë, edhe nëse e goditi fort në kokë, afrikanët nuk e pritën këtë pandemi për të ëndërruar, sipas injonksionit cezarian, për « rifillimin e mbarimit të botës ».

Momenti duket edhe më i volitshëm, pasi që rrallëherë i kemi parë fuqitë perëndimore në një gjendje kaq të keqe. Konteksti historik rikujton me të gjitha proporcionet e konsideruara të nesërmën e Luftës së Dytë Botërore.

Në këto vende të së vërtetës njerëzore të pastër që janë fushat e betejës, ushtarët afrikanë panë përmbysjen e mitit të gjithëpushtetshmërisë së kolonizatorit. Ata gjithashtu zbuluan betejat e popujve të tjerë dhe kuptuan më mirë mekanizmat e shtypjes së tyre. Çlirimtarë të Evropës, të çliruar nga kompleksi i të bardhëve, të bërë aktorë kryesorë politikë, ata qenë në zemër të të gjitha betejave për pavarësi. Diçka e ngjashme mund edhe të ndodhë nga rënia e Murit të Berlinit.

Terreni i lojës së ushtrisë franceze

Në fakt, kanë kaluar njëzet vjet që kur Perëndimi nuk frymëzon pothuajse as frikë dhe as respekt për shumë kombe të cilat janë ende nën zgjedhën e tij. Luftërat në Irak dhe Libi kaluan përmes kësaj, duke ndikuar që Perëndimi të humbte atë pak autoritet moral që mund të pretendonte se e kishte ende. Do të ishte e tepërt të thuash që pandemia i ka dhënë goditjen e fundit, por po e plagos seriozisht.

Kjo ndjenjë është aq e përhapur, sa që në Gjermani, ku kriza shëndetësore duket se është më mirë nën kontroll sesa në mesin e fqinjëve të saj, një shoqe mund të thotë me telefon: “*Perëndimi është duke u shembur; çuditërisht jam dëshmitare e kësaj ngjarje, sepse nuk mendoja se kjo do të ndodhte në jetën time.*” Ajo iku pastaj me një shpërthim të shkurtër të qeshurë, ku ndjeva një përzierje të neveritjes dhe kënaqësisë. Sidoqoftë u rezervova t’ia them mendimin tim të thellë: katastrofa nuk do ta sjellë brenda natës një rend të ri botëror më të drejtë dhe më të barazpeshuar. Por pandemia zbuloi kufijtë e një hegemonie perëndimore në dukje të pandashme

Së pari, kur shpërtheu pandemia, një i quajtur Donald Trump ishte që tri vjet President i Shteteve të Bashkuara të Amerikës, vend ky udhëheqës – megjithëse gjithnjë e më i ngurtë – i bllokut perëndimor. Vërtetë njerëzit nuk bëjnë historinë, por duket se skicat e tij përqafojnë shpesh konturet e një fati të veçantë për t’u realizuar. Mbese edhe është e mundshme që Presidenti Trump është për Perëndimin më pak një aksident sesa një simptomë: atë të rënies së tij të ngadaltë. Nuk është gjithashtu rastësi që autokraci Viktor Orbán, përkrahës i teorisë së « zëvendësimit të madh » është në krye të Hungarisë. Me tensionet identitare në mëri, shembulli i tij mund të bëhet vaj në Evropë. Në të njëjtin kontekst, a duhet ta përmendim Brexit, që ishte çdo gjë tjetër përveçse një goditje e vogël thike ndaj projektit evropian?

Prandaj edhe më e kuptueshme është sot se pse kaq shumë udhëheqës të Jugut sot guxojnë t’i kritikojnë ata të Veriut. Duke e vizituar Ganën në dhjetor 2017, Presidenti Emmanuel Macron dëgjoi nga mikëpritësi i tij disa të vërteta të hidhura në lidhje me ndihmën për zhvillimin. Në Zimbabve, ambasadori amerikan u ftua për ta shpjeguar çështjen George Floyd dhe Bashkimi afrikan e dënoi me fjalë shumë të ashpra brutalitetin e policisë kundër zezakëve në Shtetet e Bashkuara.

Presidenti i Afrikës së Jugut Cyril Ramaphosa nuk ka hezituar të deklarojë se “vrasja e Floyd ringjallë kujtimet për plagët e zezakëve jugo-afrikanë”. Por sado domethënëse që janë, këto disponime nuk dukeshin se e vënin në dyshim raportin e forcës midis Afrikës dhe vendet perëndimore të cilëve ju pëlqen të paraqiten si mirëbërës të saj. Vërehej madje se shpërthime të tilla krenarie ishin

kryesisht rezultat i ish-kolonive britanike ose portugeze, të cilat të paktën mund të mburren me një minimum sovraniteti. Ky nuk është rasti me vendet afrikane që flasin frëngjisht, ku për gjashtëdhjetë vjet, pushteti i dikurshëm kolonial ka imponuar autoritetin e tij pothuajse direkt.

Shpesh thuhet se gjatë Luftës së Ftohtë, Central intelligence agency (CIA) kishte selinë e saj në këshillin e ministrave të disa regjimeve kukull të Amerikës Latine. Ky model mbijeton në një formë të zbutur në Afrikën frëngjishtfolëse, vendi i fundit në botë ku një fuqi e huaj është në zemër të proceseve të vendimmarrjes, për çështje monetare për shembull.

Kjo Afrikë mbetet, për Francën, një rezervuar gjigant i lëndëve të para. Parisi nuk toleron asnjë forcë politike atje që mund t’i kërcënojë interesat e Totalit, Areva apo Eiffage. Kontinenti ofron terrenin preferuar të lojës për ushtrinë franceze, e cila ka ndërhyrë atje dhjetëra herë që nga viti 1964 – viti ky i ndërhyrjes së parë ushtarake franceze në Afrikën subsahariane (në Gabon) pas pavarësive të vitit 1960. Kontrasti është i madh krahas Londrës që nuk ka dërguar kurrë trupa ushtarake në ish-kolonitë e saj afrikane.

Kjo edhe është arsyeja e përshtypjes së një ndryshimi, ditën kur Presidenti Macron u zhyt publikisht në emocione, kur foli për “ndjenja anti-franceze në Afrikë”. Kjo për shkak se ai pati kohë ta kuptojë se një gjeneratë e re afrikane është e vendosur t’i japë fund këtij anakronizmi që është Françafrique (CFA).

Për seriozitetin e kësaj lëvizje të revoltuar flet edhe fakti që në ballë të saj janë yje planetarë, si Salif Keita ose Alpha Blondy, Tiken-Jah Fakoly ose regjisori Cheick Oumar Sissoko. I madhi Richard Bona kishte anuluar, në shkurt të vitit 2019, një koncert në Abidjan, në shenjë proteste ndaj monedhës « franc CFA », duke i premtuar vetes se nuk do të performonte tani e tutje në një vend ku përdoret kjo monedhë. Duhet gjithashtu marrë parasysh format e reja të radikalizmit politik të simbolizuara nga lëvizjet “France dégage”, ku Guy Marius Sagna është figurë kyçe, apo edhe “Urgences Panafricanistes” të Kemi Seba. Pra pandemia u shfaq në një kontekst ku mendjet tashmë ishin të nxehta.

Secili ka mundur ta konstatojë me habi paafhtësinë e Evropës dhe Shteteve të Bashkuara – kaq të thirrur për të pretenduar se i ndihmojnë të tjerëve – për t’i shpëtuar qytetarët e tyre. Ajo që ishte befasia e shumë njerëzve ishte të dëgjohej ankesat me gjithë turp për varësinë e tyre nga Pekini. Dhe ajo që « Le Canard Enchaîné » e quajti “lufta e maskave” do të lë me siguri gjurmë në kujtimet tona. Nëse vlerësohet muratori në themel të murit, atëherë pandemia ka zhveshur një fiasco

kolosale. Kjo zgoi një ndjenjë të përkatësisë midis afrikanëve, të cilën e kanë pasur gjithë në brendësinë e tyre. Kjo është edhe më e dukshme gjatë javëve të kaluara. Skicohen edhe më shumë konturat e “Afrikës së nesërme”.

Më kujtohet ende historianja Penda Mbow kur më rekomandonte një tekst nga Hamadou Touré para se të shtonte: « *Do ta shohësh, të gjithë ne, themi të njëjtën gjë tani!* » Kjo “ne” e ngarkuar me një emocion të matur më godet veçanërisht. Dhe ajo që thuhet dhe përsëritet është se për Afrikën, ka ardhur ora e të gjitha sovraniteteve.

Është për t’i dhënë fund një servilizimi të caktuar që disa shtete (Burundi, Maroku, Guinea Ekuatoriale) ndërmorën disa ndalime ndaj Organizatës Botërore të Shëndetësisë (OBSH). Madagaskari ka shkuar aq larg sa ta prodhojë ilaçin e vet, Covid-Organics, bazuar në artemisia. Është gjithashtu hera e parë që keqtrajtimit i afrikanëve të zi në Kinë ka ngjallur protesta kaq të fuqishme. Ambasadori kinëz në Abuja është ftuar të jep shpjegime në kushte poshtëruese.

Instinkti i mbijetesës është për shumëkë rikthim i shpirtit luftarak. Të mbështetesh tek të tjerët për t’u ushqyer ose kuruar është të rrezikosh të vdesësh nga uria ose nga sëmundjet. Kjo është arsyeja pse vetëmjaftueshmëria ushqimore dhe racionalizimi i farmakopesë afrikane janë në qendër të të gjitha debateve. Por është në internet dhe në rrjetet sociale që ndjehet, sipas fjalëve të gazetarit dhe këshilltarit René Lake, se “kapaku ka dalur nga vorbulla”.

Një virus që nuk e bën pranverën

Ky zë që po ngritet, i cili është edhe i egër dhe masiv, ka të bëjë kryesisht me të rinjtë: nga më shumë se një miliard afrikanë subsaharianë, 70% janë nën tridhjetë vjeç. Pra, kjo është një trazirë e jashtëzakonshme politike.

A do të thotë kjo që e nesërmja ka filluar të këndoj? Sigurisht se jo.

Kjo do të kërkonte që në « botën e nesërme », Presidentët Alassane Ouattara (Bregu i Fildishtë) dhe Macky Sall (Senegal) të fillojnë – të nxitur nga çmenduria – të mendojnë dhe të veprojnë si Thomas Sankara. Françafrique nuk i detyrohet jetëgjatësisë së tij vetëm nga kontrolli i klasës politike. Ajo ka gjithashtu një efikasitet të frikshëm në menaxhimin e afërsisë, kuazi nominativ, të intelektualëve dhe të njerëzve të kulturës të shndërruar në zombi. Shumë prej atyre që tani thonë

se po presin me padurim para dyerve të botës së re janë në të vërtetë mbështetës të vendosur të statusquo-së.

Pëmdryshe, Presidentët Sall dhe Macron filluan debatin për borxhin me synimin e tejkalimit të stuhisë. I pari pranoi rolin e gabuar: lypë me mëshirë favorizime financiare nga liderët perëndimorë në momentin kur ata ishin aq të zënë duke numëruar të vdekurit e tyre. Duke vepruar kështu, ai ekspozoi veten dhe e ekspozoi Afrikën në përbuzjen e krerëve të shteteve të Veriut.

Ky lloj debati pati për Presidentin Macron avantazhin e mbylljes së një kontinenti të tërë në modelet e “botës së mëparshme”, një botë ku ndihma për Afrikën është një nga atributet më të sigurta të fuqisë, të fantazmuar apo reale, të Evropës. E panevojshme të thuhet se kjo ndjenjë është edhe më dehëse kur jeni në gjendje të çrregullimit të plotë. Afrika e sotme nuk ka pothuajse asnjë lidhje me atë të pavarësive. Kjo edhe është arsyeja se pse ideja që po përpiqet tani t’i zgjidhë problemet e saj me të njëjtin vrull është çdo herë e më pak realiste. Skenari më i besueshëm është ai i sukseseve të izoluar mbi modelin e Ruandës, Ganës dhe Etiopisë.

E mësuar të mendohet si tërësi, Afrika mbetet kontinenti i vendeve të largëta: për shkak të pothuajse joekzistencës së mjeteve të mirëfilltë të transportit kontinental. Udhëtohet më shpesh nga Lagos në Londër ose Nju Jork, sesa nga Lomé në Maputo. Ndarja e rezultuar e bën çdo veprim të përbashkët pothuajse të pamundur në kohën e tanishme. Kjo madje mund ta shpjegojë topitjen, ndonjëherë edhe shumë të sikletshme. Ky është rasti tani, kur nga Tokio në Bruksel dhe nga Sidney në Seul, e gjithë bota po tregon solidaritet me afrikano-amerikanët. Afrika ka mbetur plotësisht e izoluar nga kjo lëvizje planetare anti-raciste. Kryeministri kanadez u gjunjëzua për më shumë se tetë minuta për ta nderuar Floyd, por asnjë president afrikan nuk e ka parë të arsyeshme ta bëjë këtë. Kjo mungesë nga bota në një rast kur duhet të jemi në qendër të të gjitha nismave është një shenjë që nuk dështon kurrë.

Por përdërisa kuptohet se një virus nuk mund i vetëm ta bëjë pranverën afrikane, tërbimi aktual nuk duhet po ashtu të nënvlerësohet. Në afat të gjatë, ai mund ta ndihmojë Afrikën të “*lëkundet përrundimisht në shpatin e fatit të saj federal*” siç e kërkonte Cheikh Anta Diop, duke shtuar me një kthjelltësi disi të dëshpëruar: “*Qoftë kjo vetëm nga egoizmi i kthjellët*”.

Kjo do të marrë megjithatë ende pak kohë. Do të jetë sa çështje pasioni, aq edhe çështje durimi.

Libri, me shumë vlerë...

Shumëllojshmëria e titujve dhe shtëpive botuese do të sugjeronte që "libri nuk është një produkt si të tjerët". Sidoqoftë, këtu si gjetkë, përqendrimi i kapitalit ushtrohet me rigorozitet dhe sjell më shumë se vetëm fitime të këndshme

NGA THIERRY DISCEPOLO*

Në fushën e botimeve, si gjetkë, kapitali shkon tek kapitali. Disa momente dëshmojnë këtë të vërtetë, provat janë të shumta. Le të fillojmë me vitet pas bashkëpunimit të hareshëm të shumicës së botuesve francezë me okupatorin nazist, kur më të komprometuarit dhe më të dobët u blenë nga më të zgjuarit ('Denoël' dhe 'Mercure de France' u blenë nga 'Gallimard') ose nga më të mëdhenjtë ('Grasset', 'Fayard' dhe 'Stock' u blenë nga 'Hachette'). Ndërkohë, një shtëpi botuese e krijuar gjatë Pushtimit, 'Presses de la Cité', po përgatitej që të zbavitej gjatë të ashtuquajturave "tridhjetë vitet elavdishme", duke u shndërruar në 'Groupe de la Cité' pasi kishte blerë një lot të parë në vitet 1960 (përfshirë 'Perrin', 'Plon', 'Julliard') dhe një tjetër lot njëzet vjet më vonë (përfshirë 'Bordas', 'Dallos', 'Larousse', 'Nathan'). Në fushën e botimeve, si gjetkë, krenotohej atëherë kri-za dhe shpirti i ndërmarrësisë. Pronari i zjamtë i Compagnie Générale des Eaux (Kompania e Përgjithshme e Ujërave), z.Jean-Marie Messier bleu 'Havas' (themeluesi i 'Canal Plus', i cili sapo kishte gëlltitur 'Groupe de la Cité'); pastaj ndërtoi, nga viti 1998, nën emërtimin 'Vivendi', një 'kështjellë prej letre' që nuk do të zgjaste pesë vjet. Në mënyrë më diskrete sesa në tregun bërthamor dhe të armatimit, veprimtaria e botimeve gëzon kujdestarinë presidenciale.

Për një shekull e gjysmë, pasardhësit e Louis Hachette zgjeroheshin dhe shumoheshin në krye të grupit kryesor francez të botimeve dhe distribucionit, me monopolin e shpërndarjes së shtypit dhe shitjeve në stacionet e trenave (me dyqanet Relay). Por, pak para se të zgjidhej François Mitterrand President i Republikës në maj 1981, atëherë kur një bankë tregtare u bë aksionari kryesor i 'Hachette' (me një kapital shumë të shpërndarë dhe të nënvlerësuar në bursë), Presidenti Valéry Giscard d'Estaing imponoi emrin e Jean-Luc Lagardère. Në fund të vitit 1980, kompania e tij 'Matra' (aeronautikë dhe armatim) bleu pa ndonjë nguti 'd'éditeur de la République' ("botuesin e Republikës") të cilën e përvetësoi me gnim të ulët. Në vitin 2002, përsëri nën përkujdesjen e një presidenti, kësaj radhe Jacques Chirac, 'Hachette' u bë blerësi i lumtur i paketës editoriale të "Vivendi". Por fjala ishte për grupin e parë editorial francez që aneksononte grupin e dytë dhe kjo dukej pak e tepruar, madje edhe për autoritetet e konkurrencës shumë, shumë të kuptueshme.

Dy vjet më vonë, 'Hachette' detyrohet t'ia shes 60% të pasurisë së tij (përfshirë 'Bordas', 'La Découverte', 'Plon', 'Robert Laffont') kompanisë investuese Wendel, trashëgimtare e një dinastie farkatarësh. Kjo kompani e emërton grupin e ri 'Éditis', dhe, pasi e dyfishon vëllimin e tij, ia shet në vitin 2008 grupit spanjoll 'Planeta' (transport ajror, etj.). Për dallim nga dinastia 'Hachette', dinastia 'Lagardère' është degraduar brenda një brezi. Pasi kishte larguar sektorët teknologjikë në favor të investimeve (me humbje) në fushën e sportit, ky grup siguronte fitime vetëm me shtëpitë botuese dhe me distribucionin (përfshirë dyqanet Relay). Majin e kaluar, z.Amaud Lagardère arriti të shpëtojë fronin e tij vetëm me përfshirjen e z.Vincent Bolloré në kapitalin 'Hachette'. Pikërisht në kohën e duhur. Pronar gjatë tre viteve i 'Vivendi'-t (Canal Plus, Havas, Universal Music Group) dhe

prej vitit 2018 i 'Editis', miliarderi breton kishte nevojë për vepra letrare, "rezervuar ekskluzivitetesh", për të ushqyer filmat dhe serialet që ai prodhonte. A po përgatitet kësaj radhe grupi i dytë editorial të gëlltisë grupin e parë?

Çuditërisht ardhja në botën e botimeve e këtij biznesmeni me një reputacion autokrat nuk ka ngjallur shumë reagime. Duhet ta pranojmë se bota e librit ka mjaft arsye për të qenë e lodhur. Në vitin 2012, "galaktika" 'Actes Sud' (tetëmbëdhjetë logo) bleu 'Payot & Rivages', 'Gallimard' bleu 'Flammarion' (përfshirë 'Arthaud', 'Aubier', 'Autrement', 'Castelman') nga grupi italian 'Rizzoli-Corriere della Sera' (banka, sigurime, ndërtimtar) ; dhe, pesë vjet më vonë, 'Média-Participations', një grup i lidhur me 'Michelin' dhe i specializuar në stripa (përfshirë 'Dargaud' dhe 'Dupuis'), bleu 'Seuil-La Martinière' (përfshirë 'Arléa', 'L'Olivier', 'Métailié'). Çdo herë, dhjetëra labela ndërrojnë pronarin. Dhe, çdo herë, me premtime të njëjta. Dhe me të njëjtat rezultate: i porsardhuri shtypet dhe shtrydhet për të ushqyer kompaninë mëmë (metoda e 'Gallimard'), ose zbrazet dhe "tregëtohet" (sikurse 'Payot' nga 'Actes Sud'), por gjithmonë dhe kudo i nënshtrohet shtrijes së fitimit.

Përballë afro njëqind labelave që barten nga 'Hachette' dhe 'Éditis', disa librari shprehin keqardhje për një shpërbërje edhe më të madhe të identiteteve në grupin e dytë sesa në grupin e parë. Të tjerët mbesin indiferentë. Për ta, për një kohë të gjatë, shumica e këtyre labelave, me disa përjashtime, vendosin në treg vetëm "produkte", deri në atë pikë sa, përkundër katalogjeve të tyre gjigjante, këto dy grupe mallëherë tejkalojnë 30% të shitjeve të librave të fondëve (përveç në periudhën e Krishtlindjes). Kur z.Bolloré evokoi, para komisionit për kulturë, arsim dhe komunikim të Senatit, kujtimin e nënës së tij (e cila kishte qenë lexuese e 'Gallimard'), arsytet që ai dha për blerjen e 'Éditis' nuk kishin të bëjnë me letërsi : "Një element thelbësor i ofertës sonë të pëmbajtjes", modeli i të cilit është adaptimi në kinema i Un ours nommé Paddington, suksesi më i madh komercial i 'Studio Canal' (300 milion dollarë).

Leximi i shtypit të specializuar më tej forcon përshtypjen se libri, si një vektor idesh, nuk është tjetër por një vjetërsi e asgjësuar nga "konkurrenca në blerjen e të drejtave audiovizuale, ku janë angazhuar Netflix dhe Amazon për prodhimin e serialeve dhe filmave të tyre", nga bashkëpunimi midis njetit të sallave të shfaqeve, Universal Music, Gameloft, Havas, Canal Plus "dhe transferi i" autorëve kryesorë "si Guillaume Musso, shitësi më i madh i thrillerave francezë të kësaj dekade , i cili kaloi nga 'Editis-XO' te 'Hachette-Calmann- Lévy' (Livres Hebdo, 27 shtator 2017). Në mesin e librarive që nuk bëjnë më dallime midis labelave të 'Hachette' dhe 'Éditis', megjithatë shumica dakordohen se "zemra e profesionit" vazhdon të reh të 'Madrigall' ('Gallimard-Flammarion'), te 'Seuil', te 'Actes Sud' dhe në grupe të tjera më të vogla si 'Libella' (përfshirë 'Phébus' dhe 'Les Éditions Noir sur Blanc'). Ky këndvështrim kuptohet kur dihet se ata sigurojnë më shumë se gjysmën e shitjeve të tyre nga këto shtëpi botuese (ku 'Gallimard' mban vendin

kryesor). Por, kur pyetet personeli i redaksive, këto hollësiira zhduken. Në botën e tyre ku ekziston vetëm një sindikatë e patroneve, ky staf i mbikualifikuar dhe me paga të ulta asnjëherë nuk flet hapur për përditshmërinë e tyre: ekiye menaxhuese nga distribucioni i gjetë ose marketingu (të paguara shumë mirë), abuzim me kontrata të pasigurta ose me punë nga shtëpia, kompetenca të nënvlerësuara, mbiprodhim që i nënshtrohet diktatave të departamentit të shitjes. Duhet një situatë e jashtëzakonshme që këta ëndërrimtarë të lidhur ende në "vlerat e librit" të kontestojnë. Kështu ndodhi në vitin 2008, kur 'Editis' u shit të 'Planeta', me një fitim kapital prej 325 milion euro prej të cilave shumica mbeti te 'Wendel' (i mbuluar nga borxhet pas operacionit fatkeq të mijtes së kapitalit të 'Saint-Gobain'), derisa menaxherët kishin rezervuar për vete disa dhjetëra miliona euro dhe u kishin lënë gjashtëqind punonjësve një "bonus special" të pagës minimale.

Në fillim të viteve 2000, ritmi i fuzionimeve-blejeve ishte i tillë që madje edhe Antoine Gallimard pranoi frikën e tij. Kjo ndodhte dy vjet pasi që ai nuk kishte aritur të blej 'Editis' dhe gjashtë vjet para se të blente 'Flammarion', duke ngritur shtëpinë e tij në podiumin e grupeve botuese franceze. Por përqendrimi nuk është gjithmonë një dëm. Shtypi i specializuar e konfirmoi atë: "Afrimi i këtyre dy shtëpive të mëdha franceze do ta bëjë të mundur përballjen me sfidat me të cilat do të përballlet sektori i botimeve" (Livres Hebdo, 5 tetor 2012). Çfarë sfidash? Në librin Récidives (Hachette-Grasset), Bernard-Henri Lévy tregon se Jean-Luc Lagardère e bleu 'ViVendi' "sepse ai refuzonte idenë që shtëpia e gjeneralit de Gaulle të përfundonte në një fond pensioni". Kur z.Ernest-Antoine Seillière (presidenti i atëhershëm i Wendel) ia kishte shitur 'Éditis'-in 'Planeta'-së, kishte katër vjet që ai ishte angazhuar "të paktën për pesëmbëdhjetë vjet" për të shmangur një shpërtallim nga fondet e investimeve të huaja.

Në vitin 2003, z.Hervé de La Martinière u takua me z.Claude Cherki, president-drejtor i përgjithshëm i 'Le Seuil', për të provuar ta shpëtojë së bashku 'Vivendi' nga kthetrat e 'Hachette': një vjet më vonë, i dyti bleu në mënyrë të fshehtë gjysmën e aksioneve të kompanisë të cilën ai ia shiti të parit, duke realizuar një fitim kapitali prej 2 milion eurosh. Në vitin 2017, kur z.Vincent Montagne (edhe ky i zhgënjyer nga blerja e 'Vivendi'-t) bashkëngjiti 'Seuil -La Martinière' në 'Média-Pjesëmanje', ishte për të realizuar "një ëndërr të vjetër: të futet në botën e letërsisë nga dera e përpame ". Pa dyshim i zhgënjyer, "mbreti i stripeve" tashmë është në proces të negociatave për rishitjen e tij.

Një forum botuesish të vegjël rikujtoi kohët e fundit efektet perverse të mbiprodhimit të librave nga grupet e mëdha. Edhe të akuzuant janë të vetëdijshëm për këtë. Por diagnoza e tyre ndryshon. Z.Antoine Gallimard ('Madrigall') dhe z.Francis Esménard ('Albin Michel') veç e kanë denoncuar në vitin 2006: "Numri i botuesve të vegjël, [të cilët] stëmgarkojnë raftet e librarive, është tepër i madh." Por mund të kemi besim te biznesmenet të cilët qëndrojnë afër atyre që nuk do të mbijetojnë këtë vit. Kështu, mbiprodhimi i të vegjëlve do të rregullohet nga të mëdhenjtë. Këto grupe po fitojnë para nëper supermarketet, dyqane Relay dhe të ngjashme, dhe jo në libraritë e fondeve (të cilët i rezistojnë librave të disponueshëm). Në fakt, grupet kanë vlerë ekonomike kryesisht nga numri i shtëpive botuese që i kanë bashkuar; kurse grupet edhe më të mëdha, nga numri i shtëpive botuese që ata distribuojnë (150 nga 'Hachette', 400 nga 'Éditis', 700 nga 'Madrigall'). Disa njerëz të mërzhitur shqetësohen për meziqet e këtyre përqendrimeve në cilësinë dhe laminë e prodhimit, në lirinë e shprehjes së botuesve dhe autorëve. Themeluesi i 'Média-Participations', Rémy Montagne, kur ishte deputet, bënte lidhjen në mes abortit dhe gjenocidet e Rajhut të Tretë. Por djali i tij, "përfaqësues i një të djathtë të moderuar, madje në ndriçuar", ia ktheu shpinën këtyre deklarimeve të tepruara: "Dëshira jonë është ta ruajmë identitetin editorial të secilës shtëpi, që është molla e syve tanë."

I kënaqur që "botonte" José Bové dhe Michael Moore, pronari i ri i 'Éditis', z.Seillière (president i atëhershëm i Mouvement des entreprises de France [Medef]) buzëqeshi kur e pa portretin e tij, krahas z.Jean-Pierre Raffarin (atëherë Kryeministri), në kopertinën e Gouvemement des riches (Qeveria e të pasurve), botuar nga kompania e tij në vitin 2004. Thuhet se z.Bolloré nuk ka aq shumë humor. Sido që të jetë! Le të kemi besim te 'La Découverte', roje e trashëgimisë së François Maspéro, për ta treguar gjenialitetin e pamëshirshëm të pronarit të saj, sulmues i së kaluarës kolonizuese franceze, i cili mund të vallëzojë me autoritetin e tregjeve financiare dhe të kalojë prej një parajse fiskale në tjetrën.

Pasi që shpëtimi i trashëgimtarit të 'Lagardère' ishte kryer nën përkujdesjen e z.Nicolas Sarkozy, falë mikut të tij Bolloré, disa presin një version apo një tjetër të filmit "Le baiser de l'ours – Puthja e ariut". Këtu shihen humbjet individuale dhe bredhjet e trashëgimive industriale. Por në fakt është suk-sesi i një sistemi: akumulimi i kapitalit.

REDAKSIA E BOTIMIT NË SHQIP

Botues: Instituti "Musine Kokalari" - Prishtinë (Kosovë)

Drejtor: Belgzim Kamberi

Kryeredaktor: Ardit Rada

Redaksia: Leart Kola, Shkodran Hoti

Përkthimi: Lemanë Muriqi, Nerimane Kamberi, Bora Deda, Belgzim Kamberi

Layout design: Josif Xhemali

Email: botadiplomatiqe@gmail.com

Édité par la SA Le Monde diplomatique.
Actionnaires: Société éditrice du Monde,
Association Gunter Holzmann,
Les Amis du Monde diplomatique
1, avenue Stephen-Pichon, 75013 Paris
Tél.: 01-53-94-96-01. Télécopieur: 01-53-94-96-26
Courriel: secretariat@monde-diplomatique.fr
Site Internet: www.monde-diplomatique.fr

Directoire: Serge HALIMI,
président, directeur de la publication
Autres membres: Vincent CARON, Bruno LOMBARD,
Pierre RIMBERT, Anne-Cécile ROBERT
Directrice des relations et des éditions internationales:
Anne-Cécile ROBERT
Secrétaire générale:
Anne CALLAIT-CHAVANEL

Directeur de la rédaction: Serge HALIMI
Rédacteur en chef: Benoît BRÉVILLE
Rédacteurs en chef adjoints:
Martine BULARD, Renaud LAMBERT
Cheffe d'édition: Mona CHOLLET
Mise en pages et photographie:
Jérôme GRILLIÈRE, Patrick PUECH-WILHEM
Correction: Xavier MONTHEARD, Sarah ZHIRI
Cartographie: Cécile MARIN
Site Internet: Guillaume BAROU, Thibault HENNETON

Conception artistique:
Maria IERARDI, Boris SÉMÉNIAKO
(avec la collaboration
de Delphine LACROIX pour l'icongraphie)
Rédacteur documentaliste: Olivier PRINET
Mise en pages et photographie:
Jérôme GRILLIÈRE, Patrick PUECH-WILHEM
Correction: Xavier MONTHEARD, Sarah ZHIRI

Directeur de la gestion: Bruno LOMBARD
Directeur commercial,
chargé de la diffusion numérique: Vincent CARON
Contrôle de gestion: Zaïa SAHALI
Secrétariat: Yuliya DAROUKA (9621),
Sophie DURAND-NGÔ, attachée communication
et développement (9674), Eleonora FALETTI (9601)

Courriel: prenom.nom@monde-diplomatique.fr
Fondateur: Hubert BEUVE-MÉRY. Anciens directeurs:
François HONTI, Claude JULIEN, Ignazio RAMONET

Publicité: Hélène FAVERIE (01-57-28-38-03)

Diffusion, mercatique: Brigitte BILLIARD, Saveria COLOSIMO-MORIN, Sophie GERBAUD, Sabine GUDE, Carole MERCERON, Christiane MONTILLET

Relations marchands de journaux (numéro vert):
0805-050-147

Service relations abonnés
● Depuis la France: 03-21-13-04-32 (non surtaxé)
www.monde-diplomatique.fr
● Depuis l'étranger: (33) 3-21-13-04-32

Reproduction interdite de tous articles,
sauf accord avec l'administration

© ADAGP, Paris, 2019,
pour les œuvres de ses adhérents

Prix de l'abonnement annuel à l'édition imprimée:
France métropolitaine: 59 €
Autres destinations: www.monde-diplomatique.fr/abo

FAQE 2
Ju thatë Sistmor? , **NGA SERGE HALIMI**
Deri në një lajmërim të dytë... askush të mos bëj asnjë lëvizje , **NGA LEART KOLA**

FAQE 4
Ndryshimet kushtetuese, risitë për listat dhe koalicionet sipas mazhorancës, **NGA ARDIT RADA**

FAQE 5
Midis zhgënjimit shoqëror dhe manipulimit të pushtetit. **NGA VLLADO VURISHIQ**

FAQE 7
Forcat e rendit shoqëror, **NGA LAURENT BONELL**

FAQE 9
"Ballkanizimi" i (ri)ndërtimeve, **NGA SHKODRAN HOTI**

FAQE 11
Dy fytyrat e censurës, **NGA FÉLIX TRÉGUER**

FAQE 12
Një vend i minuar nga vrasjet e policisë, **NGA RICHARD KEISER***

FAQE 13
Të rifillosh, por jo si më parë..., **NGA RODOLPHE CHRISTIN***

FAQE 14
Në kërkim të udhëtimit "eko-përgjegjës", **NGA GENEVIÈVE CLASTRES***

FAQE 15
Ana e turpshme e "metalit blu", **NGA AKRAM BELKAID**

FAQE 16

Pas pandemisë, zgjimi i Afrikës?,

NGA BOUBACAR BORIS DIOP*

FAQE 17

Libri, me shumë vlerë..., **NGA THIERRY**

DISCEPOLO*